ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

О.В.Посилкіна, Н.В. Демченко

ГРОШІ ТА КРЕДИТ: КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
6.030504 «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»,
6.030507 «МАРКЕТИНГ»

Харків
Видавництво НФаУ
2014

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

ВСТУП

Курс «Гроші та кредит» є загальнотеоретичною фундаментальною дисципліною, досліджуваною студентами всіх економічних факультетів вищих навчальних закладів України з метою підготовки грамотних економістів для всіх галузей економіки країни.

Метою навчального курсу «Гроші та кредит» є ознайомлення студентів з функціонуванням грошей і кредиту, оволодіння напрямами і методами впливу держави на регулювання грошово-кредитних відносин, розгляд інфляції та обчислення депозитів і кредитів в умові інфляції, ознайомлення з функціонуванням міжнародних фінансово-кредитних інститутів і їх участю у валютно-кредитному регулюванні на сучасному етапі.

Завдання курсу – дати майбутнім фахівцям теоретичні знання та практичні навички аналізу грошово-кредитних процесів, визначення темпів і рівня інфляції, її вплив на грошово-кредитні показники і грошову масу, розрахунку валютних курсів, простих і складних банківських відсотків за кредитами і депозитами.

Курс «Гроші та кредит» озброює студентів чіткими теоретичними знаннями про сутність і функції сучасних грошей, їх відмінності від неіснуючих сьогодні дійсних (золотих) грошей та їх знаків (банкнот), функції і межі кредиту та його відмінності від грошей, фінансів і позичкового капіталу, дозволяє всебічно вивчити склад і структуру грошової маси та її агрегатів: основні поняття та положення грошового ринку: існуючі теоретичні відмінності між грошовим обігом і грошовим обігом, принципи організації грошового обороту країни, сутність безготівкових розрахунків і основи їх організації, напрямки антиінфляційної політики держави, валютної системи та фінансово-посередницьких операцій.

З метою найбільш глибокого розуміння і засвоєння матеріалу курсу на полях розташовуються спеціальні піктограми, покликані полегшити роботу з текстом. Значення піктограм наступні:

– зверни увагу

– приклад, уточнення

– додаткова інформація

– основне поняття теми

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

ЗМІСТ

		2
	ВСТУП	
1	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. РОЛЬ ГРОШЕЙ В ЕКОНОМІЦІ, ЇХ СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ	**4**
1.1	Походження грошей	**4**
1.2	Форми грошей	**8**
1.3	Функції грошей	**12**
2	ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВА МАСА	**16**
2.1	Характеристика грошового обігу	**16**
2.2	Модель грошового обігу	**17**
2.3	Грошова маса і її показники	**19**
2.4	Закон грошового обігу	**22**
3	ГРОШОВИЙ РИНОК	**24**
3.1	Сутність грошового ринку й особливості його функціонування	**24**
3.2	Попит та пропозиція на грошовому ринку. Грошово–кредитний мультиплікатор	**27**
4.	ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ2. ГРОШОВІ СИСТЕМИ	**37**
4.1	Сутність і структура грошової системи	**37**
4.2	Еволюція грошових систем	**39**
4.3	Створення грошової системи України	**44**
5.	КІЛЬКІСНА ТЕОРІЯ ГРОШЕЙ І СУЧАСНИЙ МОНЕТАРИЗМ	**47**
5.1	Металева теорія грошей	**47**
5.2	Неокласичний варіант кількісної теорії грошей	**52**
5.3	Сучасний монетаризм	**57**
5.4	Сучасний кейнсіансько-неокласичний синтез у теорії грошей	**60**
6	ІНФЛЯЦІЯ Й ГРОШОВІ РЕФОРМИ	**64**
6.1	Сутність, форми прояву й причини інфляції	**64**
6.2	Вимір інфляції	**68**
6.3	Наслідки інфляції й антиінфляційний політика	**71**
7	ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ	**77**
7.1	Валюта й конвертованість	**77**
7.2	Валютний курс і його визначення	**79**
7.3	Види валютних курсів	**87**
7.4	Валютний ринок	**90**
7.5	Валютна система та її устрій	**95**
8	КРЕДИТ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ	**101**
8.1	Необхідність і сутність кредиту	**101**
8.2	Форми, види й функції кредиту	**104**
8.3	Принципи кредитування	**109**
8.4	Відсоток: сутність і функції	**110**
9	ПОСЕРЕДНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ	**114**
10	ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ	**121**

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

10.1	Виникнення центральних банків і форми їх організації	**121**
10.2	Функції Центрального банку	**123**
10.3	Регулювання економіки інструментами грошово-кредитної політики	**125**
10.4	Становлення центрального банку України	**130**
11	КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ	**133**
11.1	Виникнення комерційних банків	**133**
11.2	Класифікація й функції комерційних банків	**134**
11.3	Операції комерційного банку	**136**
11.4	Доходи, видатки і ліквідність активів комерційних банків	**145**
12	МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ	**148**
	Словник термінів	**162**
	Список літератури	**174**

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

МОДУЛЬ 1.
1. РОЛЬ ГРОШЕЙ В ЕКОНОМІЦІ, ЇХ СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ
1.1 Походження грошей

В економічній літературі існують різні концепції походження грошей.

Відповідно до **металевої** теорії гроші ототожнюються з благородними металами, які за своєю природою, в силу своїх природних властивостей, є такими.

Відповідно до **номіналістичної** теорії гроші є тільки знаками вартості, умовними рахунковими одиницями, купівельна сила яких встановлюється державою.

Кількісна теорія грошей зводиться до того, що величина вартості грошей знаходиться в зворотній залежності від їх кількості. Свою вартість гроші набувають тільки тоді, коли вони з'являються на ринку і можна визначити їх кількість.

Теорія **«регульованої валюти»** з'єднує основні положення номіналістичної і кількісної теорії грошей. Перевага віддається паперовим грошам, кількість яких може регулювати держава.

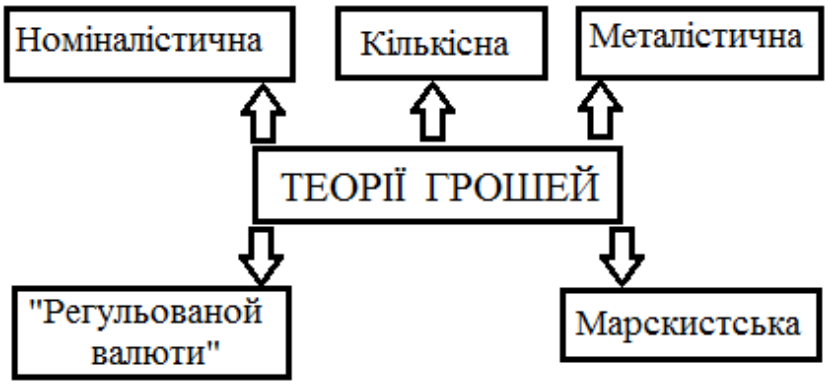

Рис. Теорії виникнення грошей.

Підходи до виникнення грошей поділяють теорії на такі напрямки:

Раціоналістична концепція пояснює походження грошей угодами між людьми, які переконалися в тому, що для пересування вартостей в міновому обороті необхідні спеціальні інструменти для обміну. Представниками даної концепції виступають такі економісти як Г. Кнапп, М. Фрідмен, П. Самуельсон, Дж. К. Гелбрейт.

Еволюційна концепція доводить, що гроші з'явилися поза волею людей в результаті тривалого розвитку обміну, коли з величезного товарного світу виділився особливий товар, що виконує роль грошей.

У різних народів у різний час роль грошей виконували різні матеріали.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Найпоширенішим грошовим матеріалом на островах Полінезії були раковини морських молюсків – каурі (інд. – *cauri*, англ. – *cowrie*). що добувалися в Індійському океані. Каурі використовувалися навіть і спочатку XX століття на Цейлоні (Шрі Ланка), у багатьох районах Індії. Індонезії, Китаю на східних і західних берегах Африки. У Гвінейській республіці й сьогодні розмінна монета, що введена в обіг з 2 жовтня 1972 р., називається каурі й дорівнює 1/100 сили.
Північноамериканські індіанці використовували як гроші вирізані з раковин маленькі чорні, білі або червоні циліндрики, які вони нанизували на нитки й нашивали на широкі кожанові пояса «вампум», цінність яких була досить високою. Крім раковин як грошей застосовувалися собачі зуби й зуби акул, що мають дуже високу цінність, а також пластинки з панцирів черепах.

Гроші – це специфічний товар, який має здатність обмінюватися на будь-який інший товар, тобто бути загальним еквівалентом.

Визначення сутності грошей, що найбільш часто зустрічаються в економічній літературі:

- гроші – це те, що робить гроші. Усе, що виконує функції грошей, і є гроші. (К. Макконелл і С. Брю);
- гроші – загальновизнаний кошт платежу, який ухвалюється в обмін на товари й послуги, а також при сплаті боргів (С. Фішер);
- гроші – це особливий товар, службовець загальним еквівалентом (С. Дзюбік, О. Рівак).

Ці визначення випливають із історичного аспекту появи грошей.

Товарне походження грошей довів К. Маркс. Він писав, що загадковість грошей зникне, якщо показати виникнення грошей « від найпростішої, найбільш скромної форми обміну аж до його грошової форми». Дійсно, процес еволюції грошей являє собою розвиток форм вартості:

- простої або випадкової;
- повної або розгорнутої;
- загальної;
- грошової.

Проста або випадкова форма вартості відповідала ранньої ступені обміну між громадами, коли він носив випадковий характер: один товар виражав свою вартість в іншому, йому товарі.

Повна або розгорнута форма вартості пов’язана з розвитком обміну, викликаного першим великим суспільним поділом суспільної праці – виділенням скотарських і землеробських племен. У зв’язку із цим в обмін включаються численні предмети суспільної праці, а кожний товар, який перебуває у відносній формі вартості, протистоїть безлічі товарів – еквівалентів.

Недолік даної форми полягає в тому, що у зв'язку з великою кількістю товарів – еквівалентів вартість кожного з них не одержує закінченого вираження.

Загальна форма вартості пов'язана з подальшим розвитком товарного виробництва та обміну, що призвело до виділення з товарного світу окремих товарів, що грають на місцевих ринках роль головних предметів обміну (сіль, хутра, худоба та ін.) Особливість цієї форми вартості полягає в тому, що роль загального еквівалента не закріпилася ще за одним товаром, а в різний час її поперемінно виконували різні товари. Однак процеси розвитку обміну поступово призвели до того, що загальним еквівалентом став один товар, в основному метал. Цей процес позначив появу четвертої форми вартості – грошової.

Грошова форма вартості – виділення в результаті подальшого розвитку обміну одного товару в якості еквівалента, яким із створенням світового ринку став благородний метал – золото і срібло – в силу їх природних властивостей (якісна однорідність, кількісна подільність, збереженість і портативність).

Наочно виникнення грошей представлено на рис. 1.2.

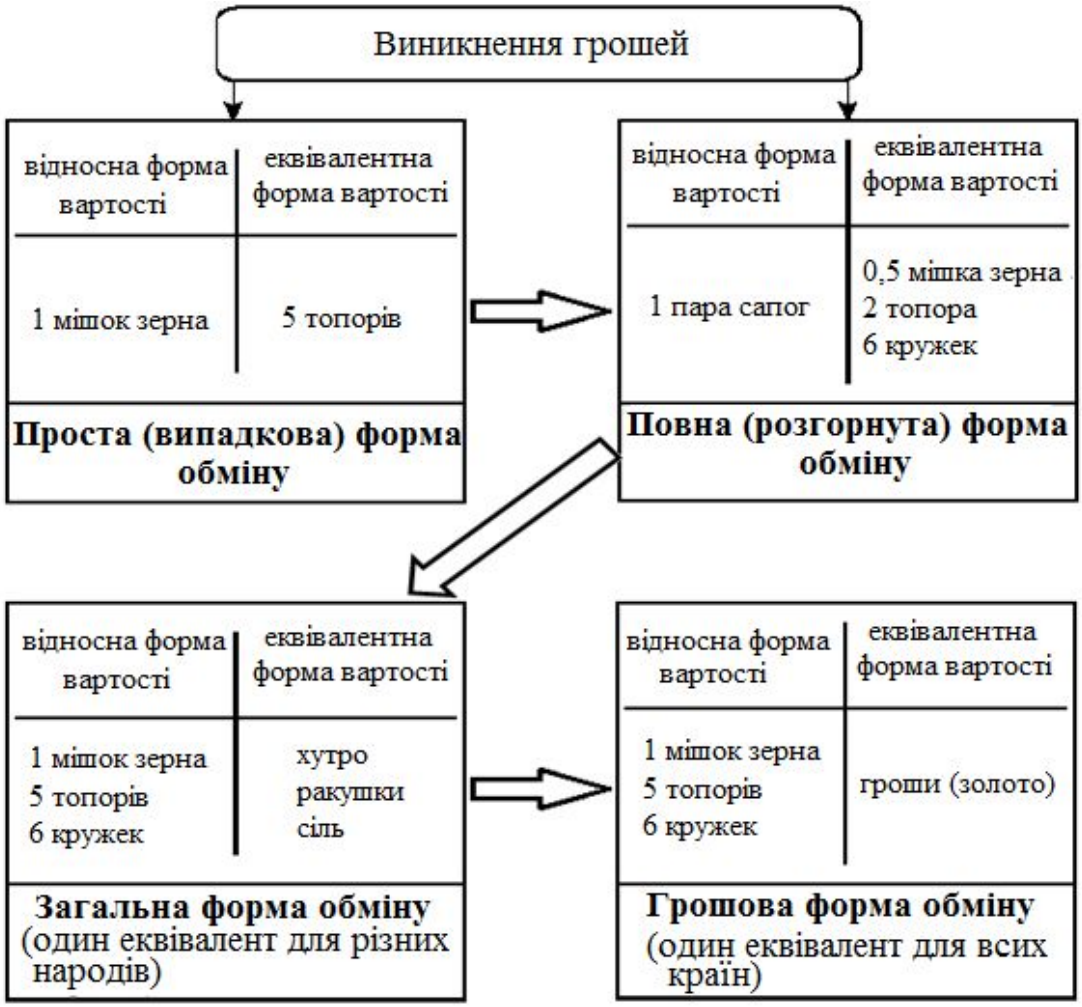

Рис. 1.2 – Виникнення грошей

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Гроші за своїм походженням – специфічний товар, який має здатність обмінюватися на будь-який інший товар, тобто бути загальним еквівалентом.

Гроші зберігають товарну природу і мають ті ж основні властивості, притаманні будь-якому товару: споживчу вартість (наприклад, золото може використовуватися як прикраса і задовольняти естетичні потреби людини) і вартість, так як на виробництва товару – грошей (золота) витрачено певну кількість суспільної праці.

Таким чином, з появою грошей вирішено суперечність товарного виробництва: між споживчою вартістю і вартістю, а світ товарів поділився на дві частини: одна – товар – гроші, інша – всі інші товари. Споживча вартість сконцентрована з боку товарів, а їх вартість – з боку грошей.

Для окремо взятого виробника товару його власний товар служить мінової вартістю, а чужі товари – споживчими вартостями.

1.2 Форми грошей

У своїй еволюції гроші виступають у вигляді повноцінних грошей і знаків вартості (рис. 1.3). Різниця між ними в тому, що номінальна вартість повноцінних грошей дорівнює реальної (товарні, металеві гроші), а неповноцінних грошей – вище реальної (кредитні і паперові гроші).

Повноцінні гроші – це металеві гроші, номінальна вартість яких відповідає вартості що міститься в них благородного металу. Для них характерні: тривалість обігу і вільне переміщення між кордонами окремих держав.

Поява знаків вартості при золотому обігу була викликана об'єктивною необхідністю:

- ✓ по-перше, золотовидобування не встигало за виробництвом товарів і не забезпечувало повну потребу в грошах;
- ✓ по-друге, золоті гроші високої портативності не могли обслуговувати дрібний за вартістю оборот;
- ✓ по-третє, золотий обіг не володів властивістю об'єктивної економічної еластичності, тобто не міг швидко розширюватися і звужуватися;
- ✓ по-четверте, золотий стандарт, в цілому, не стимулював виробництво і товарообіг.

Монети – це знак, викарбуваний із золота, срібла, міді або інших металів і сплавів.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Спочатку вартість монети була заснована на кількості золота або срібла, що міститься в ній. Золоті монети фальшивомонетники у минулому також не обійшли своєю увагою, вони обрізали монети по краю, щоб згодом пустити ці обрізки на переплавку. Нанесення борозенок дозволило цьому запобігти, їх відсутність говорило про те, що монета була обрізана. Сьогодні, монети виробляють не з срібла і золота, проте, при їх виробництві продовжують наносити насічки на реверс монет.

Неповноцінні гроші (знаки вартості) – гроші, номінальна вартість яких вище реальної, тобто витраченого на їх виробництво суспільної праці. До них відносяться:

– металеві знаки вартості (білонна монета (від франц. *billon*– низькопробне срібло) – монета, виготовлена з дешевого металу);

– паперові знаки вартості (паперові і кредитні гроші).

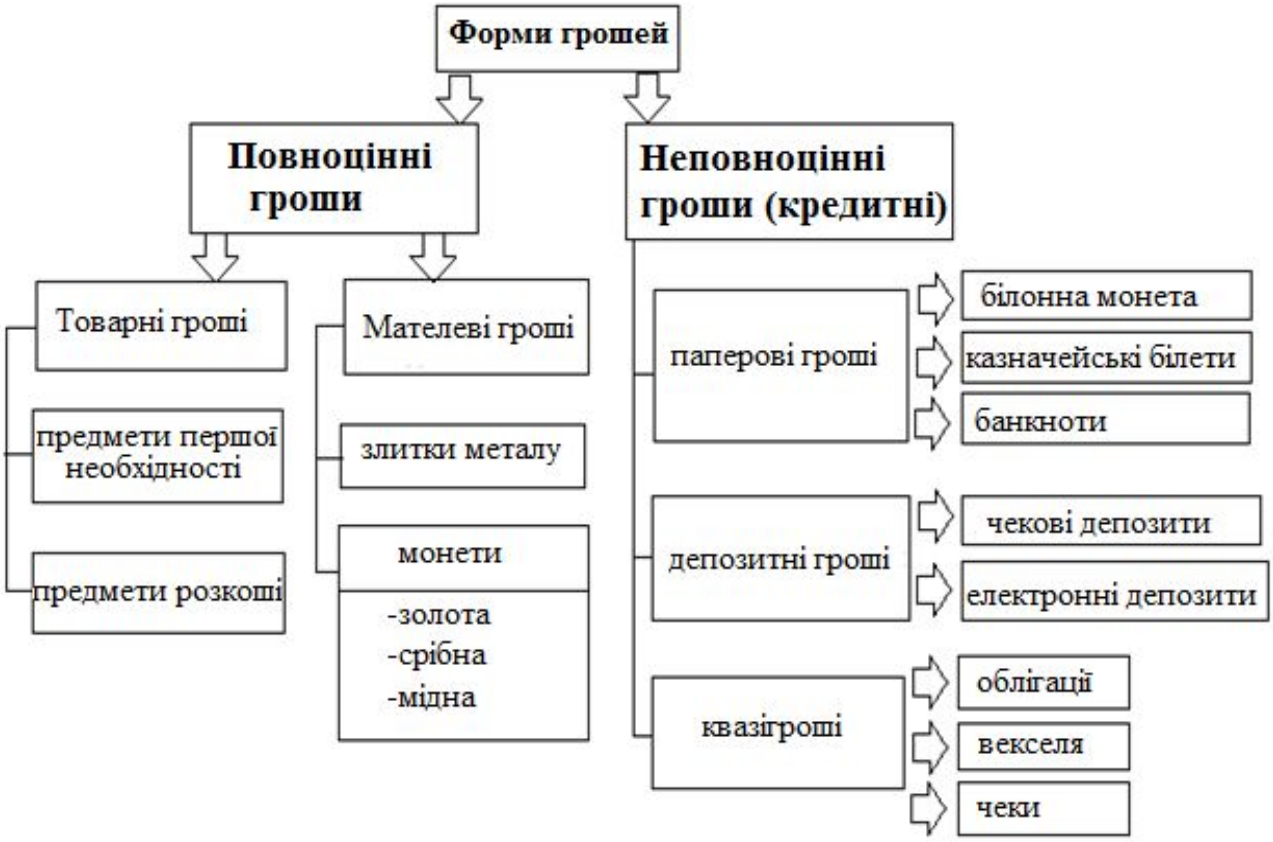

Рис. 1.3 – Форми грошей

Особливість паперових грошей: вони позбавлені самостійної вартості, але забезпечені державою примусовим курсом, тому набувають представницьку вартість в обігу, виконуючи роль купівельного і платіжного засобу. Паперові гроші не мають власної вартості і тому непридатні для виконання функції грошей як скарбу, отже, їх надлишок не може піти з обігу. Потрапивши в обіг, паперові гроші застряють в його каналах, переповнюють

їх і знецінюються. Емітентом паперових грошей є міністерство фінансів (казначейство) або центральний банк. У першому випадку держава прямо використовує друкарський верстат для покриття своїх витрат. У другому випадку вона це робить опосередковано: центральний банк надає кредити державі, які спрямовуються на покриття дефіциту державного бюджету.

Банківські або кредитні гроші виготовляються з паперу, але випуск в обіг кредитних грошей виробляють зазвичай банки при виконанні кредитних операцій, здійснюваних у зв'язку з різними господарськими процесами (створення запасів товарно-матеріальних цінностей на термін їх використання та ін.).

Кредитні гроші пройшли наступну еволюцію: вексель, банкнота, банківські депозити, чек, електронні гроші, пластикові картки.

Вексель – це письмове зобов'язання боржника (простий вексель) або зобов'язання кредитора боржнику (переказний вексель – тратта) про сплату визначеної у ньому суми через певний термін кредитору або третій особі.

Вексель виник у середні віки в Італії і спочатку служив знаряддям розміну національної валюти на іноземну. Торговець у своїй країні платив гроші міняйлу, який виписував вексель – документ на право отримання валюти за кордоном. Термін "вексель" (італійською – *cambium*, німецькою – *wechsel*, англійською – *billofexchange*, французькою – *lettredechange*) означав "обмін".

Банкнота (від англ. *Bank* – банк і *note* – розписка) – у найзагальнішому трактуванні є простим векселем емісійного банку. Особливо чітко це подібність проявляється на першому етапі розвитку, коли вона мала форму так званої класичної банкноти.

Не покриті золотом банкноти стали видаватися замість комерційних векселів.

Характерною ознакою «класичної» банкноти є:

1. випуск її емісійним банком замість комерційних векселів;
2. обов'язковий обмін на золото за першою вимогою власника;
3. подвійне забезпечення: золоте (золотим запасом банку) і товарне (комерційними векселями, які знаходяться в портфелі банку).

Найперші банкноти були випущені в Китаї. У 812 році н.е. китайська імперія тимчасово випустила банкноти, це було пов'язано з браком міді, яку використовували для карбування монет. Вони проіснували не довго. Тільки сторіччям пізніше, в Китаї були випущені квитки, вони були набагато зручніше важких металевих монет. Банкноти випускалися не державою, а кількома сім'ями, які були гарантами. Первші європейські банкноти випустили в Швеції в 1661 році банком заснованим Іоганном Палмструхом.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Депозитні гроші – це різновид банківських грошей, які існують у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках. Вони не мають речового виразу і використовуються для платежів у безготівковій формі. Рух їх здійснюється по рахунках у банках і не виходить за межі банківської системи. Вони приводяться в рух за допомогою технічних інструментів – чеків, платіжних доручень, пластикових карток і т. п. В їх основі лежить ***депозит*** – тимчасово вільний грошовий капітал, поміщений на поточний рахунок банку для зручностей, пов'язаних із здійсненням розрахунків.

Чек – це цінний папір, що містить нічим не обумовлене розпорядження чекодавця банку здійснити платежі згідно зазначеної в ньому сумі чекодержателю.

З плином часу, чеки розділилися на три види: іменні, ордерні і на пред'явника. Іменний виписується на конкретну особу і гроші видаються йому лише після пред'явлення документів, що засвідчують особу. Ордерні чеки виписуються також на певну особу, але на звороті є місце, куди можна вписати реквізити того, кому можна передати даний документ. Пред'явницькі чеки не мають власників-одержувачів. Будь-яка людина, маючи на руках такий економічний інструмент, може отримати гроші.

Електронні гроші – це різновид депозитних грошей, коли переказ грошових сум на рахунках у банках здійснюється автоматично за допомогою комп'ютерних систем по безпосередньому розпорядженням власників поточних рахунків.

Електронні гроші зазвичай поділяють на два типи: на базі смарт-карт (англ. *card – based*) і на базі мереж (англ. *network – based*). І перша, і друга група поділяються на анонімні (неперсоніфіковані) системи, в яких дозволяється проводити операції без ідентифікації користувача і не анонімні (персоніфіковані) системи, що вимагають обов'язкової ідентифікації користувача.

Властивості електронних грошей більш широкі, ніж властивості звичайних грошей, і при цьому мають свою специфіку.

По-перше, анонімність – відправник і одержувач грошей мають право залишатися повністю невідомими один одному. У загальному випадку повинна забезпечуватися секретність операцій .

По-друге, безпека – використання технологій захисту інформації (наприклад, криптографію). Враховуючи те, що переклад електронних грошей – це всього лише переклад інформації (з погляду користувача), значить, він повинен здійснюватися на умовах згоди з переказаної сумою, яка після згоди не може бути змінена, скопійована або видалена.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

По-третє, остаточність розрахунків – одержувач електронних грошей не повинен мати непогашені вимоги по відношенню до третіх осіб.

По-четверте, універсальність – електронні гроші можуть бути використані щодо повсюдно.

По-п'яте, портативність електронних грошей обумовлює мобільність їхнього власника.

Вперше переказ грошей за допомогою телеграфних ліній компанії Western Union був здійснений в 1871 р., а вже в 1980 р. доходи компанії від грошових переказів перевищили надходження від продажу послуг телеграфу. У 1918 році, коли Федеральний Резервний Банк США перевів гроші через телеграф. У 1972 році Федеральним Резервним банком США була організована автоматична розрахункова палата для забезпечення Національного банку США і комерційних банків електронною альтернативою з обслуговування платіжних чеків. Практично одночасно схожі системи з'являлися і в Європі. У 1993 р. доктор наук з інформатики та менеджменту Каліфорнійського університету Девід Чаум запропонував нову технологію для реалізації ідеології електронні гроші. Це була система eCash. У жовтні 1994 року Девід Чаум, якого згодом назвали батьком електронної готівки, почав випуск в рамках заснованої ним компанії DigiCash, перших електронних грошей міжнародної платіжної системи eCash. У 1994 р. США була реалізована перша покупка через інтернет з використанням технології eCash.

«Квазігроші» (лат. *quasi* – майже) – це специфічні грошові форми, в яких грошова суть істотно послаблена і відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм. Вони є грошовими інструментами, що емітуються недержавними організаціями, що володіють функціями кошти розрахунку і збереження вартості, і прийняті в якості оплати великою групою осіб.

1.3 Функції грошей

Особливості функцій полягають у тому, що вони в більшості випадків здійснюються лише грошима. Гроші виступають в якості:

- міри вартості
- засобу обігу
- засобу платежу
- засобу накопичення
- світові гроші

Виконання грошима функції міри вартості полягає в оцінці вартості товарів шляхом встановлення цін. Гроші як загальний еквівалент вимірюють вартість усіх товарів.

Однак не гроші роблять товари сумірними, а суспільно необхідна праця, витрачена на виробництво товарів, створює умови їх зрівнювання.

Всі товари виступають продуктами суспільно необхідної праці, тому дійсні гроші (срібло і золото), які мають вартість, можуть стати мірою їх вартості. В основі цін та їх руху лежить закон вартості. Ціна товару формується на ринку, і при рівності попиту і пропозиції на товари вона залежить від вартості товару і вартості грошей. При функціонуванні дійсних грошей ціна на товари прямо пропорційна вартості цих товарів і обернено пропорційна вартості грошей.

Гроші як засіб обігу використовуються для сплати придбаних товарів. Товарний обіг включає: продаж товару, тобто перетворення його в гроші, і купівлю товару, тобто перетворення грошей у товари. У цьому процесі гроші відіграють роль посередника в процесі обміну. Функціонування грошей як засобу обігу створює умови для товаровиробника подолати індивідуальні, часові та просторові межі, які характерні при прямому обміні товару на товар. Гроші залишаються постійно в обміні і безперервно його обслуговують. До особливостей грошей як засобу обігу слід віднести, перш за все, реальна присутність грошей в обігу і скороминущість їхньої участі в обміні. У зв'язку з цим функцію засобу обігу можуть виконувати неповноцінні гроші – паперові та кредитні.

☑ У прямому сенсі слова обертатися можуть тільки готівкові грошові знаки. Безготівкові гроші у вигляді записів на банківських рахунках обертатися не можуть, оскільки кожна нова операція – товарна або нетоварна – вимагає і відповідного нового запису (або проводках) на рахунками, які зменшують, або збільшують залишок рахунку. Інакше кажучи, одним записом за рахунками не можна обслужити кілька товарних чи нетоварних угод. Тому поняття «грошовий обіг» можна застосовувати тільки до частини грошового обороту, а саме – до готівково-грошового обороту.

Гроші як засіб платежу використовуються для надання та погашення грошових позик, при грошових взаєминах з фінансовими органами (податкові платежі, отримання коштів від фінансових органів), а також при погашенні заборгованостей із заробітної плати.

Функцію засобу платежу виконують і готівка, головним чином у взідносинах, в яких беруть участь фізичні особи. Лише невелика частина платежів юридичних осіб (в основному на не надто великі суми) проводиться готівкою. Однак переважна частина грошового обороту, в якому гроші виступають як засіб платежу, доводиться на паперові грошові розрахунки між юридичними особами та певною частиною в розрахунках фізичних осіб (перерахування коштів з вкладу в банку на сплату за комунальні послуги та ін.). В силу певних обставин товари не завжди продаються за готівкові гроші.

Причини: неоднакова тривалість періодів виробництва і обігу різноманітних товарів, а також сезонний характер виробництва і збуту низки товарів, що створює нестачу додаткових коштів у господарюючого суб'єкта. У результаті виникає необхідність купівлі-продажу товару розстрочкою платежу, тобто в кредит. У цьому випадку гроші як засіб платежу приймають

форму: Т – О, а через певний термін: О – Д (О – зобов'язання). В умовах розвинутого товарного виробництва гроші в функції засобу платежу пов'язують велику кількість суб'єктів, які купують товари в кредит.

Широко використовують гроші як засіб накопичення. Гроші безпосередньо не беруть участь в обороті, в т.ч. у функціях засобів обігу і платежу, утворюють грошові накопичення і виконують функцію засобу накопичення.

До складу грошових накопичень входять залишки готівкових грошей, що зберігаються у окремих громадян, а також залишки грошей на рахунках у банках. Створення грошових накопичень окремих громадян обумовлено: перевищенням їхніх доходів над витратами, необхідністю створення резерву для майбутніх великих і сезонних витрат.

Гроші у функції засобу накопичення складаються, крім цього, із залишків, накопичуваних підприємствами та організаціями на їх рахунках у банках.

Виконання грошима функції засобів накопичення є важливою передумовою розвитку кредитних відносин, за допомогою яких стає можливим використання тимчасово вільних коштів, що утворюються в різних ланках господарства і у населення для надання їх у борг підприємствам і організаціям інших ланок господарства і окремим громадянам.

Функція світових грошей виникла в докапіталістичних формаціях, але отримала повний розвиток з створенням світового ринку. В якості міжнародного платіжного засобу гроші виступають при розрахунках по міжнародним балансам, головним чином за платіжним.

При золотому стандарті світовими грошима виступало золото. На Генуезької конференції в 1922 р. фунт стерлінгів і долар США були оголошені еквівалентами золота і введені в міжнародний оборот. Угода у Бреттон-Вуді (1944 р., США) заклала основи післявоєнної валютної системи капіталізму. Основою валютних паритетів інших національних одиниць був визнаний долар США, розмінний на золото за офіційною ціною (35 дол. за трійську унцію – 31,1 г).

Як міжнародне купівельний засіб гроші використовуються при прямій купівлі товарів за кордоном та оплату їх готівкою. Під час і після Другої Світової Війни на базі валютних блоків виникли валютні зони – стерлінгова, доларова, зони голландського гульдена, португальського ескудо, італійської ліри і іспанської песети.

У нових умовах розрахунки між країнами виробляються за допомогою вільно конвертованих валют (долар, ієна, англійський фунт стерлінгів та ін.) Функцію світових грошей можуть виконувати грошові одиниці вільно конвертованих валют.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Завдання для самоконтролю

1. Які природні властивості дозволяли товарам виконувати роль грошей і чому? _____

_____

2.Сформулюйте визначення понять і запишіть:
ідеальні гроші – _____
реальні гроші – _____

3. У чому полягає особливість сучасних світових грошей?
_____

_____

*4. Який зв'язок між розвитком товарного виробництва і грошима?*_____

_____

*5. У чому різниця понять «утворення скарбів» і «накопичення»?*_____

_____

6. Обґрунтуйте, чому виникнення грошей – історичний процес
_____

_____

*7. В чому відмінність реальних грошей від знаків вартості?*_____

_____

*8. Чим відрізняються паперові гроші від кредитних?*_____

_____

*9. Яка роль банківських пластикових карток у грошовому обігу?*_____

_____

10. Кожній з наведених функцій наведіть відповідний вид грошей і вкажіть зміст цієї функції, заповніть таблицю:

Функція	**Вид грошей**	**Зміст функції**
1. Міра вартості		
2. Засіб обігу		
3. Засіб платежу		
4. Засіб накопичення		
5. Світові гроші		

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

2. ГРОШОВИЙ ОБІГ І ГРОШОВА МАСА

2.1 Характеристика грошового обороту

Процес суспільного відтворення відбувається безперервно, тому безперервним є і рух грошей, яке його обслуговує.

Процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у суспільному відтворенні являє собою ***грошовий обіг***. Він обслуговує кругообіг усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення: у виробництві, розподілі, обміні і споживанні. Тому часто його називають *сукупним грошовим обігом*.

Грошовий оборот як макроекономічне явище за своєю суттю відрізняється від обороту грошей у межах кругообігу окремого індивідуального капіталу, тобто на мікрорівні. В останньому випадку гроші є однією з функціональних форм капіталу, його складовою частиною і елементом багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу (чим більшою масою грошей володіє даний індивідуальний власник, тим більше його можливості «заробити» прибуток або дохід).

У сукупному обороті гроші функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу. Тому їх масу в обороті не можна вважати частиною багатства країни, тобто зростання маси грошей в обороті не збільшує сукупного капіталу суспільства подібно до капіталу окремого індивіда (якби грошова маса, яка перебуває в обороті, раптово збільшилася, то це відбилося б на загальному обсязі багатства країни іншим чином: воно могло б не збільшився, а зменшитися в зв'язку із зростанням витрат на виготовлення додаткових грошей або провокуванням інфляції, через випуск їх в обіг).

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні і споживанні валового суспільного продукту (промислові підприємства, підприємства сільського господарства, транспорту, зв'язку, будівництва, торгівлі, комунального господарства), всі державні, громадські, комерційні установи та організації, банки та інші фінансово-кредитні установи).

Суб'єкти цього процесу постійно одержують грошові доходи від реалізації належних їм ресурсів чи виготовлених ними продуктів, що обумовлює відповідні грошові потоки. Одночасно потоки руху грошей є не тільки результатом відтворення, але важливою умовою його успішного здійснення.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

2.2 Модель грошового обороту

Для з'ясування закономірностей та особливостей руху грошей у процесі суспільного відтворення розглянемо умовну модель грошового обороту.

Для спрощення побудови моделі грошового обороту згрупували всі його суб'єкти у чотири укрупнені групи: фірми, сімейні господарства, уряд, фінансові посередники.

До групи «Фірми» належать юридичні та фізичні особи, які беруть участь у створенні та реалізації валового національного продукту.

У групу «Сімейні господарства» входять усі сімейні одиниці, які отримують самостійні грошові доходи та здійснюють витрати і приймають участь у виробництві, розподілі, обміні і споживанні валового національного продукту.

У групу «Уряд » входять державні управлінські та інші структури, які забезпечують розподіл та перерозподіл національного доходу і національного продукту.

У групу «Фінансові посередники» входять суб'єкти грошового та фінансового ринків, які, виступаючи в ролі посередників, акумулюють на цьому ринку вільні грошові кошти і розміщують їх від свого імені і за свій рахунок (банки, кредитні організації, трести, страхові, інвестиційні, фінансові компанії та ін.).

Сукупність платежів, які обслуговують окремий етап грошового обороту називають **грошовим потоком**.

Відносини між суб'єктами грошового обороту здійснюється через ринки: ринок продуктів, на якому реалізується створений фірмами національний продукт, ринок ресурсів, на якому фірми купують необхідні для забезпечення виробництва ресурси, грошовий ринок, на якому реалізуються вільні грошові кошти, а також світовий ринок (у випадку розгляду відкритої економічної системи).

Грошові потоки пов'язують між собою всі групи економічних суб'єктів і всі види ринків, при цьому забезпечується функціонування ринкового економіки країни.

У наведеній моделі (рис. 2.1) сукупного грошового обороту виділено 15 окремих грошових потоків. ***Потік 1*** формується при здійсненні фірмами платежів, пов'язаних з купівлею виробничих ресурсів на ринку ресурсів: робочої сили, земельних ділянок, споруд, інших способів виробництва. У результаті грошового потоку і відбувається реалізація ресурсів, запропонованих на ринок сімейними господарствами і сформуються грошові доходи останніх, вони показані в моделі як ***потік 2***.

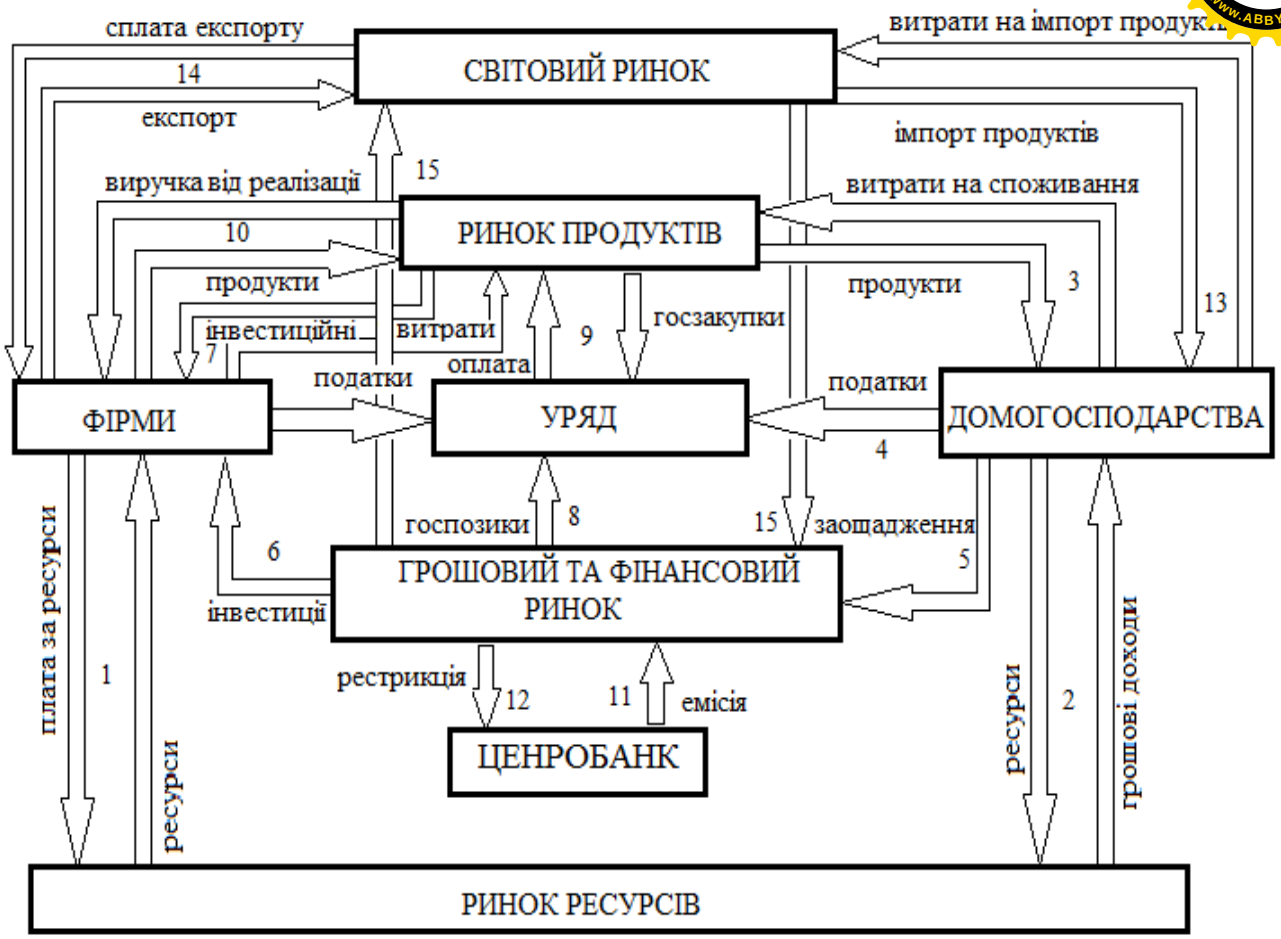

Рис. 2.1 – Грошові потоки у відкритій економіці

Надалі національний дохід розподіляється на три частини, кожна з яких породжує окремий грошовий потік. Більша його частина витрачається сімейними господарствами на споживання, у зв'язку з чим оплачується покупка продуктів на внутрішньому ринку продуктів і на світовому ринку. Ці платежі створюють ***потоки 3 та 13***. Певна частина національного доходу виплачується сімейними господарствами уряду у вигляді податків, що створює ***потік 4***. Цей потік істотно відрізняється від попередніх потоків – він не супроводжується зустрічними переміщеннями реальних цінностей (про це свідчить відсутність у моделі зустрічної паралельної лінії), тобто він належить до групи суто фінансових потоків. Чи не розтрачене на споживання і виплату податків частина національного доходу складають заощадження сімейних господарств, які надходять на грошовий ринок і створюють ***потік 5***. Заощадження населення в даній моделі виступають узагальнюючим джерелом надходження коштів на грошовий ринок, а, отже, узагальнюючим джерелом інвестування розширення виробництва в секторі «фірми». У зв'язку з цим формується грошовий ***потік 6***, в якому враховуються кредити, отримані фірмами у фінансових посередників, доходи від емісії цінних паперів (акцій і облігацій). Мобілізовані на грошовому ринку кошти фірми інвестують на розширення виробництва, для чого витрачають їх на покупку

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

необхідних матеріальних цінностей (будівельних матеріалів, обладнання, приладів). У зв'язку з їх оплатою формується новий грошовий потік 7. У разі, коли уряд звертається до грошового ринку для покриття своїх витрат, розміщуючи на ньому свої зобов'язання (облігації, бонди, казначейські векселі), виникає ***потік 8***, а витрата цих коштів для держзамовлень зумовлює появу ***потоку 9***. Отримана фірмами виручка сформувала б останній грошовий ***потік 10***, який би замикав кругообіг грошових коштів. Однак, економіка країни не є замкнутою системою і пов'язана з світовим ринком, тому в моделі потрібно відобразити грошові потоки, що зв'язують внутрішній оборот країни з світовим ринком. Оплата іноземними покупцями експортних поставок фірм створює новий грошовий потік 1, за яким у внутрішній оборот надходить додаткова маса грошей. Ці гроші можуть бути у формі національної валюти, якщо вона вільно конвертована і широко використовується в міжнародних розрахунках або ж у формі іноземної валюти. Якщо обсяг імпорту перевищує експорт, то в сумі чистого імпорту відтік грошей з внутрішнього ринку за ***потоком 13*** перевищують їх надходження з світового ринку за ***потоком 14***. Якщо на внутрішньому грошовому ринку виявиться надходжень з світового ринку більше, ніж було туди спрямовано з оплати імпорту, то вільні валютні кошти розміщуються на світових валютних ринках, виникає ***потік 15***. Якщо грошовий ринок нерозвинений і не виконує певних функцій або виконує не повністю, то в процесі балансування грошового обороту змушений втручатися Центральний банк. Йому доводиться забезпечувати регулювання обороту «вручну» – шляхом додаткової емісії грошей (***потік 11***) або виключення зайвої маси грошей з обороту надзвичайними заходами, зокрема валютною інтервенцією, ***потік 12***.

Необхідно звернути увагу, що між потоками 13, 14, 15 існує зв'язок як між такими, які взаємно виключають один іншого. Наприклад, якщо при чистому імпорті формувався потік 13, то потоків 14 та 15 взагалі може не бути. Потік 15 може виникнути тільки за умови, що обсяг потоку 13 недостатній, щоб збалансувати потоки витоку і притоку грошей в обороті національного доходу.

2.3 Грошова маса та її показники

Грошовий обіг забезпечується певною масою грошей, величина якої є важливою характеристикою стану грошового обігу.

Грошова маса – сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент.

Для аналізу зміни руху грошей за певний період використовуються грошові агрегати.

Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності.

Агрегат М0 – це маса готівки, які знаходяться поза банками на руках у фізичних та в касах юридичних осіб. Готівкові кошти в касах банків сюди не входять. Це найбільш ліквідна частина грошової маси. Висока частка *М0* у загальній масі грошей говорить про недостатній розвиток безготівкових розрахунків, незадовільною структурі грошової маси, втрати довіри населення банкам.

Агрегат М1 – включає гроші в агрегаті *М0,* вклади в банках, які можуть бути використані власниками негайно, без попередження банків, тобто запаси коштів на поточних рахунках і на ощадних рахунках до запитання.

Агрегат М2 – це гроші в агрегаті *М1,* кошти на всіх видах строкових рахунків, кошти на рахунках капітальних вкладів та інших спеціальних рахунках.

Агрегат М3 – охоплює гроші в агрегаті *М2,* кошти на вкладах по трастовим операціях.

Між агрегатами необхідна рівновага, яка відбувається за умови: *М2> М1* (при *М2 + М3 >М1*), інакше буде порушуватися грошовий обіг.

Висока частка готівки (*М0*) в загальній масі грошей (*М3*) свідчить про недостатній розвиток безготівкових розрахунків, незадовільну структуру грошової маси, наявність значних обсягів обороту тіньової економіки, втрату довіри населення до банківських структур.

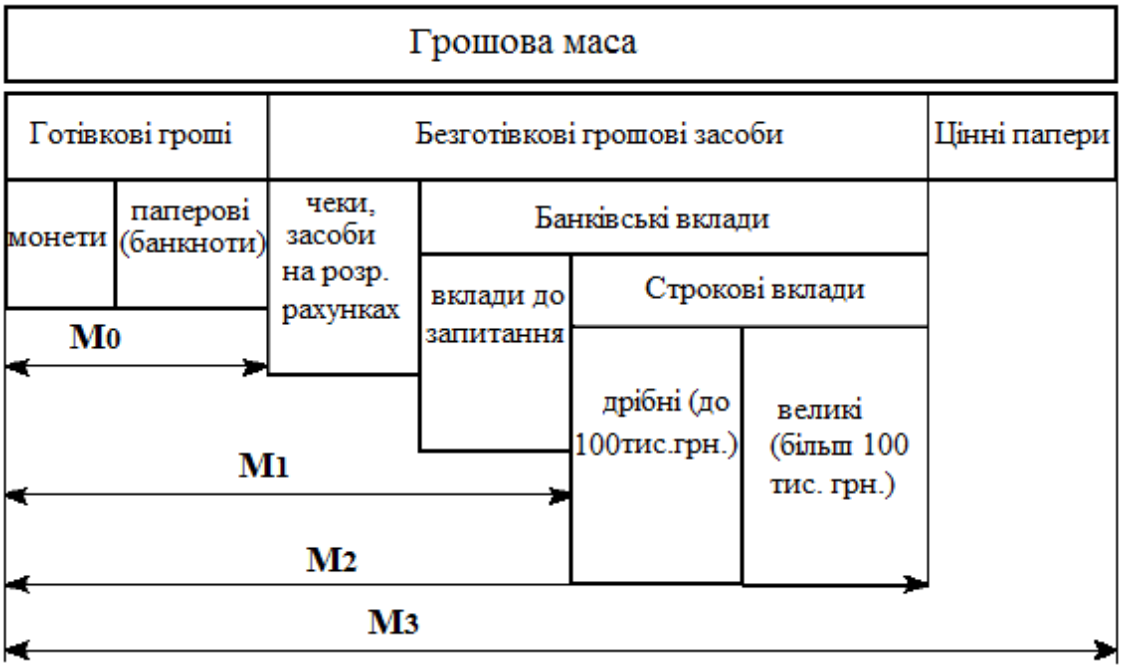

Рис. 2.2 – Структура грошової маси

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Грошова база – запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою і в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку.

Цей показник безпосередньо контролює і регулює, впливає на кінцевий підсумок і на загальну масу грошей.

Величина грошової бази розраховується по формулі:

$$Д_б = M_o + M_к + M_{рез} \qquad (2.1)$$

де Mo – сума готівки, яка перебуває поза банками;

$M_к$ – сума готівки в касах банків;

$M_{рез}$ – сума коштів, які перебувають на кореспондентських рахунках у Центральному банку.

Механізмом впливу на створення грошової маси є використання комерційними банками грошово-кредитної мультиплікації.

Грошовий мультиплікатор – показує, наскільки збільшиться грошова маса в результаті збільшення грошової бази на одиницю:

$$Д_м = M_2 / Д_б \qquad (2.2)$$

Виходячи з відомого рівняння обміну І. Фишера $MV = P \cdot Q$, величину швидкості обігу грошей можна визначити за формулою:

$$V = \frac{P \cdot Q}{V} \qquad (2.3)$$

де V – швидкість обігу грошей;

P – середній рівень цін на товари й послуги;

Q – фізичний обіг товарів і послуг, які реалізовані в даному періоді;

M – середня маса грошей, які перебувають в обороті за даний період.

Швидкість обігу грошей відображає ділову активність у країні, оскільки залежить від ряду умов:

– кількість і обсяги товарних операцій;

– рівень розвитку економічної інфраструктури й ринкових зв’язків між суб’єктами господарювання;

– інфляції та ін.

Показник швидкості обігу грошей V показує, скільки раз у середньому за рік певна грошова одиниця бере участь в оплаті товарів і послуг.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

2.4 Закон грошового обігу

Грошовий обіг не є простим повторенням обігу товарів і підпорядковується своєму специфічному закону. Сутність його полягає в тому, що протягом даного періоду для обігу необхідна лише певна, об'єктивно обумовлена маса купівельних і платіжних засобів.

Закон грошового обігу характерний для всіх суспільних формацій, в яких існують товарно-грошові відносини.

При металевому обігу кількість грошей регулювалась стихійно, за допомогою грошей в функції засобу накопичення та заощадження (скарбу). Якщо потреба в грошах зменшувалась, то зайві гроші (золота монета) вилучалися з обігу в скарби, якщо збільшувалась – відбувався прилив грошей в обіг. Якщо обіг обслуговується банкнотами, не розмінними на золото, чи паперовими грошима (казначейськими білетами), то в цьому випадку обіг готівкових грошей здійснюється у відповідності до закону паперово-грошового обігу. Суть цього закону може бути виражена рівнянням:

$$M_ф = M_н \qquad (2.4)$$

де $M_ф$ – фактична маса грошей в обігу;
$M_н$ – об'єктивно необхідна для обігу їх маса.

Кількість грошей, у середньому необхідних для обігу протягом певного часу ($Мн$), прямо пропорційно масі товарів і рівню їх цін і обернено пропорційно середній швидкості обігу грошової одиниці. Ця залежність може бути виражена формулою:

$$\text{Мн} = \frac{P \cdot Q}{V} \qquad (2.5)$$

Якщо брати до уваги факт, що не всі товари, які реалізуються, оплачуються негайно, і частина їх продається в кредит, то в обігу гроші обслуговують не тільки реалізацію товарів або послуг, виконуючи функцію купівельного засобу, але й забезпечує погашення різних боргових зобов'язань. Для цього в обігу необхідна додаткова маса грошей понад ту, яка обслуговує реалізацію товарів і послуг. З урахуванням цих факторів величина $M_н$ визначається:

$$M_H = \frac{\sum PQ - \sum K + \sum П - \sum ВП}{V} \qquad (2.6)$$

де $\sum K$ – сума продажу товарів і послуг у кредит;

$\sum П$ – загальна сума платежів, строк оплати яких настав;

$\sum ВП$ – сума платежів, які погашаються шляхом взаємного зарахування боргів.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Рівновага: PQ (ВВП) = Мн,
де Мн – об'єктивно необхідна маса грошей в обігу; ВВП – сумарна вартість усіх товарів і послуг, зроблених у державі за певний час.

при ↑ О, К, В (збільшенні) – М↓ (зменшується):
за умови збільшення швидкості обігу грошей (↑О), реалізації товарів у кредит (↑К) і безготівкових платежів (↑В) масу, яка необхідна для обслуговування грошового обігу потрібно зменшити (М↓).

при ↓О, К, В (зменшенні) і ↑П (збільшенні) – М↑ (збільшується):
за умови зменшення швидкості обігу грошей (↓ О), реалізації товарів у кредит (↓ К) і зменшенні безготівкових платежів (↓ В) і збільшенні платежів по боргових зобов'язаннях (↑ П), масу, яка необхідна для обслуговування грошового обігу потрібно збільшити (М ↑).

Задания для самоконтроля

*1. Які ринки обслуговує грошовий обіг?*_____
_____

*2. Яка структура грошової маси?*_____
_____

*3. Які існують форми безготівкових розрахунків?*_____
_____

4. Якими способами регулювання грошової маси найбільш ефективні? Обґрунтуйте. _____
_____

*5. Для чого використовуються показники швидкості обігу грошей?*_____
_____

6. Наведіть приклади готівкового та безготівкового грошового обігу _____
_____

7. Який економічний зміст закону грошового обігу? _____
_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

3 . ГРОШОВИЙ РИНОК

3.1 Сутність грошового ринку та особливості його функціонування

Грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюються купівля та продаж грошей як специфічного товару, формується попит і пропозиція і ціна на цей товар.

Суб'єктами грошового ринку є юридичні та фізичні особи, що здійснюють операції купівлі-продажу грошей.

Всі ці операції можна розділити на три групи:

– з продажу грошей;

– щодо купівлі грошей;

– посередницькі.

В операціях з продажу грошей беруть участь сімейні господарства, фірми і структури державного управління.

В операціях по купівлі грошей – ті самі економічні суб'єкти: фірми, сімейні господарства, структури державного управління.

У посередницьких операціях ключовими суб'єктом є так звані фінансові посередники – банки, інвестиційні та фінансові компанії, страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні товариства. Всі вони спочатку акумулюють у себе грошові кошти, купуючи їх у продавців, а потім від свого імені розміщують їх, пропонуючи покупцям.

Особливе місце серед суб'єктів грошового ринку займають центральні банки. Будучи банками банків, вони можуть обслуговувати міжбанківські відносини на грошовому ринку, наприклад, здійснювати операції рефінансування, регулювати міжбанківські операції, валютні операції.

Специфіка грошей як абсолютно ліквідного товару зумовлює специфіку переміщення їх між суб'єктами грошового ринку, а також усіх інструментів та самого механізму функціонування цього ринку.

Традиційні поняття «продаж», «купівля», що склалися на товарних ринках, на грошових ринках неприйнятні. Продаж грошей від одного суб'єкта грошового ринку до іншого має сенс тільки тоді, коли у одного з них є вільні гроші, які не треба витрачати на придбання матеріальних благ, а в іншого їх немає взагалі і немає матеріальних благ, які можна продати і отримати гроші.

Здійснюється передача грошей ними у формі прямого позики під зобов'язання повернути кошти у встановлений термін або у формі купівлі окремих фінансових інструментів (облігацій, акцій, векселів, депозитних сертифікатів). Таку передачу грошей лише умовно можна назвати купівлею або продажем. Власник грошей (продавець) при передачі їх своєму

контрагенту не втрачає права власності на відповідну суму грошей (а тільки право розпоряджатися ними) і може повернути їх у своє розпорядження на заздалегідь визначених умовах. Більше того, у момент передачі грошей контрагенту продавець не одержує їх реального еквівалента, тобто продаж грошей не є еквівалентною операцією, як на товарних ринках.

Завдяки зазначеним особливостям грошового ринку продаж грошей тут виступає у формі передачі цих грошей їх власникам своїм контрагентам у тимчасове користування в обмін на такі інструменти, які надають їм можливість зберегти право власності на ці гроші, відновити право розпорядження ними та отримати процентний дохід.

За своїм характером всі інструменти грошового ринку є визначальними зобов'язаннями покупців перед продавцями.

Всі види інструментів грошового ринку можна виділити в три групи:

– позикові угоди, включаючи і депозитні, на основі яких здійснюються відносини банків з їх клієнтами щодо формування та розміщення кредитних ресурсів;

– цінних паперів, за допомогою яких реалізуються переважно прямі відносини між продавцями і покупцями грошей;

– валютні цінності, які використовуються у взаєминах між власниками двох різних валют.

Грошовий ринок можна класифікувати за такими ознаками:

– за видами інструментів;

– з інституційних ознаками грошових потоків;

– за економічним призначенням грошових коштів, що купуються на ринку.

За видами інструментів у грошовому ринку виділяють три сегменти:

– ринок позикових зобов'язань;

– ринок цінних паперів;

– валютний ринок.

За інституційним ознаками грошових потоків можна виділити такі сектори:

– фондовий ринок;

– ринок банківських кредитів;

– ринок послуг небанківських фінансово-кредитних засновників.

На фондовому ринку здійснюється переміщення небанківського позичкового капіталу, який приводиться в рух за допомогою цінних паперів – фондових цінностей (акцій, середньо- і довгострокових облігацій, бондів, інших фінансових інструментів тривалої дії). Значення цього ринку полягає в тому, що він відкриває широкі можливості для фінансування інвестицій в економіку.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Цінні папери – грошові документи, які свідчать про право володіння, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила та їх власником і передбачають право на отримання доходу у вигляді дивідендів або відсотків, можливість передачі грошових прав іншим особам. Існує такі різновиди цінних паперів (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Основні види цінних паперів та їх характеристики

Вид паперу	**Коротка характеристика**
Звичайні акції	Надають право часткової власності на капітал і доходи корпорації. Забезпечені власним капіталом компанії.
Привілейовані акції	Акції, що мають деякі переваги перед звичайними (при розподілі дивіденду, при ліквідації й т.п.)
Облігації	Роблять власника кредитором компанії, надають право на відсоток і повернення основної суми боргу. Як правило, строк повернення основної суми – не менш 5–7 років. Забезпечуються активами компанії.
Конвертовані облігації	Облігації, які можуть бути протягом деякого строку виміняні на акції компанії – емітента в певній пропорції.
Комерційні папери	Короткострокові боргові зобов'язання (3–270 днів). Відсоток виплачується у формі дисконту до продажної ціни. Незабезпечені.
Депозитні сертифікати	Короткострокові боргові зобов'язання; як і депозити, забезпечуються активами банку – емітента.
Банківські акцепти	Короткострокові боргові зобов'язання (30–270 днів). Оплата гарантується банком – акцептором.
Опціони	Надають право на придбання або продаж коштовного паперу або її покупку (продаж) за певним курсом протягом 1–10 місяців. Часто випускаються компаніями.
Варранти	Надають право на придбання коштовного паперу за певним курсом протягом 5–15 років. У більшості випадків випускаються компаніями.
Ф'ючерси	Надають право на придбання коштовного паперу або іншого фінансового інструмента за певною ціною в деякий майбутній момент.

За економічним призначенням купівлі грошей – грошовий ринок поділяють на два сектори:

– ринок грошей;

– ринок капіталів.

На ринку грошей купуються грошові кошти на короткий термін (до одного року). Ринок грошей характерний тим, що він дуже чутливий до будь-яких змін в економіці та у фінансовій сфері. Тому попит і пропозиція тут дуже мінливі, а процент як ціна грошей часто змінюються під їх впливом. На ринку капіталів купуються грошові кошти на тривалий (більше одного року) термін. Ці кошти використовуються для збільшення маси основного й оборотного капіталу, зайнятих в обороті позичальника.

Характерною особливістю ринку капіталів є те, що попит і пропозиція тут менш рухливі, рівень процентної ставки залишається більш стабільним, не так чутливо реагують на зміну кон'юнктури, як на ринку грошей. Це повинні враховувати банки у своїй процентній політиці, з тим, щоб створити сприятливі умови для інвестування економіки.

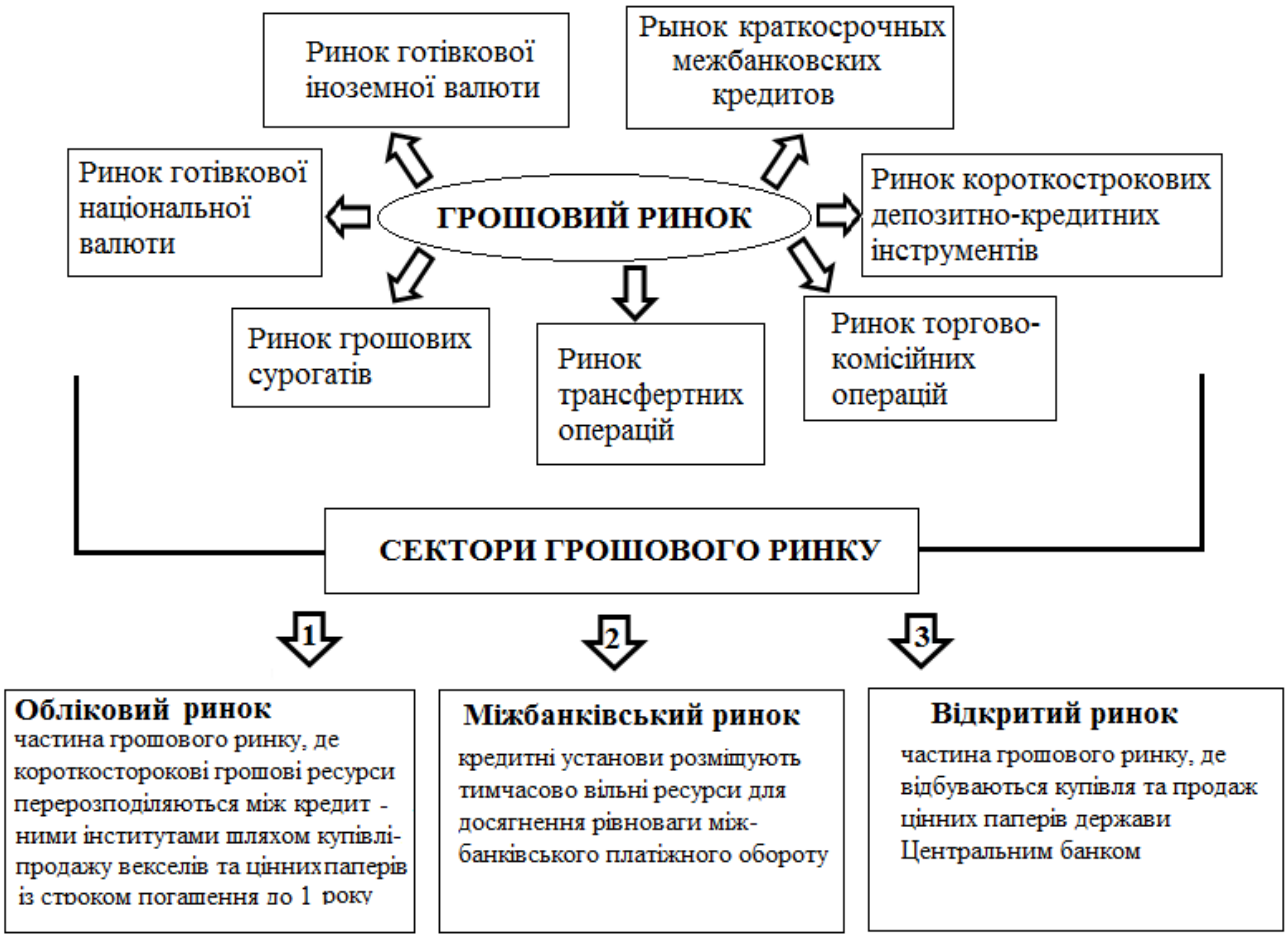

Рис. 3.1 – Грошовий ринок

3.2 Попит та пропозиція на грошовому ринку. Грошово–кредитний мультиплікатор

На відміну від звичайного попиту на товарних ринках, який формується як потік куплених товарів за певний період, попит на гроші виступає як запас грошей, який прагне мати у своєму розпорядженні економічні суб'єкти на певний момент.

Попит на гроші означає, що в його рамках економічні суб'єкти тримають гроші у себе, не «викидають» їх на товарний, валютний чи фондовий ринки і не порушують сформований рівновагу. Тому зростання

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

попиту на гроші розширює економічні кордони емісії грошей, її зростання не зашкодить зазначеним ринкам, буде безінфляційним і призведе до підвищення рівня монетизації економіки.

Попит на гроші тісно пов'язаний зі швидкістю обігу грошей обернено пропорційною залежністю: у міру зростання попиту на гроші кожна грошова одиниця, що знаходиться в обороті, довше знаходиться в розпорядженні окремого економічного суб'єкта, повільніше буде її обіг, і навпаки.

У відповідності з певними цілями накопичення грошей, попит на них можна розділити на три частини: попит на поточний запас платіжних засобів; попит на постійний запас грошей як форму багатства, яке має давати додатковий дохід власникам; попит на тривалий запас грошей для здійснення майбутніх платежів та одержання додаткових доходів.

Відповідно до зазначених цілей виділяються три групи мотивів попит на гроші з боку економічних суб'єктів: трансакційний (операційний) мотив; мотив передбачливості, спекулятивний мотив.

Трансакційний мотив полягає в тому, що економічні суб'єкти постійно відчувають потребу в певному запасі грошей для здійснення поточних платежів. Це необхідно для підтримки на відповідному рівні своє особисте та виробниче споживання. Ці гроші повинні бути в формі придатній для їх негайного використання в платежі, тобто повинні бути готівкою (готівка або вклади до запитання). Запас таких грошей можна називати поточної або операційною касою. Він створює для власника істотні зручності, тому що забезпечує йому відповідну ліквідність і авторитет платоспроможного контрагента.

Таким чином, чим більше обсяг виробництва валового національного продукту, отже, і національного доходу, тим більше може бути обсяг операцій його реалізації і тим більше повинен бути запас грошей для виконання цих операцій. Ця залежність може бути представлена так:

$$M \cdot D = (P \cdot Y) / V \qquad (3.1)$$

Відома й інша форма запису рівняння обміну – кембриджське рівняння:

$$M = k \cdot P \cdot Q \qquad (3.2)$$

де M – кількість грошей, відповідне до касового залишку грошей у суб'єктів господарювання;

P – середня ціна одиниці виготовленої продукції;

Q – загальна величина зробленої продукції в натуральнім вираженні за певний період;

K – коефіцієнт заощадження («коефіцієнт Маршалла»), який показує співвідношення між номінальними доходами й тієї часткою грошей, яка

відповідає касовим залишкам (частини річного доходу, яку суб'єкти зберігають у ліквідній формі).

Наочно на рис. 3.2 показано, як змінюється трансакційний попит на гроші під впливом зміни ВВП (збільшення ВВП зрушує вправо лінію попиту *MD2* і навпаки зменшення ВВП зрушує лінію попиту вліво *MD1*).

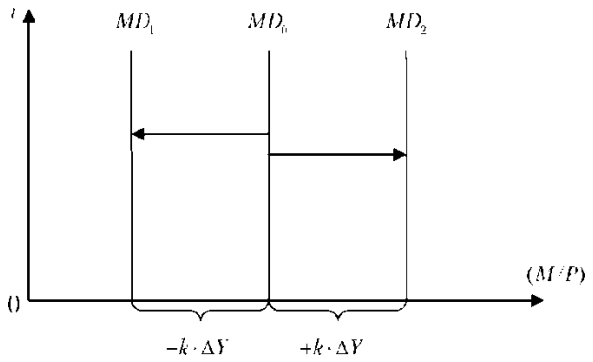

Рис. 3.2 – Зміна трансакційного попиту

Мотив передбачливості зводиться до того, що юридичні і фізичні особи бажають мати запас грошей як ресурс купівельної спроможності, з тим, щоб у будь-який час мати можливість задовольнити свої непередбачувані потреби чи використовувати переваги несподіваних можливостей. Задоволення подібних потреб економічних суб'єктів рівноцінне гарантії їх безпеки, має надзвичайно важливе значення для їх життєдіяльності і пояснює їх бажання мати в наявності певний запас грошей. Такий запас має переважно страхове призначення.

У діяльності економічних суб'єктів трапляються також несподівані події, які не викликають непередбачуваних витрат, а навпаки, відкривають можливість їх скоротити й одержати непередбачуваний дохід. Сформований за цим мотивом запас грошей є запасом купівельної спроможності, і з цього погляду він подібний до операційного запасу, тобто має трансакційне призначення – забезпечити безперервну реалізацію товарів та послуг.

Недоліком такого мотиву є втрата потенційного доходу у вигляді номінальної процентної ставки – альтернативної вартості заощадження грошей, перевагою є висока ліквідність грошей.

Спекулятивний мотив попиту на гроші полягає в тому, що економічні суб'єкти бажають мати у своєму розпорядженні певний запас грошей з тим, щоб за сприятливих умов перетворювати їх у високоприбуткові фінансові інструменти, а при погіршенні цих умов і появі загрози зниження дохідності та ризику збитковості готівкових фінансових інструментів перетворити їх у грошову форму, яка хоч і малоприбуткових, але безризикова.

Спекулятивний попит на гроші відображає зворотну залежність величини попиту на реальні грошові залишки з боку активів від динаміки їх номінальної ставки відсотка:

$$(M/P)^d = L(i) \qquad (3.3)$$

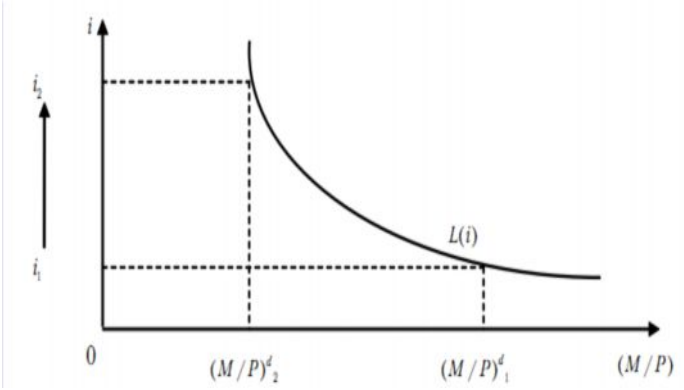

Рис. 3.3 – Спекулятивний мотив попиту на гроші

Автором спекулятивного мотиву попиту на гроші є Дж. М. Кейнс. Головна перевага цієї ідеї полягає в тому, що вона встановила залежність попиту на гроші і накопичення грошей від зміни відсотка. Механізм спекулятивного мотиву базується на тому, що запаси грошей і запаси фінансових інструментів розглядаються як альтернативні види активів (багатства), які дають не однаковий дохід і містять у собі неоднакові ризики. Актив у формі грошей приносить мінімальний (чисто нульовий) дохід і має максимальний захист від ризику. Зберігаючи гроші, індивідууми втрачають доходи, які називаються альтернативною вартістю зберігання грошей. Величина її залежить від середньої норми відсотка за фінансовими активами та запасом грошей. Щоб не допустити падіння доходів (альтернативної вартості) у разі підвищення норми відсотка, індивідууми повинні зменшувати запас грошей, або попит на гроші.

М. Фрідман, що заклав основи сучасної монетаристської теорії, досліджуючи попит на гроші, відмовився від урахування зазначених мотивів, а зосередив своє дослідження виключно на грошах як одному з цілого ряду дохідних активів, до якого він відніс і звичайні товари. Попит на гроші окремих індивідів він мотивує виключно відношенням очікуваного доходу на гроші до очікуваних доходів на інші активи. ***Очікуваний дохід на гроші*** він трактує не тільки як певні зручності від наявності запасу грошей, а й як певний рівень процентного доходу, що тепер виплачується за поточними вкладами.

Представники всіх теоретичних концепцій попиту на гроші визнають ***зміну обсягів виробництва*** (або ***обсягів національного доходу***) ключовим чинником впливу на попит. Цей вплив обумовлюється трансакційним мотивом нагромадження грошей – чим більший обсяг виробництва валового національного продукту, а отже і національного доходу, тим більшим може бути обсяг операцій щодо його реалізації і тим більшим має бути запас грошей для виконання цих операцій. Цю залежність можна формалізувати як $MD = f(Q)$, де Q - номінальний обсяг ВНП, MD – обсяг попиту на гроші.

Зміна обсягу валового національного продукту, у свою чергу, визначається двома самостійними чинниками – динамікою рівня цін та рівня реального обсягу виробництва, кожний з яких може діяти незалежно один від одного. Наприклад, абсолютний рівень цін може зростати при незмінному обсязі реального виробництва, і навпаки, останній може зростати при незмінному рівні цін чи обидва показники можуть зростати водночас, але різними темпами. Тому зміну ***абсолютного рівня цін*** та ***реального обсягу виробництва*** можна розглядати як самостійні чинники впливу на попит на гроші.

При мікроекономічному підході до аналізу попиту на гроші швидкість обігу грошей зникає з поля зору. Замість неї використовується ***чинник зміни норми процента***.

Сучасна теорія грошей, крім цих трьох, що вже стали традиційними, почала визнавати ще ряд чинників впливу на попит - накопичення багатства, інфляція, зміни в очікуваннях перспектив щодо кон'юнктури ринку та ін.

Чинник накопичення багатства полягає в тому, що економічні суб'єкти, накопичуючи багатство у формі різних активів, відносно рівномірно розміщують приріст його між усіма видами активів, у тому числі й у вигляді запасу грошей.

Чинник інфляції впливає на попит на гроші в кількох напрямах. В умовах інфляційного зростання цін запас грошей, який мають у своєму розпорядженні економічні суб'єкти, неминуче знецінюється, і вони зазнають втрат, що само по собі провокує скорочення їх попиту на гроші.

З інфляційними очікуваннями тісно переплітаються ***очікування погіршення кон'юнктури ринків*** узагалі, зокрема скорочення товарної пропозиції, посилення товарного дефіциту, погіршення якості продукції тощо.

Суть пропозиції грошей полягає в тому, що економічні суб'єкти в будь-який момент мають у своєму розпорядженні певний запас грошей, які вони можуть за сприятливих обставин спрямувати в оборот.

Пропозиція грошей – це кількість грошей, що перебуває в розпорядженні економічних суб'єктів, яке вони когут направити в оборот за сприятливих умов.

На *рівні окремого економічного суб'єкта* пропозиція грошей взаємодіє з попитом на гроші як його альтернатива. Якщо фактичний запас грошей окремого індивідуума перевищують його попит на гроші, а це можливо при зростанні альтернативної вартості зберігання грошей, то цей індивідуум буде пропонувати частину свого запасу грошей на ринок до продажу.

На *макроекономічному рівні* пропозиція грошей визначається припущенням, що всі економічні суб'єкти одночасно не можуть запропонувати на ринку грошей більше, ніж у них є в наявності, значить, фактична маса грошей в обороті є природною межею пропозиції грошей і

ніякі стимулюючі чинники (зростання відсотка і ін.) не можуть збільшити пропозицію грошей понад цю кордону. Збільшити пропозицію понад цю кордону можливо тільки за допомогою додаткової емісії грошей в обороті. Визначення попиту на гроші є об'єктивною кордоном для пропозиції грошей а самої пропозиції – роллю банків.

$$M = mDb \tag{3.4}$$

де M – пропозиція грошей у вигляді налички поза банками й депозитів на поточних рахунках;

m – коефіцієнт грошово-кредитного мультиплікатора;

Db – грошова база.

Зміни пропозиції грошей (M) може бути викликане дією факторів, які впливають на обсяг грошової бази й на коефіцієнт мультиплікатора.

Грошово-кредитний мультиплікатор – це процес створення нових банківських депозитів при кредитуванні клієнтів на основі додаткових зовнішніх резервів.

Механізм мультиплікації укладається в тому, що видаючи кредит суб'єктові господарювання, банки перетворюють пасивні гроші на активну грошову масу. Банк відкриває рахунок, з якого боржник списує чеки для розрахунків із кредиторами, чеки надходять в інші банки, збільшуючи їх депозитний потенціал і можливості кредитування. Таким чином, грошова маса збільшується. Величина грошово-кредитного мультиплікатора на монетарному ринку визначається за формулою:

$$m = \frac{1}{MR} \cdot 100 \tag{3.5}$$

де MR – норма обов'язкових резервів.

Показник грошово-кредитної мультиплікації дає можливість НБУ здійснювати контроль за освітою нових безготівкових грошей як складової частини загальної маси купівельних і платіжних засобів і дотримуватися тренованій закону грошового обігу.

3.3 Графічна модель грошового ринку. Рівновага на грошовому ринку та процент

Якщо дві криві – попит і пропозиція – накласти одну на іншу в одній системі координат, то виходить завершена графічна модель грошового ринку. У ній попит і пропозиція подаються у взаємодії і визначається результат цієї

взаємодії: рівень їх урівноваження та норми рівноваги ставки відсотка, яка відповідає цьому рівню (рис. 3.4):

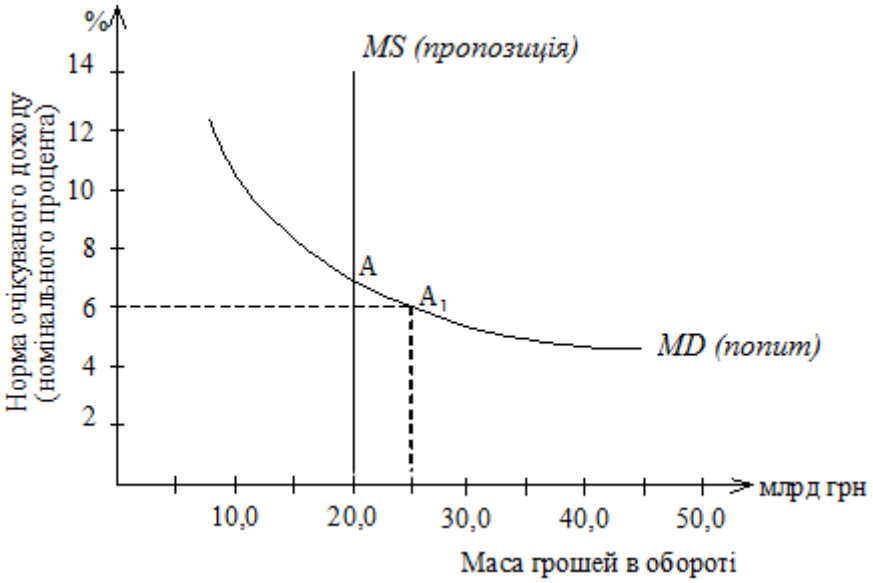

Рис. 3.4 – Графічна модель ринку грошей.

Крива попиту і пропозиції (*MS*) перетинаються в точці *A*, якій адекватна маса грошей в обороті на суму 20 млрд. грн. і ставка очікуваного доходу (номінальний відсоток) на рівні 7%. Це означає, що економічні суб'єкти в цій економічній ситуації бажають мати у своєму розпорядженні грошей на суму 20 млрд. грн., а банківська система може забезпечити пропозицію грошей на цьому ж рівні, щоб урівноважити попит і пропозицію. За цієї умови ставка відсотка (очікуваного доходу) стабілізується на рівні 7%, (це пояснюється тим, що попит на гроші підштовхує ставку відсотка вгору, а пропозиція грошей – вниз; і якщо попит і пропозиція врівноважуються, то ці різноспрямовані сили нейтралізують одна іншу і ставка відсотка залишається незмінною).

Цей рівень є ***рівноважною ставкою відсотка***, яка буде задовольняти вимоги обох сторін ринку: покупці зможуть сформувати потрібний їм запас грошей, що дорівнює 20 млрд. грн. і будуть його тримати в руках, а продавці зможуть розмістити наявний у них запас грошей за прийнятою ставкою відсотка.

Припустимо, що якимось чином удалося в цій ситуації встановити ставку процента на рівні 6%, тобто нижчій від рівноважної. Реакцією на цю зміну буде зниження альтернативної вартості зберігання грошей і зростання попиту на гроші – точка попиту зміститься по кривій попиту вправо в положення A_1 (при тому, що точка пропозиції залишиться в попередньому положенні А). Збільшення попиту на гроші виявиться в посиленні вимог економічних суб'єктів до банків надати їм грошові позички. Проте банки не зможуть задовольнити цих вимог, оскільки їхні резерви залишилися

незмінними. Окремі банки спробують закупити додаткові резерви на міжбанківському ринку, і між банками посилиться конкурентна боротьба за ресурси. Наслідком цієї боротьби стане зростання процентної ставки доти, доки вона не досягне попереднього (рівноважного) рівня. Але в міру наближення ставки до цього рівня буде зростати альтернативна вартість грошей і скорочуватися попит на гроші. Як тільки ставка досягне 8%, увесь додатковий попит на гроші зникне і всі показники займуть рівноважне положення: попит і пропозиція – 20,0 млрд. грн, ставка процента – 8%.

Порушену рівновагу ринку можна було «заспокоїти» іншим способом – збільшенням пропозиції грошей до нового рівня попиту. Для цього центральний банк повинен збільшити резерви комерційних банків, купивши у них відповідну масу цінних паперів чи збільшивши рефінансування. За рахунок додаткових резервів банки задовольнили б додатковий попит на гроші, і рівновага відновилась би. Але рівень її був би зовсім іншим – обсяг грошової маси зросте до 25,0 млрд грн, а ставка процента знизиться до 6%. Проте така рівновага може мати негативні наслідки для реальної економіки, насамперед для товарних ринків, де значно зросте платоспроможний попит.

Порушення рівноваги на грошовому ринку може обумовлюватися також чинниками, які діють на боці пропозиції грошей та на боці попиту на гроші. У цих випадках рівновага може відновитися тільки на інших рівнях як процента, так і грошової маси.

Вплив на ринок змін у пропозиції грошей. Припустимо, що за умови урівноваженості грошового ринку в точці А, що відповідає 8% номінального процента і 20,0 млрд. грн. грошової маси, центральний банк приймає рішення збільшити пропозицію грошей до 25,0 млрд. грн. Фактичний коефіцієнт мультиплікації депозитів становить 2,0. За цієї умови центральному банку достатньо купити у комерційних банків цінних паперів на 2,5 млрд. грн, щоб збільшити загальну масу грошей (пропозицію) на 5,0 млрд. грн, тобто до запланованого рівня. Унаслідок додаткової пропозиції грошей її крива *MS1* на графічній моделі зміститься вправо в точку, що адекватна 25,0 млрд. грн. (рис.3.5).

При незмінному попиті на гроші точка перетину кривих попиту та пропозиції зміститься вправо по кривій *MD* в позицію *A1*, яка і визначить новий рівень рівноваги на грошовому ринку: ставка відсотка знизиться до 6%, маса грошей збільшиться до 5 млрд. грн. Тільки за цими параметрами кон'юнктура грошового ринку стабілізується і встановиться нова рівновага попиту і пропозиції в точці *A1*.

Які ж конкретні процеси в реальній дійсності спричинили ці зміни в моделі грошового ринку?

Одержавши додаткові резерви завдяки продажу центральному банку цінних паперів на 2,5 млрд. грн., комерційні банки захочуть вкласти їх в дохідні активи і насамперед запропонують у позички на міжбанківському ринку. Додаткова пропозиція ресурсів підштовхне вниз процентну ставку на цьому ринку, а згодом і процентну ставку по всіх банківських позичках.

Зниження процентної ставки викличе падіння альтернативної вартості зберігання грошей в економічних суб'єктів, унаслідок чого почне зростати їх попит на гроші, що виявиться у збільшенні замовлень на одержання позичок. І будуть вони зростати одночасно зі зниженням процентної ставки доти, доки попит не досягне нового рівня пропозиції грошей, тобто 25,0 млрд. грн. У цій точці настане рівновага попиту і пропозиції, а процентна ставка стабілізується на рівні 6%.

Центральний банк може прийняти рішення про зменшення пропозиції грошей на урівноваженому ринку, щоб вирішити певні макроекономічні завдання. Цього можна досягти продажем цінних паперів на відкритому ринку, що призведе до скорочення надлишкових резервів комерційних банків і зменшення їхніх можливостей надавати позички своїм клієнтам.

У разі збереження попиту на гроші, а отже і на банківські позички, на попередньому рівні, скорочення кредитних ресурсів банків призведе до ужорсточення банківського кредитування, передусім до підвищення позичкового процента. Конкуренція між економічними суб'єктами за банківські позички надасть цьому процесу тривалого характеру, поки процент не досягне нового рівноважного рівня, адекватного новим обсягам попиту і пропозиції, які скоротяться порівняно з попередніми. Крива пропозиції зміститься вліво, а точка рівноваги – вліво і вгору по кривій попиту і займе позицію А (див. рис. 3.9).

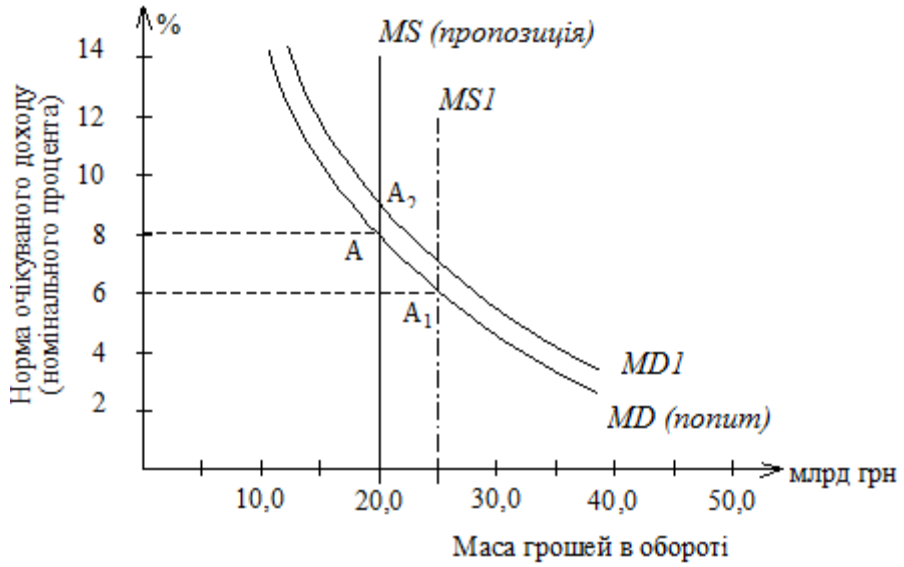

Рис. 3.5 – Вплив на ринок змін у попиті та пропозицій.

Вплив на ринок змін у попиті на гроші. На відміну від пропозиції попит на гроші не може змінитися за бажанням банківської системи. Для цього потрібно, щоб у самій реальній економіці визріли необхідні передумови і чинники. Одним із таких чинників може бути зростання ВНП і національного доходу. У цьому випадку неминуче зросте попит на гроші, насамперед

збільшиться потреба в трансакційних запасах. У графічній моделі це виявиться в зміщенні кривої попиту з позиції *MD* у позицію *MD1*.

Завдання для самоконтролю:

*1. Що означає попит на гроші? Які функції грошей його обумовлюють?*_____

_____

*2. Які існують види попиту на гроші?*_____

_____

*3. Яка залежність між рівнем позичкового відсотка й попитом на гроші з боку активів?*_____

_____

*4. Від чого залежить попит на гроші в сучасних умовах? Обґрунтуйте. Відповідь.*_____

_____

*5. Яку форму має крива пропозиції грошей?*_____

*6. Що відбудеться із кривої попиту на гроші при збільшенні цін, зростанні реальних доходів?*_____

_____

7. Що відбудеться з рівноважною ставкою відсотка, якщо пропозиція грошей виросте? Відповідь обґрунтуйте. _____

_____

*8. Поясніть, чому при високій процентній ставці крива попиту на гроші майже вертикальна.*_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

МОДУЛЬ 2.
4. ГРОШОВІ СИСТЕМИ
4.1 Сутність і структура грошової системи

Грошова система – це форма організації грошового обігу в державі, установлена загальнодержавними законами.

У грошовій системі України можна виділити такі елементи:

- ✓ найменування грошової одиниці;
- ✓ масштаб цін;
- ✓ види грошових знаків, які мають законну платіжну силу і регламентація готівкового грошового обороту;
- ✓ регламентація безготівкових грошових розрахунків;
- ✓ валютний курс;
- ✓ державний апарат, регулюючий грошовий оборот і контролює дотримання чинного законодавства.

Найменування грошової одиниці як правило пов'язується з історією країни. Так, нову валюту України назвали гривнею. Таку грошову одиницю мала грошова одиниця Київської Русі – високорозвиненої держави, яке існувало на території сучасної України в X–XI століттях.

☑ Англійський фунт походить від латинського слова «пондо» і позначає фунт, або міру ваги. Іспанське песо й італійська ліра також являли собою міру ваги в стародавності. А назва французьких франків відбулася від двох латинських слів: «Франкорум Рекс», що значило «король франків». Два ці слова були вибиті на перших французьких монетах. А в Перу є монета, яка називається *сіль* – по-іспанськи це слово позначає «сонце»: прадавні інки й перуанці молилися богу сонця. Індійська рупія зобов'язана своєю назвою слову «ропа», що означає «худоба», оскільки саме худоба була довгий час ледве ні єдиною валютою. Грошова одиниця Панами «бальбоа» названа так на честь великого дослідника, а «болівар» у Венесуелі – на честь національного героя. Назва американського цента запозичена із французької мови: там воно означало «сто», адже сто центів становлять долар. Французи ж запозичили його з латинського, де воно читалося «сентум». Китайський юань і японська йена походять від китайського і японського слова «кругла монета», вони були викарбувані подібно до європейського талера й уперше мали круглу форму. Ізраїльський шекель, що згадується ще в Біблії як давньоєврейський стандарт монети й ваги, походить від вавилонського сикля, найдавнішої грошової одиниці.

Масштаб цін історично обумовлений елемент грошової системи, що визначає ваговий вміст у грошовій одиниці металу, який у відповідний період виконував роль грошей.

Масштаб цін встановлювався державою шляхом визначення масового вмісту металу в грошовій одиниці.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

☑ Спочатку масштаб цін збігався з ваговим , але надалі відокремився від нього. Однією з головних причин цього був перехід ролі грошей від одних металів до інших. Так, коли в Англії грошовим металом замість срібла стало золото, назва грошової одиниці «фунт стерлінгів» збереглося, але вона стала позначати вже не ваговий фунт, а значно меншу кількість золота як більш дорогого металу, масштаб цін фунта стерлінгів у XIX столітті становив 7,322382 г чистого золота; в 1946 р. – 3,58134 г, в 1949 р. – 2,48828 г чистого золота. Долар США під час існування біметалізму мав золотовміст 1,60377 г чистого золота і 24,057 г чистого срібла, а з введенням в США золотого стандарту (1900 р.) долар містив 1,50463 г чистого золота. Світова економічна криза 1929–1933 рр. змусила США відмовитися від золотомонетного стандарту, а з 1934 р. долар США містив 0,888671 г чистого золота. В СРСР (у тому числі і в Україні) масштаб цін радянського рубля і відповідно, українського карбованця в 1936 р. був визначений у 0,167674 г чистого золота. До 1949 року чотири рубля (чотири карбованця) на світовому ринку прирівнювалися до одного долара США, таким чином, золоте утримування рубля визначалося в розмірі 0,222168 г чистого золота. З 1961 р. його масштаб цін був установлений на рівні 0,987412 г чистого золота. Після демонетизації золота сучасні гроші масштабу цін не мають.

Види грошових знаків визначає вищий законодавчий орган, який надає статус законного платіжного засобу, тобто покладає на державу відповідальність за їх виконання. Всі інші платіжні засоби такого статусу не мають. Право емісії грошових знаків та відповідальність за їх забезпечення закон покладає на певний державний орган. Таким органом, як правило, є центральний банк держави.

До готівковим грошовим знакам відносять: банківські квитки, казначейські білети і розмінні монети. Питання регулювання готівкових грошей полягають у наступних вимогах:

✓ усі клієнти банків – юридичні особи можуть тримати у своїх касах готівку лише в межах ліміту, встановленого банком відповідно з певними НБУ правилами;

✓ при отриманні готівкових коштів зі своїх рахунків у банках юридичних осіб повинні вказувати, на які цілі вони їх отримують, і визначити суми по кожній цілі;

✓ витрачати одержану в банку готівку юридичні особи повинні відповідно зазначеним цілям та обсягам;

✓ всі клієнти банків – юридичні особи повинні розробляти прогнози своїх касових оборотів і подавати їх у банки для розробки таких прогнозів по регіонах і країні в цілому.

(!) Важливе значення має також купюрність. Правильно встановлена розмірність номіналів банкнот і розмінної монети створює зручності учасникам платіжного обороту. Великі купюри роблять готівку легкою наживою для фальшивомонетників, проте держава економить гроші на їх друку.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

У сучасних умовах велика частина грошової маси має депозитну форму і обслуговує грошовий оборот здебільшого у формі безготівкових розрахунків. Механізм її регулювання характеризується функціонуванням банківської системи в країні і законодавчо закріпленим порядком формування депозитних грошей: система страхування банківських вкладів юридичних і фізичних осіб, створення системи міжбанківських розрахунків, визначення форм розрахунків, стандартів документів та порядку документообігу, визначення режиму відповідальності сторін за порушення платіжних зобов'язань, механізм захисту банківських комп'ютерних мереж від несанкціонованого втручання та ін.

Валютний курс – співвідношення між грошовими одиницями різних країн. Він представляє «ціну» валюти однієї країни, виражену у валютах інших країн.

В залежності від типу грошової системи валютний курс може визначатись ринком або встановлюватись державою в особі уповноважених нею органів.

Кожна держава покладає це завдання на спеціальні органи регулювання грошового обороту. В Україні таким органом є НБУ. Органи державного управління економікою – Кабінет Міністрів, Міністерство економіки, Міністерство фінансів, теж впливають на грошовий оборот через реалізацію своїх заходів економічної і фінансової політики.

4.2 Еволюція грошових систем

У результаті еволюції товарного виробництва і властивих йому економічних відносин грошові системи поступово змінилися, приймаючи різні форми, які можна класифікувати за кількома критеріями.

Залежно від форми, в якій функціонують гроші, виділяють такі види грошових систем:

• система металевого обігу, коли грошовий метал безпосередньо перебуває в обігу і виконує всі функції грошей, а банкноти залишаються розмінними на метал;

• система паперово-кредитного обігу, при якій в обігу перебувають лише нерозмінні на грошовий метал знаки грошей – казначейські білети або банкноти.

Також грошові системи класифікують за характером економічної системи та регулювання валютної системи (рис. 4.1).

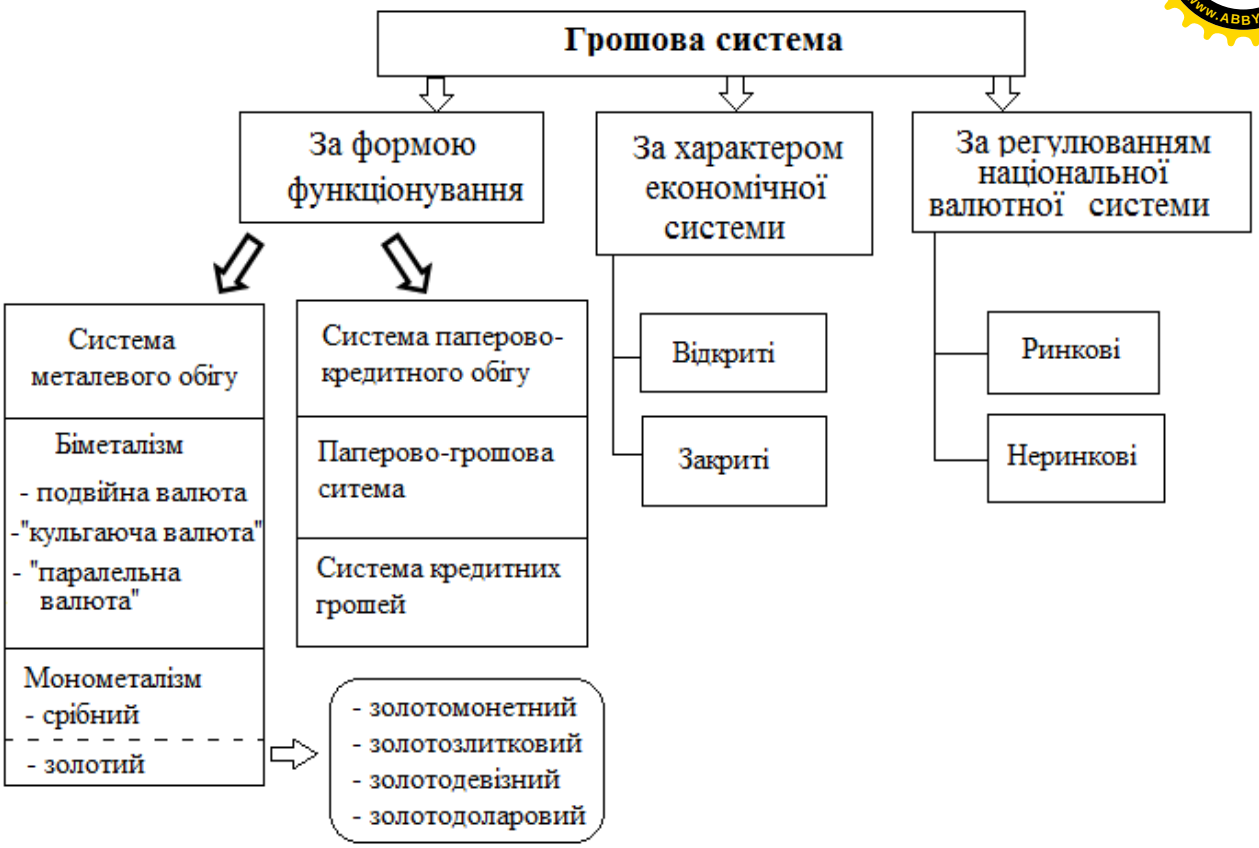

Рис. 4.1 – Типи грошових систем

Металеві грошові системи історично виступали у формах біметалізму та монометалізму. В епоху первинного накопичення капіталу (16–17 ст.) Грошові системи, як правило, базувалися на біметалізмі, який виник ще за часів феодалізму.

Біметалізм – це грошова система, в якій роль загального еквівалента законодавчо закріплювалася за двома металами – золотом і сріблом; монети з цих металів карбувалися і обмінювались на рівних принципах, банкноти підлягали розміну на два цих металу.

Історично першим різновидом біметалізму була система паралельної валюти, за якою співвідношення між золотими і срібленими монетами встановлюються на ринку стихійно, тобто при здійсненні платежів золоті та срібні монети приймалися відповідно до ринкової вартості золота і срібла. Такий різновид біметалізму отримала назву «**система подвійної валюти**». Але встановлене фіксоване вартісне співвідношення часто не збігалося з реальним ринковим. Це було пов’язано з нерівномірністю зростання продуктивності праці при видобутку золота та срібла і призвело до того, що вартість одного грошового металу завищувалася, а іншого – занижувалася. Той метал, який був за законом недооціненим, витіснявся з обігу металом,

вартість якого за законом була завищена. У цьому виявилося дію закону Т. Грешема: «гірші гроші витісняють з обігу кращі».

☑ Ринкова вартість срібла безперервно падала і до кінця XIX ст. ринкова вартість срібла була в 15,5 разів нижче ринкової вартості золота. А на початку XX ст. срібло настільки подешевшало, що срібло стало в 39,7 рази дешевше золота, в той час, як законом було встановлено співвідношення між золотом і сріблом як 1:15. За таких умов монети із знецінюваного срібла стали витісняти золоті монети з обігу, адже власникам золотих монет стало вигідно вилучати їх з обігу, переплавляти на злитки, обмінювати злитки золота на зливки срібла за ринковою ціною, наприклад. 1 кг золота за 39,7 кг срібла, а потім із злитків срібла карбувати монети, що мають встановлений законом курс 1:15. отримуючи при цьому більш, ніж подвійну вигоду.

Біметалізм не відповідав потребам розвинутого ринкового господарства, тому що використання як міри вартості двох металів суперечить суті цієї функції грошей. Недоліки біметалізму сприяли переходу країн до монометалізму.

☑ Ряд країн (Бельгія. Італія. Франція. Швейцарія, а потім і Греція), уважаючи біметалізм кращим типом грошової системи для підтримки стабільності своїх національних грошей, уклали монетну конвенцію (1865 р.) строком на 15 років про створення Латинського монетного союзу, що передбачає:
– вільне карбування монет із золота й срібла (при дотриманні їх офіційного вартісного співвідношення 1:15,5;
– обов'язкове приймання цих монет усіма державними касами країн-членів союзу;
– однаковий ваговий вміст й проба металу в національних грошових одиницях (4,5 г чистого срібла або 0,29 г чистого золота) у всіх країнах, рівне втримуванню французького франка:
– вільний обіг національних монет із золота й срібла одних країн-членів союзу на територіях інших країн-членів союзу:
Латинський монетний союз, а з ним і біметалізм, практично припинили своє існування в період першої світової війни.

📖 ***Монометаллізм*** – грошова система, при якій роль загального еквівалента виконує один метал: золото (золотий монометалізм) або срібло (срібний монометалізм), при цьому в обігу функціонують монети та знаки вартості, розмінні на грошовий метал.

Поступово всі розвинуті капіталістичні країни поступово перейшли до золотого монометалізму (Англія, Німеччина, Франція, Швеція, Норвегія, Данія, Австрія, Росія, Японія, США).

Золотий монометалізм існував у кількох формах: золотомонетного стандарту, золотозливкового стандарту і золотодевізного стандарту. Золотомонетний стандарт являє собою найбільш стабільну, саморегульовану грошову систему: золото виконувало всі функції грошей, в обігу перебували золоті монети та банкноти, розмінні на них. Саморегулювання виходило з адекватною вартості, яку виражали вказані гроші в обігу, вартості металу, який містився в монетах і міг бути отриманий в обмін на банкноти.

☑ Загальна кількість видобутого в світі золота до початку XX століття составляло 140000 тон. З цієї кількості майже 50% (67300 т) було використано на виготовлення ювелірних виробів 18% (25200 т) – тезавровано в приватних руках; 21,8% (30500 т) – накопичено в офіційних резервах всіх країн світу; 11.2% (15700 т) – використано в промисловості і. нарешті, в інших цілях – 0,9% (1300 т).

У роки Першої світової війни зростання дефіцитів бюджетів покривався за рахунок позик та випуску грошей, це призвело до збільшення грошової маси в обігу в порівнянні з обсягом золотих запасів емісійних банків. Це в свою чергу, створило загрозу вільному обміну паперових грошей на золоті монети. У більшості країн було припинено обмін банкнот на золото, а також вивезення золота за кордон. Після закінчення Першої світової війни жодна капіталістична країна не змогла стабілізувати свою валюту на основі відновлення золотовалютного стандарту. У ході грошової реформи 1929 р. повернення до золота відбувався у двох формах: золотозливкового і золотодоларового стандартів.

Золотозливковий стандарт – це грошова система, у якій в обігу відсутні золоті монети і їх вільне карбування, обмін банкнот здійснюється тільки на золоті злитки з певними обмеженнями.

У Великобританії ціна стандартного злитка масою 12,4 кг дорівнювала 1700 фунтів стерлінгів, у Франції ціна зливка масою 12,7 кг – 215 тис. франків. Більша частина країн (Німеччина, Австрія та ін.), які не мали достатньо золотих запасів, перейшли до золотодевизному стандарту. Відповідно до цього стандарту також відсутній обіг золотих монет та їх вільне карбування, а обмін банкнот здійснюється на інвалюту (девізи), яка обмінюється на золото. Таким способом зберігалася непряма зв’язок грошових одиниць 30 країн світу із золотом.

Відміна обміну паперових грошей на золото у внутрішньому обігу в період «великої депресії» означала крах золотого стандарту. Валютні протиріччя призвели до валютної війни і утворення валютних блоків. Валютний блок – це угруповання країн, залежних в економічному, валютному і фінансовому відношенні від очолює їхньої країни, яка диктує їм

єдину політику в сфері міжнародних економічних відносин і використовує її як привілейований ринок збуту і сферу застосування капіталу.

☑ Стерлінговий валютний блок сформувався в 1931 р.; доларовий – в 1933 р., після скасування золотого стандарту у Великобританії та США; золотий блок (1933–1936 рр.) Створили Франція, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, пізніше Італія, Чехословаччина, Польща.

Золотозливковий та золотодевізний стандарти були грошовими системами без золотого обігу, тобто золото функцій обігу і платежу не виконувало. Остаточний крах золотого стандарту як грошової системи було прискорено економічною кризою 1929 – 1933 рр. Внаслідок його золотий стандарт був ліквідований у всіх країнах (у Великобританії, Німеччині та Японії – у 1931р., У США – в 1933р.).

Золотий стандарт певний час зберігався лише у країнах так званого «золотого блоку» (Франції, Бельгії, Голландії, Швейцарії, Італії та Польщі).

Після Другої світової війни на увазі того, що валютна система США була стабільніша порівняно з країнами, на території яких йшли військові дії, була створена на Бреттон-Вудської конференції система міждержавного золотодевізного стандарту – золотодоларового стандарту для країн з вільно конвертованою валютою. Особливість його полягала в тому, що він був встановлений для центральних банків, і зв'язок між золотом зберігався у долара США. У зв'язку з скороченням золотого запасу США в 1971 р. Офіційно закінчилася продаж золота за долари і золотодоларовий стандарт припинив своє існування.

☑ В умовах сучасного товарного виробництва дорогоцінний метал, успішно замінений в одних випадках паперовими грошима, продовжує грати роль грошей у функції скарбу в якості страхового фонду, де неможливе застосування жодних замінників. Дорогоцінний метал має здатність перетворюватися на будь реально звертаються грошові кошти, а через них – у будь-який товар. Це надає золотому скарбу значення запасу «на чорний день», значення абсолютного товару як на приватному, так і на державному рівні.

З цього часу утвердилася система паперово-кредитних грошей. А єдина міжнародна валютна система, яка базувалася на золотому монометалізмі, поступилася місцем валютним угрупованням – валютним блокам та зонам.

Характерними рисами сучасних грошових систем є:

1. втрата зв'язку із золотом унаслідок витіснення його з внутрішнього та зовнішнього обороту;

2. випуск грошей в обіг не тільки для кредитування господарства, а й для кредитування держави;

3. широкий розвиток безготівкового обігу та зменшення готівкового;

4. хронічна інфляція;

5. державне регулювання грошового обороту;

6. скасування офіційного золотого вмісту банкнот, їх забезпечення і розміни на золото;

7. розвиток інтеграційних процесів у сфері грошово–кредитних відносин.

За характером регулювання національної валютної системи грошові системи можуть бути відкритими й закритими.

Для **відкритих** грошових систем характерним є мінімальне втручання держави в регулювання валютних відносин всередині держави , що виражається в дерегулювання валютного ринку, повної конвертованості валюти, ринковому механізмі формування валютного курсу. **Закриті** грошові системи характеризуються наявністю значної кількості валютних обмежень, що проявляється в адміністративному регулюванні валютного ринку, що не конвертованості валюти, штучному формуванні валютного курсу та ін. Такі грошові системи характерні для країн із закритою економікою. Вони були притаманні СРСР і країнам «соціалістичного табору».

Однією з тенденцій розвитку міжнародних відносин є інтеграційні процеси, які охоплюють не лише економічні зв'язки, а й національні грошові системи держав. Вплив світових інтеграційних процесів на трансформацію національних грошових систем найяскравіше проявилося в Західній Європі, особливо в Європейському Співтоваристві, де з 1січня 1999 р. в безготівковий обіг була введена нова грошова одиниця – ЄВРО, яка стала єдиною валютою країн Європейського Монетарного Союзу (ЕМС). Створенням цього Союзу завершилося формування в країнах ЄС єдиного внутрішнього ринку товарів, послуг, капіталу.

На цьому етапі паралельно і рівноправно функціонували і євро і національні валюти. З 01.01.2002 року протягом терміну, який кожна країна визначила самостійно (але не більше 6 місяців), в обігу були введені банкноти і монети в євро, що заміщають колишні банкноти і монети в національних грошових одиницях. Протягом півроку старі національні банкноти і монети ще могли звертатися нарівні з євро. Однак після 01.06.2002 року євро стає єдиним законним платіжним засобом у країнах Єврозони. Фіксування курсів національних валют по відношенню до євро дало можливість інвесторам не враховувати валютні ризики при оцінці ефективності проектів. Поява євро також дозволило в значній мірі економити на витратах звернення національних валют, включаючи витрати , пов'язані з веденням бухгалтерського обліку операцій з валютами країн ЄС.

4.3 Створення грошової системи України

Становлення України як незалежної, суверенної країни зумовило необхідність створення власної грошової системи, яка забезпечувала б

можливість українським силовим структурам самостійно керувати грошовим оборотом і грошовим ринком в інтересах розвитку національної економіки . Організаційно-правові засади створення грошової системи України були закладені в законі України «Про банки і банківську діяльність», підписаним Верховною Радою України 20.03.1991 р. Цим законом НБУ надавалося монопольне право здійснення емісії грошей на території України та організація їх обігу, забезпечення стабільності грошей, проведення єдиної грошово-кредитної політики .

Україна, ще, будучи в складі Союзу, почала готувати свої грошові знаки. Але статус союзної республіки не дозволив мати свої власні гроші, і уряд дозволив випуск допоміжних знаків – купонів, які за значенням могли бути тільки паралельними грошима.

Поступальний, зважене впровадження нових грошей поряд зі старими дозволило уникнути швидкого їх знецінення. Тому спочатку купоно-карбованець котирувався навіть вище, ніж рубль. Наявність двох валют в Україні провокувало накопичення російських грошей, з тим, щоб потім використовувати для закупівлі потрібних Україні сировини та енергоресурсів.

Однак паралельний обіг рубля і купоно-карбованці не приніс очікуваних позитивних наслідків двох валютної системи. Факторами, що ускладнюють стан грошового обороту на початку впровадження купоно-карбованців були:

1. спад виробництва під впливом лібералізації цін і розриву попередніх господарських зв’язків, скорочення державного замовлення. Все це скорочувало попит на гроші і частина готівки в обороті грошей виявилася зайвою, що провокує зростання цін;

2. вільне використання російського рубля на внутрішньому ринку України сприяло широкому відпливу товарів за кордон України, підриву товарної основи внутрішнього грошового обороту.

3. система взаємозаліку через кореспондентські рахунки, відкриті в розрахунковому центрі при ЦБ РФ. Внаслідок цього платежі між країнами рублевої зони були взяті під контроль ЦБ РФ.

Тимчасові гроші – український карбованець – не могли відповідним чином виконувати одну з найважливіших функцій – функцію накопичення. Це підривало інтерес економічних суб’єктів до накопичення грошей як джерела інвестування, стримувало економічне зростання, знижувало ефективність антиінфляційної політики, зміцнення державних фінансів. В зв’язку з цим особливого значення набуло введення в обіг постійної грошової одиниці – гривні.

У 1996 р. президент України підписав Указ «Про грошову реформу в Україні», відповідно, з яким з 2 по 16 вересня 1996 р. з обороту був виключений український карбованець і введена постійна грошова одиниця – гривня та її сота частина – копійка. На третьому етапі відбувається подальше

вдосконалення механізмів та інструментів грошової системи, що були розроблені на попередньому етапі.

☑ Розмова про виготовлення за кордоном української грошової одиниці – гривні почався ще в жовтні 1990 року, коли канадській фірмі «Канадіен Бенк Ноут Компанії» було запропоновано виготовити для України гривні, за рахунок позички в 50 мільйонів доларів, що надаються Україні Канадою. Однак, договір з фірмою підписаний не був. Одночасно розглядався проект виготовлення гривні і в Італії Державним поліграфічним інститутом і фірмами – виробниками під його керівництвом. Канадська фірма перебувала тоді в скрутному становищі і не мала достатніх потужностей для виготовлення замовлення в обумовлений термін, тому якість грошових білетів канадського виробництва була незадовільна. Україна звернулася до свого потенційного партнера – швейцарської фірмі «Томас де ля рюджіорі» і грошові квитки великого гідності були виготовлені цією фірмою. «Канадська» ж гривня була готова лише до вересня 1992 р., вона обійшлася Україні дуже дорого – 24 долари за кожну тисячу банкнот будь-якого (дрібного) номіналу. До того ж час був упущений і в країні почалася інфляція, переродилася в 1993 р. в гіперінфляцію.

Завдання для самоконтролю

*1. Які типи грошових систем ви знаєте?*_____

_____

*2. Назвіть елементи грошових систем.*_____

_____

*3. Перерахуйте складові грошової системи України.*_____

_____

_____

*4. У чому відмінність золотого й золото–девізного стандартів?*_____

_____

_____

5. У чому особливості грошових систем ринкового й неринкового типів?

_____

_____

*6. Який тип грошової системи характерний для країн світу в сучасних умовах? Що обумовило його появу?*_____

_____

_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

5. КІЛЬКІСНОЇ ТЕОРІЇ ГРОШЕЙ І СУЧАСНИЙ МОНЕТАРИЗМ

5.1 Класична кількісна теорія грошей

У світовій економічній науці чітко виділяються два підходи до вивчення теоретичних проблем грошей. Представники одного з них шукають відповіді на питання, пов'язані з внутрішньою природою грошей: що таке гроші; чому вони з'явилися та існують у суспільстві; як вони розвиваються і чому набували тієї чи іншої форми; у чому полягає і як формується вартість грошей тощо. Для цього напряму в теорії грошей характерне явне перебільшення уваги до внутрішніх аспектів явища грошей і недооцінка їх зовнішніх аспектів, що проявляються у впливі грошей на економічні процеси. Цей підхід щодо вивчення природи грошей можна назвати ***абстрактною теорією грошей***. Найбільш відомими проявами такого підходу є ***номіналістична теорія, металістична теорія, державна теорія, функціональна теорія, марксистська теорія*** та ін.

Представники другого напряму приймають гроші такими, якими вони є, і, не заглиблюючись у дослідження їхньої природи, шукають відповіді на питання, що пов'язані з місцем і роллю грошей у відтворювальному процесі: гроші – проста вуаль на реальній економіці чи її активний елемент та чинник, що впливає на її розвиток і структурні зміни; якими своїми проявами гроші найактивніше впливають на реальну економіку і на які саме її процеси; який конкретно механізм впливу грошового фактора на реальну економіку (передатний механізм); чи може держава використати цей механізм у своїй економічній політиці і як саме; якою має бути у зв'язку з цим грошово-кредитна політика в країні та ін. Цей підхід у науковому аналізі грошових проблем можна назвати ***прикладною теорією грошей***. У західній літературі вона звичайно називається ***монетаристською теорією***.

Монетаристська теорія теж не є однозначно монолітною, а має кілька напрямів, кожний з яких розглядається як окрема теорія. Найбільш відомим, ключовим напрямом монетаристської теорії є ***кількісна теорія***, яка, у свою чергу, залежно від етапів її розвитку поділяється на ***класичну кількісну теорію, неокласичну кількісну теорію та сучасний монетаризм***.

До початку XX в. кількісна теорія грошей стала панувати в західній економічної думки як важлива складова частина неокласичної теорії відтворення.

Основні її принципи (постулати) протягом багатовікового розвитку економічної думки лише зазнавали деяких уточнень, доповнень, поглиблень, залишаючись в основі своїй незмінними. Вони легко проглядаються і в найскладніших сучасних монетаристських концепціях. А це дає підстави стверджувати, що й сучасна монетаристська теорія по суті своїй є кількісною.

Назву кількісної ця теорія дістала тому, що її основоположники пояснювали вплив грошей на економічні процеси виключно *кількісними*

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

чинниками, насамперед зміною маси грошей в обороті. Визначальною ознакою кількісної теорії є положення про те, що рівень товарних цін і вартість грошей визначаються змінами кількості грошей: чим більше їх в обороті, тим ціни вищі, а вартість грошей нижча, і навпаки. Впливаючи на ціни товарів і послуг, кількість грошей впливає і на всі інші економічні процеси: зростання номінального обсягу ВВП, національного доходу, платоспроможного попиту та ін. (такий широкий спектр економічних наслідків зміни маси грошей в обороті дав підстави М. Фрідману заявити, що «термін кількісна теорія грошей асоціюється скоріше з певною загальною концепцією, ніж з чітко сформульованою теорією»).

Кількісна теорія грошей зародилася в XVI ст. У цей час в Європі відбувалося прискорене зростання загального рівня цін, відоме в економічній історії як революція цін, унаслідок якої середній рівень цін за період 1500 - 1600 рр. зріс приблизно в 3 - 5 разів. Виникла необхідність з'ясувати причини цього досить тривожного явища. Найбільш очевидною, такою, що лежить на поверхні, причиною видавалося помітне збільшення припливу в Європу золота і срібла з Америки після відкриття цього континенту в XVI ст. Це було чи не перше масове підтвердження того, що вартість грошей, а отже й товарні ціни, залежать від їх кількості в обороті. При цьому мова йшла про повноцінні гроші – золото й срібло, що відкривало шлях для перегляду широко визнаного положення про те, що гроші вступають в оборот із внутрішньою, заздалегідь сформованою вартістю.

Першим, хто висунув ідею про залежність рівня цін від кількості благородних металів, був французький економіст Ж. Боден. У своєму трактаті «Відповідь на парадокси де Мальструа» він дійшов висновку, що високі ціни хоч і зумовлюються багатьма причинами, проте основною серед них є збільшення кількості золота й срібла. Інші економісти XVI – XVII ст. (Б. Даванзатті, Дж. Монтаріні, Д. Локк), розробляючи цю ідею Ж. Бодена, поступово перетворили її у прямолінійний і механічний варіант кількісної теорії, що обмежувався двома їх висхідними постулатами: причиною зростання цін є зростання маси грошей в обороті, а міра зростання цін визначається мірою зростання маси грошей. Перше з цих положень дістало в літературі назву постулата причинності, а друге – постулата пропорційності.

Важливий внесок у кількісну теорію зробив англійський економіст Дж. Локк. Він вважав, що вирішальним чинником, який регулює і визначає вартість грошей (у даному разі золота й срібла), є їх кількість. Цей висновок Дж. Локка був використаний ідеологами промислової буржуазії, що почала розвиватися, для критики меркантилізму. Вони протиставляли його прибічникам твердження, що нагромадження золота й срібла не може зробити націю багатшою, тому що результатом такого нагромадження буде знецінення дорогоцінних металів і зростання товарних цін. На їхню думку, справжнє багатство нації пов'язане не з мертвими запасами золота й срібла, а зі створенням мануфактур, використанням у них живої праці. Відтак ідеї кількісної теорії сприяли розвінчанню меркантилізму, металістичної

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

концепції грошей, згідно з якою золото та срібло вже за природою своєю є грошима.

У період становлення капіталістичних відносин основні ідеї кількісної теорії найчіткіше сформулював та поглибив англійський економіст Д. Юм. У нарисі «Про гроші» (1752 р.) він висунув і обґрунтував принцип, який у сучасній літературі називається «постулатом однорідності»: подвоєння кількості грошей призводить до подвоєння абсолютного рівня всіх цін, виражених у грошах, але не зачіпає відносних мінових співвідношень окремих товарів. Своїм «постулатом однорідності» Д. Юм дав поштовх до формування концепцій «нейтральності грошей» у ринковій економіці та екзогенного, нав'язаного ззовні характеру зміни грошової маси в обігу, які ввійшли до арсеналу сутнісних ідей монетаристської теорії взагалі.

Своїм дослідженням кількісної теорії Д. Юм зробив важливий внесок також у розвиток наукового уявлення про вартість грошей. Він висунув і обґрунтував ідею про представницький характер вартості грошей, згідно з якою:

- гроші вступають в обіг без власної вартості, а набувають її в обігу внаслідок обміну певної маси грошей на певну масу товарів;
- сформована в обігу вартість грошей визначається вартістю товарів, що реалізовані, і є суто умовною, а величина її залежить від кількості грошей в обігу: чим вона більша, тим менша маса товарної вартості буде припадати на одну грошову одиницю.

Тут Д. Юм, по суті, примкнув до номіналістичної теорії грошей, надав їй більшої реальності, чим зміцнив теоретичну базу подальшого розвитку кількісної теорії. Адже сучасні представники всіх напрямів цієї теорії у своїх дослідженнях грошового механізму виходять з номінальної вартості грошей, сформованої на представницьких засадах.

Роль кількісного фактора в його класичному трактуванні визнавали не тільки представники номіналістичної теорії, а й багато з тих дослідників, які стояли на позиціях трудової теорії вартості. Зокрема, класики політичної економії А. Сміт і Д. Рікардо, які заклали основи трудової теорії вартості і зробили значний внесок в обґрунтування об'єктивної, товарної природи грошей, разом з тим, як і послідовний кількісник Д. Юм, бачили в грошах лише технічного посередника в обміні товарів, лише зручний засіб товарного обігу, недооцінюючи такі важливі їх функції, як міра вартості та засіб нагромадження вартості. Тому цілком логічно, що вони не відкидали й постулатів кількісної теорії грошей.

Так, Д. Рікардо стверджував, що якби в будь-якій із країн було відкрите золоте родовище, то її засоби обігу знизилися б у своїй вартості. Це відбулося б через те, що в обороті збільшилася б кількість дорогоцінного металу. Якби замість відкриття родовища золота в країні був заснований банк, подібний Англійському, то випуск ним великої кількості банкнот призвів би до того самого результату, що й відкриття золотого родовища. З позицій кількісної теорії Д. Рікардо пояснював і сам механізм ціноутворення:

в обороті маса товарів просто стикається з масою грошей, внаслідок чого встановлюються ціни. Якщо в обіг надійшло грошей більше, то ціни будуть вищими, якщо менше – нижчими.

Певну роль кількісний фактор відігравав і в теорії грошей К. Маркса. Він однозначно визнавав залежність товарних цін від кількості грошей при неповноцінних паперових грошах. Що стосується повноцінних грошей, то К.Маркс вважав, що в обороті їх може бути лише певна, об'єктивно зумовлена кількість. Якщо в обороті з'являються зайві гроші, то вони автоматично вилучаються в скарби, а якщо виникає дефіцит грошей, то маса їх поповнюється за рахунок скарбів, а ціни залишаються незмінними.

Визнання «нейтральності грошей» та екзогенності кількісного фактора створило істотні перешкоди на шляху розвитку кількісної теорії, і вона до кінця XIX ст. «кружляла» в колі своїх класичних постулатів:

- причинності, згідно з яким зміна цін визначається зміною кількості грошей;
- пропорційності, відповідно до якого ціни змінюються пропорційно зміні кількості грошей в обігу;
- однорідності, за яким у разі зміни кількості грошей у такій самій пропорції змінюються ціни на всі товари, а співвідношення цін на окремі товари залишається незмінним.

Відстоюючи ці постулати, представники кількісної теорії тривалий час (до початку XX ст.) не виявляли інтересу до розкриття глибинного механізму впливу грошей на ціни, а через них – на економіку взагалі. Вони просто декларували факт рівнопропорційної зміни цін у разі зміни кількості грошей, не розкриваючи механізму цього процесу і залишаючись у вузькому колі механічного зв'язку товарних цін і грошової маси. Питання про передатний механізм впливу грошей на економіку ще не ставилося взагалі. Але якби воно було поставлене, то на базі відповідних накопичених знань його можна було б виразити лише поверховою залежністю: $M \rightarrow P$, де M – сума грошей, а P – рівень ринкових цін.

Отже, вплив грошей на економіку обмежувався сферою обміну (зміною цін), а про більш глибоке його проникнення в реальну економіку питання не ставилося.

Певний застій у розвитку кількісної теорії протягом другої половини XVIII -XIX ст. спровокували спроби ревізувати основні її принципи.

Цьому сприяли також об'єктивні процеси, що відбувалися в грошовій сфері: зміцнення позицій золота як грошового товару, перехід до золотого монометалізму, посилення вимог капіталістичного ринку до стабільності грошей тощо. Рішучу спробу спростувати кількісну теорію грошей зробив видатний представник «банківської школи» в Англії Т. Тук. Він визнавав багатофакторний характер ціноутворення, але повністю заперечував залежність цін від кількості грошей. Навпаки, він вважав, що сума засобів обігу залежить від рівня цін, тобто зміна цін є визначальним чинником відносно зміни маси грошей. Проте Т. Тук допускав таку ж саму методологічну помилку, що й

представники класичної кількісної теорії – констатував лише зв'язок між цінами і масою грошей, але не розкривав механізму цього зв'язку. Більше того, поставивши на перше місце ціни, він ще далі відходив від пізнання механізму впливу грошей на економічні процеси. З цих же позицій критикували кількісну теорію і представники марксистської економічної теорії.

Найвідомішим прибічником і захисником класичної кількісної теорії уже в XX ст. був американський економіст І. Фішер. Він повністю сприйняв класичні постулати цієї теорії і спробував математично довести їх справедливість. У своїй роботі «Купівельна сила грошей» він запропонував формулу «рівняння обміну»:

$$M \cdot V = P \cdot Q \tag{7.1}$$

де M – кількість грошей в обороті;
V – швидкість обігу грошей за певний період;
P – середній рівень цін;
Q – фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовані за цей період.

Справедливість цієї формули ні в кого не викликає сумніву, адже вона базується на товарообмінній операції, в якій сума грошового платежу завжди дорівнює грошовій оцінці проданого товару. А в сукупності цих операцій за певний період грошовий компонент ($M \cdot V$) завжди буде відповідати товарному компоненту ($P \cdot Q$).

З наведеної формули випливає:

$$P = \frac{M \cdot V}{Q} \tag{7.2}$$

тобто середній рівень цін визначається трьома факторами: масою (кількістю) грошей, швидкістю їх обігу та фізичним обсягом виробленого продукту. Проте сам І. Фішер такого висновку зі своєї формули не зробив. Навпаки, він використав це рівняння, щоб довести, що рівень цін повинен підвищуватися або падати залежно від зміни кількості грошей, якщо водночас не змінюватиметься швидкість їхнього обігу або кількість відповідних благ, тобто для доведення залежності цін від кількості грошей. Проте він не міг обмежитися простим припущенням незмінності двох інших факторів, оскільки вони насправді змінюються. Тому І. Фішер доводить, що швидкість обігу грошей змінюється прямо пропорційно їх масі і тому тільки посилює кількісний фактор. Що стосується обсягів виробництва та товарообороту, то він вважав, що вони змінюються дуже повільно. Тому від їх впливу на ціни можна абстрагуватися, особливо на тривалих періодах.

Отже, І. Фішер повністю залишився на позиціях класичної кількісної теорії і справедливо вважається одним із найортодоксальніших її представників.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

7.2. Неокласичний варіант кількісної теорії грошей

«Кон'юнктурний» варіант М.І. Туган-Барановського. Наприкінці XIX – на початку XX ст. з новою силою розгорілися дискусії навколо кількісної теорії грошей, що зумовлювалося низкою об'єктивних обставин.

По-перше, це високий рівень розвитку державно-монополістичного капіталізму і поглиблення загальної кризи капіталізму, які спричинили активне втручання держав в економічне життя країн. Ця обставина вимагала від науковців пошуку найефективніших шляхів і методів такого втручання, і цілком природно, що ці пошуки були спрямовані на грошову сферу.

По-друге, сама капіталістична економіка набула переважно грошово-кредитного характеру: гроші з простого посередника обміну перетворилися в ключову форму капіталу, банки та інші фінансові інституції стали могутніми регуляторами суспільного виробництва.

У цих умовах усе очевиднішими ставали невідповідність старого устрою грошового господарства, що базувався на золотій основі, новим потребам суспільного життя та вузькість старих уявлень про сутність та принципи функціонування грошового механізму, насамперед класичних постулатів кількісної теорії, та необхідність їх перегляду.

Одним із перших, хто усвідомив цю необхідність і піддав суттєвій ревізії основні теорії грошей, у тому числі кількісної теорії, був український економіст М.І. Туган-Барановський. Найбільш повно й аргументовано свої погляди з основних монетарних проблем він виклав у праці «Паперові гроші та метал», що була опублікована в 1916 р.

Багато уваги М.І. Туган-Барановський приділив кількісній теорії грошей. Спочатку він піддав критиці її класичний варіант, що був викладений у працях І. Фішера. Туган-Барановський визнав за правильну формулу «рівняння обміну», проте вважав, що Фішер нічого нового в кількісну теорію грошей взагалі не вніс, а лише «вдало завершив роботу і дав точний і стислий вираз кількісної теорії в математичній формі».

Саму кількісну теорію в її класичному варіанті Туган-Барановський оцінював негативно з таких міркувань:

- її прибічники, у тому числі І. Фішер, ставлять ціни (і вартість грошей) у залежність тільки від одного фактора – кількості грошей, а решту факторів, навіть тих, що визначені в «рівнянні обміну», ігнорують, – хоч вони такі ж об'єктивні і правомірні, як і кількість грошей;
- ігнорування «некількісних» факторів впливу на ціни зумовлюють помилковий висновок про пропорційну залежність цін від кількості грошей, хоча насправді така пропорційність не підтверджується ні теоретично, ні практично.

Подібна критика класичної кількісної теорії зовсім не означала відкидання цієї теорії як такої. Навпаки, вона підштовхнула Туган-Барановського до її вдосконалення, і він зробив істотний внесок у її розвиток.

По-перше, він доводить, всупереч І. Фішеру, що на рівень цін впливає не один, а всі фактори, зазначені в «рівнянні обміну»: кількість товарів, що надійшли на ринок, кількість самих грошей, швидкість їх обороту, кількість знарядь кредиту і швидкість їх обороту. Оскільки всі ці чинники високоплинні і змінюються в різних напрямах, то зміни цін і кількості грошей не можуть бути пропорційними. Цей висновок мав не тільки теоретичну значущість, а й практичну цінність, бо розширював фронт пошуків при дослідженні таких явищ, як інфляція, монетарна політика, інструменти впливу на рівень цін тощо.

По-друге, Туган-Барановський довів, що вплив кількості грошей на ціни не є таким однозначним, прямолінійним, як це визнають прибічники класичної кількісної теорії. Цей вплив може здійснюватися не за одним, а за трьома різними за характером напрямами:

1) через зміну суспільного попиту на товари;

2) через зміну дисконтного процента;

3) через зміну суспільного уявлення про вартість грошей (пізніше цей фактор дістав назву інфляційних очікувань).

У першому випадку значне збільшення кількості грошей прямо зумовлює зростання цін через зростання доходів і попиту на товари. У другому випадку збільшення кількості грошей приводить до збільшення вкладів у банках, що викликає зниження облікового процента, розширення кредитування економіки і збільшення попиту на ринках. Унаслідок цього ціни зростають, але одночасно стимулюється підприємництво і розширення виробництва. У третьому випадку тривале і добре помітне зростання кількості грошей викликає зниження оцінки грошей їх власниками, і вони почнуть їх швидше витрачати, збільшиться попит на товари і ціни теж зростуть. Ці три фактори можуть діяти одночасно, проте потужність їх впливу на ціни неоднакова. Тому і зміни цін не будуть пропорційними змінам кількості грошей. Отже, Туган-Барановський не задовольнився простою констатацією залежності цін від кількості грошей, а розкрив досить складний механізм реалізації цієї залежності.

По-третє, Туган-Барановський довів, що вплив кількості грошей на ціни здійснюється диференційовано залежно від тривалості та обсягів збільшення кількості грошей. Так, короткочасні чи незначні зростання їх кількості можуть взагалі не мати помітного впливу на ціни і вартість грошей. А значне збільшення кількості грошей реалізує свій вплив на ціни протягом тривалого часу, і тому здійснюється він нерівномірно і не пропорційно щодо окремих товарів. Цим він, по суті, спростував постулат пропорційності, довів, що гроші не є простим посередником обміну, і підготував базу для відмови від постулату нейтральності грошей.

По-четверте, Туган-Барановський розкрив механізм взаємозалежності між загальною кількістю грошей у країні, кількістю грошей, що перебувають поза обігом у заощадженнях, і швидкістю обігу грошей, довів, що чинник

швидкості може впливати на ціни у напрямі, зворотному відносно дії фактора кількості, нейтралізуючи його дію.

Усі ці ідеї Туган-Барановського створили основу для дослідження шляхів впливу грошей на економіку і механізму свідомого регулювання цього впливу. Цим він заклав основи так званої теорії регульованих грошей, яка підготувала суспільну думку до відмови від повноцінних (золотих) грошей і заміни їх неповноцінними грошима, вартість яких буде планомірно підтримуватися державою і з якої виросла сучасна монетаристська теорія, передусім її кейнсіанський напрям.

Розірвавши вузьке коло прямолінійних, спрощених постулатів класичної кількісної теорії грошей, Туган-Барановський істотно розвинув її стосовно до нових економічних умов. Проте свої погляди він назвав не кількісною, а кон'юнктурною теорією грошей, мабуть, щоб відмежуватися від надто спрощеного її варіанта.

Сутність кон'юнктурної теорії грошей Туган-Барановського полягає в тому, що загальний рівень цін, а отже і вартість грошей, він пов'язує не з кількістю грошей, а з загальними умовами товарно-грошового ринку, або загальною кон'юнктурою товарного ринку. У фазі економічного піднесення загальний рівень цін зростає і вартість грошей знижується. А в фазі економічного спаду ціни знижуються і вартість грошей зростає. Ці коливання цін і вартості грошей в економічному циклі здійснюються, на думку Туган-Барановського, незалежно від кількості грошей, тобто під впливом негрошових чинників.

Свою «кон'юнктурну теорію» грошей М.І. Туган-Барановський вибудував на критиці класичної кількісної теорії як її альтернативу. І тут він повністю досяг поставленої цілі: після нього вже ніхто з економістів прямолінійно не захищав її класичного варіанта, який згодом Кейнс назвав старомодним. Більше того, «кон'юнктурна теорія» започаткувала новий – неокласичний – етап у розвитку кількісної теорії. Адже кон'юнктурний фактор зміни цін і вартості грошей Туган-Барановського – не що інше, як сукупність усіх чинників, що визначені ним на базі формули «рівняння обміну» в процесі критичного розбору позиції І. Фішера. Зміна кон'юнктури ринку провокується чинниками, що діють з боку попиту і з боку пропозиції. З боку попиту – це кількість грошей і обсяг доходів та швидкість обігу грошей, а з боку пропозиції – це обсяг виробництва, рівень витрат на виробництво і рівень цін.

Отже, кількісний фактор у кон'юнктурній теорії грошей Туган-Барановського присутній, і не як звичайний, рівний багатьом іншим, а як ключовий, оскільки зміна кількості грошей впливає тією чи іншою мірою і на всі інші чинники: на швидкість обігу грошей, процентну ставку, інвестиції, обсяги виробництва тощо. Тому кон'юнктурна теорія грошей по суті своїй була кількісною, але вже на принципово іншому рівні, коли була усвідомлена непропорційна залежність цін і вартості грошей від зміни їх кількості. І цього не міг не розуміти М.І. Туган-Барановський, через що його ставлення до кількісної теорії взагалі було досить терпимим: «Кількісна теорія абстрактно цілком справедлива», - пише він в одному

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

місці. В іншому місці уточнює своє розуміння дії кількісного фактора: «Товарні ціни визначаються не кількістю грошей самих по собі, а співвідношенням між попитом на гроші і кількістю їх в обороті». Це був істотний крок у бік поглиблення аналізу дії кількісного фактора, а не його заперечення. І зроблено це було в межах «кон'юнктурної теорії» грошей.

Уведення у сферу наукового дослідження попиту на гроші означало докорінну зміну спрямування самої кількісної теорії. Замість суто макроекономічного аналізу зв'язку «гроші - ціни» вона повернулася обличчям до мікроекономічних аспектів формування попиту на гроші, який поступово став її ключовим об'єктом.

Передатний механізм впливу грошей на реальну економіку на підставі «кон'юнктурної теорії» Туган-Барановського можна подати у такому вигляді:

M	Доходи—Попит на товари Процент Інфляційні очікування	$K - P - B$,

де M – кількість грошей,
K – кон'юнктура ринку,
P – ціни,
B – виробництво.

Найбільшу популярність отримали два варіанти – транзакційний і кембриджський .

Транзакційний варіант (від англ. *transaction* – угода), розроблений американським економістом І. Фішером, заснований на двоякому вираженні суми товарообмінних угод за певний період як добуток кількості грошей **М** на середню швидкість їх обігу **У** і як добуток кількості реалізованих товарів **Q** на їх середню ціну **Р**. Ця залежність виражає «рівняння обміну»: **MB = PQ**.

Використовуючи рівняння в дусі кількісної теорії грошей, Фішер зробив ряд припущень, «вимикають» вплив двох елементів: B – швидкості обігу грошей і Q – кількості реалізованих товарів .

Він припустив, що протягом короткострокових періодів зазначені величини є незмінними: швидкість обігу грошей визначається довготривалими факторами (ступенем розвитку кредиту, станом засобів зв'язку і т.д.), а виробництво товарів не може бути збільшено, тому що згідно неокласичної доктрині для капіталізму характерна повна зайнятість.

Усунувши з аналізу B і Q , Фішер залишав одну причинний зв'язок – від M (кількість грошей) до P (рівню цін), що становить суть кількісної теорії грошей .

«Кембриджська версія». Одними з перших дослідників попиту на гроші з мікроекономічних позицій були професори Кембриджського

університету А. Маршалл, А. Пігу, Д. Робертсон, Дж.М. Кейнс (у своїх ранніх працях). Їх пояснення механізму накопичення грошей та впливу на ціни дістали назву «теорії касових залишків», або «кембриджської версії».

Подібно Фішеру, представники кембриджської школи відстоювали тезу про вплив зміни маси грошей на рівень цін. Однак, на відміну від Фішера, їх підхід до проблеми був не макро-, а мікроекономічним і стосувався насамперед попиту на гроші. Кембриджські економісти основний вплив зосередили на мотивах нагромадження грошей у окремих економічних суб'єктів. Вони намагалися дати відповідь на такі питання: чому люди зберігають гроші, від яких чинників залежить розмір попиту на гроші, від яких чинників залежить попит господарюючих суб'єктів на касові надлишки.

Такими мотивами накопичення грошей вони вважали:

1) потребу в запасі засобів обігу і платежу для здійснення поточних платежів (трансакційний мотив);

2) потребу в резерві грошей для покриття непередбачуваних потреб (мотив обачності). У цьому полягав важливий внесок кембриджської школи в монетаристську теорію взагалі:

- у сферу конкретно-прикладного аналізу були включені гроші не тільки як засоби обігу і платежу, а й як засіб нагромадження вартості;
- у поняття кількості грошей стали включатися всі наявні гроші – як ті, що обслуговують потреби обігу, так і ті, що нагромаджуються;
- для кожної частини наявної маси грошей запропонована об'єктивна основа формування – відповідні мотиви економічних суб'єктів щодо створення запасів грошей;
- об'єктивна потреба в грошах була розширена за межі потреб обігу і стала включати потребу в грошах для цілей нагромадження;
- було розширено також поняття швидкості обігу грошей за рахунок визнання такими, що обертаються, і грошових нагромаджень, тільки з дуже малою швидкістю.

Основний принцип кембриджського варіанта виражається формулою:

$$M = kPQ \qquad (7.3)$$

де M – кількість грошей;

k – частина річного доходу, яку учасники обороту бажають зберігати у формі грошей,

P – рівень цін,

Q – фізичний обсяг товарів, що входять у кінцевий продукт.

Кембриджська формула по суті ідентична «рівнянню обміну», так як k– величина, зворотна показником швидкості обігу грошей (k = 1 / У). Різниця ж у двох підходах полягало в тому, що якщо Фішер пов'язував сталість швидкості обігу грошей з незмінністю факторів обороту, то англійські економісти – з психологією, тобто звичками учасників обороту.

Дана концепція не враховує вплив монополістичних об'єднань на практику ціноутворення, а вважає такий процес лише результатом зміни кількості грошей в обігу. Все це визначило падіння популярності даної концепції. Основні концепції представлені на рис. 5.1.

Рис. 5.1 – Теорії грошей

5.3 Сучасний монетаризм

Відповідно до даної теорії кількість грошей в обігу є визначальним чинником формування господарської кон'юнктури, оскільки існує прямий зв'язок між змінами грошової маси в обігу і величиною валового національного продукту.

Монетаристська теорія виникла в середині 50-х років у США як «чиказька школа», на чолі якої стояв М. Фрідмен. Він вважав, що стихійному товарному господарству властива особлива стійкість, обумовлена дією ринкових механізмів конкуренції та ціноутворення. Прихильники цієї теорії виступають противниками кейнсіанської концепції втручання держави в господарські процеси. Вони стверджують, що державні заходи щодо стимулювання попиту, рекомендовані кейнсіанцями, не тільки не покращують стан економіки, а й породжують і кризові спади.

У монетаристському варіанті кількісної теорії грошей важливе місце посідають очікувані зміни рівня цін як чинника, що діє на розміри касових грошових резервів та інших фінансових активів, що перебувають у розпорядженні економічних агентів. Ґрунтуючись на власному варіанті кількісної теорії, монетаристи пов'язують її з виробництвом. Оскільки динаміка грошової маси має у них першорядне значення для пояснення коливань процесу виробництва , то робиться висновок про те, що кредитно – грошова політика – це найбільш ефективний інструмент регулювання економіки. Одне з ключових положень монетаризму, на основі якого його представники будують свій варіант пояснення економічного циклу , полягає в тому, що гроші відіграють виключно важливу роль у зміні реального доходу, зайнятості і загального рівня цін. Вони стверджують, що існує взаємозв'язок між темпом зростання кількості грошей, темпом зростання номінального доходу, а при швидкому зростанні грошової маси також швидко зростає номінальний дохід , і навпаки. Зміна грошової маси впливає як на рівень цін , так і на обсяг виробництва (у рамках обмеженого періоду).

Звідси випливає, що монетаристський варіант кількісної теорії грошей виконує функцію управління грошовим попитом, а через нього – і господарськими процесами. Ґрунтуючись на положенні про екстраординарної ролі грошей і стверджуючи, що капіталістичне господарство являє собою стабільну систему, здатну за рахунок саморегулювання досягати стану рівноваги, монетаристи вибудовують свою модель економічного циклу, в якій визначальну роль відіграють зміни грошової маси.

В основу монетаристських принципів регулювання економіки поряд з концепцією економічного циклу покладені розроблені ними теорії інфляції і безробіття.

Трактуючи інфляцію як виключно грошове явище, монетаристи вважають, що в основі її розвитку лежать зміни у співвідношенні між знаходиться в обігу грошовою масою і реальною потребою населення в грошових коштах, тобто співвідношення між пропозицією грошей і попитом на них. Монетаристська теорія інфляції та безробіття та пов'язані з ними рекомендації з регулювання економіки формувалися як відповідна реакція на кейнсіанські аналоги. Монетаристи піддали критичному аналізу концепцію кривих Філіпса, в якій обґрунтовується взаємозв'язок короткострокових і довгострокових змін рівня безробіття і темпу інфляції, необхідність короткострокового регулювання. Вони виступають проти цієї концепції, визнаючи тільки короткострокову зв'язок рівня безробіття і темпу «непередбаченої» інфляції, що є результатом помилкової економічної політики. Необхідність короткострокового регулювання категорично заперечується. Криві Філіпса, вважають монетаристи, не відображають стабільне співвідношення і кількісну залежність між зміною безробіття і цін у тривалому періоді або в умовах високого рівня інфляції. Отже, дана концепція не може бути використана державою в якості ефективного

інструменту прогнозування та регулювання темпів інфляційного зростання цін.

Монетаристи у своїй концепції інфляції проводять відмінність між очікуваною і непередбаченої інфляцією. Перша припускає довгостроковий темп зростання цін, що відповідає раціональним очікуванням агентів господарської системи стосовно до зміни цін. Під раціональними очікуваннями індивідуальні довгострокові прогнози динаміки цін, які використовуються для прийняття ринкових рішень про величину факторів виробництва. У даному випадку раціоналізм інфляційних очікувань полягає в їх адекватності настановам раціонального поведінки господарюючого індивіда на ринку. У результаті дії чинника очікуваної інфляції, на думку монетаристів , інфляційний процес завжди буде значно перевищувати темпи, які повинні були б виходити з концепції Філіпса.

Таким чином, всякий раз, як тільки уряд спробує підвищити рівень зайнятості та рівень безробіття виявиться нижче «природної» норми, відбудеться накладення очікуваної інфляції на реальні темпи зростання цін, в результаті чого інфляція різко посилиться. Монетаристи виходять з того, що зайнятість пов’язана лише з короткостроковою непередбаченої інфляцією, оскільки вона відхиляє рівень безробіття від природного. Непередбачену інфляцію вони вважають наслідком помилкової діяльності урядових органів. Зміст монетаристської концепції природного рівня безробіття полягає в тому, що в умовах рівноваги зберігається стабільний і оптимальний для економіки природний рівень безробіття.

На думку широко відомих монетаристів М. Фрідмена, Т. Саржента і Р. Люкаса-молодшого, природне безробіття не залежить від макроекономічних факторів і визначається тільки мікроекономічними. Вони вважають, що знизити природний рівень безробіття за допомогою державного регулювання можна тільки скороченням витрат на соціальні програми і жорсткої фінансово-бюджетної політикою. Інші державні заходи з регулювання зайнятості – встановлення мінімальних ставок заробітної плати – неминуче сприяють зростанню інфляції. Монетаристська теорія безробіття, що заперечує регулюючу вплив на зайнятість макроекономічних факторів, ними ж і спростовується. Будучи продуктом капіталістичного накопичення, безробіття стає важелем цього накопичення, умовою розвитку ринкової економіки.

Монетаристські пояснення причин інфляції виключно грошовими факторами і державним регулюванням зайнятості слабко узгоджується з дійсністю. Інфляція породжується державно-монополістичної структурою, елементами механізму якої є прихована форма переливу капіталу, зростання урядових витрат і освіта у зв’язку з цим хронічних дефіцитів державних бюджетів, зростання державного боргу та інфляційні по суті методи його покриття, надмірна кредитна експансія комерційних банків, зовнішньоекономічна політика. Весь цей досить складний механізм

сучасного капіталізму своїм функціонуванням породжує і поглиблює інфляцію.

На основі теорії інфляції та безробіття монетаристи рекомендують державі цілий комплекс регулятивних заходів: зниження державних витрат за рахунок скорочення соціальних програм, витрат на виплати різного роду допомог; підтримку мінімальних ставок заробітної плати; ослаблення впливу профспілок, проведення кредитно-грошової політики на основі грошової конституції; пристосування податкової системи до антиінфляційної політики (зниження податків); забезпечення Федеральною резервною системою стабільного зростання грошової маси; скорочення зростання дефіциту федерального бюджету, в тому числі і за рахунок зниження витрат на оборону.

Застосування на практиці монетаристських ідей урядами Великобританії, США, ФРГ та ін., хоча сприяло уповільненню інфляційних процесів, але посилило розвиток кризових явищ в економіці, стимулювало зростання безробіття в цих країнах.

5.4 Сучасний кейнсіансько-неокласичний синтез у теорії грошей

З позицій історичного розвитку економічної теорії сучасний монетаризм спіткала та ж сама доля, що й кейнсіанство: після стрімкого злету розпочався період критичної оцінки, розчарування та спроб удосконалення. Це можна пояснити тим, що поява сучасного монетаризму у його крайньому прояві (ідея «чиказької школи») була спробою дати відповідь лише на одну локальну проблему економічного розвитку - знайти вихід з інфляційного тупика, в якому опинилася капіталістична економіка в 60-70-ті роки, подібно до того як кейнсіанство шукало відповідь теж на одну локальну проблему, але пов’язану з подоланням безробіття та економічного спаду, перед якою опинилося капіталістичне суспільство на межі 20-30-х років.

Для Кейнса і його школи боротьба з інфляцією не була актуальною, найбільше їх цікавила проблема безробіття, і вони навіть радили використовувати інфляцію для вирішення цієї проблеми. Для Фрідмана і його школи так само не дуже актуальною була проблема боротьби з безробіттям. Їх особливо турбувала інфляція, і вони для її подолання радили жорстко обмежити пропозицію грошей темпами зростання ВВП, заспокоюючи суспільство, що ринковий механізм сам відрегулює економічну рівновагу, тобто пропонували пустити вирішення проблеми зайнятості на самоплив.

Коли економіка західного світу в 70-80-ті роки вийшла на пряму поступового рівномірного зростання за відсутності високої інфляції, виявилося, що актуальні для кейнсіанців і монетаристів локальні проблеми не просто зникли, а трансформувалися в хронічні та одночасні. Інфляція та безробіття постійно «жевріють» у ринковій економіці, загрожуючи підірвати її механізм то в одному, то в іншому напрямі, а то й в обох зразу.

Щоб запобігти таким загрозам, ринкову економіку в нових умовах потрібно «лікувати комплексно» – від можливості сплеску як інфляції, так і безробіття та стагнації. Ні кейнсіанські, ні монетаристські рецепти в їх чистому вигляді для цього не годилися, що й визначило процес взаємопроникнення цих ідей, формування кейнсіансько-монетаристського синтезу як нового етапу в розвитку монетаристської теорії.

Не вдаючись до розбору конкретних ідей окремих економістів, що представляють цей новий напрям, зупинимося лише на деяких положеннях з арсеналу кейнсіанців та монетаристів, які стали загальновизнаними та широко реалізуються на практиці.

Сьогодні вже більшість економістів визнають активний вплив кількісного фактора (*M*) на перебіг процесів у сфері реальної економіки на коротких інтервалах та на рівень цін (та інфляцію) – на довготермінових. Визнають вони і важливу роль держави в регулюванні економіки, тільки дещо по-різному розставляють акценти при визначенні механізму регулювання. Одні з них більше уваги приділяють активному прямому впливу на реальний сектор економіки через механізм фіскально-бюджетної політики, що дає підстави звинувачувати їх у прихильності до кейнсіанства. Другі, не відкидаючи ролі фіскально-бюджетної політики, перевагу надають монетарному механізмові в економічному регулюванні, що свідчить про більші симпатії їх до монетаризму. Водночас усі вони визнають допустимість помірної інфляції, її позитивний вплив на розвиток реальної економіки та спроможність центральних банків регулювати пропозицію грошей (*M*) на адекватному помірній інфляції рівні.

Представники обох напрямів монетаристської теорії погоджуються з тим, що зупинити інфляційну спіраль важко, що легше її попередити, ніж потім перебороти. Тому вони єдині в тому, що кожна країна мусить виробити таку стратегію монетарної політики, яка не дала б змоги інфляції вийти з-під контролю. Для цього центральні банки повинні мати високий рівень самостійності, а пріоритетом їх діяльності має стати досягнення довгострокових стратегічних цілей, а не орієнтація на поточні вимоги економічних суб’єктів чи політичних структур, якими б гострими потребами вони не обґрунтовувалися. Щодо змісту таких стратегічних цілей, то позиції окремих дослідників розходяться: одні пропонують стабілізацію цін, інші – стабілізацію грошової маси, треті – стабілізацію попиту, четверті – стабілізацію номінального ВНП. Але такі розходження не зачіпають методологічних засад, є нормальним проявом творчого підходу до розв’язання складної економічної проблеми.

У зв’язку з визнанням пріоритетності в монетарній політиці довгострокових стратегічних цілей, актуальності набула проблема опрацювання загальних правил поведінки в грошовій сфері, якими повинні керуватися органи монетарного управління у своїй оперативній діяльності. Оскільки кейнсіанці більше орієнтуються на проблеми короткотермінового періоду, а монетаристи – довготермінового, розроблення таких правил має

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

сприяти вирішенню проблем обох періодів. Зокрема, такі правила обмежуватимуть дії монетарної влади щодо надто вільного повороту «штурвала економічного корабля» під впливом поточних подій, які нерідко оцінюються суто суб'єктивно. Цей «корабель» буде більш прямолінійно рухатися до стратегічних цілей.

У процесі полеміки щодо необхідності таких правил монетаристи погодилися збільшити їх гнучкість і розширити межі для того, щоб монетарна влада мала більше простору для маневру при оперативному реагуванні на деякі непередбачувані події. Кейнсіанці, у свою чергу, погодилися з доцільністю розроблення «загальних правил» у такому трактуванні.

Більшість економістів сходяться на тому, що визначення стратегічних цілей та чіткого «коридору» руху до них буде заспокійливо діяти на економічних суб'єктів, зменшувати їхні негативні очікування щодо поведінки цін, курсу та процента і цим сприяти досягненню рівноваги на грошовому ринку.

Багато спільного досягнуто вже і в підходах до використання інструментів монетарного регулювання. Сучасна монетарна практика базується, власне, на рекомендаціях як кейнсіанців, так і монетаристів. Так, операції на відкритому ринку, що найбільш безпосередньо впливають на пропозицію грошей (М), ґрунтуються на монетаристських рецептах проведення грошово-кредитної політики, а процентна політика, яка більш тісно пов'язана з інвестиційними процесами, – на кейнсіанських рецептах. Проте як одні, так і другі застосовуються в практичній діяльності центральних банків з регулювання монетарної сфери. Процентна політика та операції відкритого ринку вважаються класичними інструментами грошово-кредитної політики і в цьому статусі ввійшли в більшість публікацій з монетаристської теорії, у тому числі в навчальну літературу.

Спираючись на рекомендації, що синтезують ідеї монетаристської та кейнсіанської шкіл, сучасна регулятивна практика досить ефективно поєднує свою прихильність до довгострокових цілей економічного розвитку, що походить з монетаристських ідей, з обережним застосуванням регулюючих заходів держави на короткотермінових інтервалах, зокрема в межах економічного циклу. Якраз тому Заходу вдалося уникнути великих економічних потрясінь з початку 80-х років XX ст.

Завдання для самоконтролю

*1. Перерахуйте основні положення кількісної теорії грошей.*_____

_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

*2. У чому новизна підходу Дж. М. Кейнса до аналізу грошей?*_____

_____

*3. У чому відмінність підходів Дж. М. Кейнса й М. Фрідмена до аналізу грошей?*_____

_____

*4. Які основні недоліки номіналістичної теорії грошей?*_____

_____

*5. Які основні положення сучасного монетаризму?*_____

_____

*6. Які заходи щодо боротьби з інфляцією пропонують монетаристи? Які країни це застосували на практиці?*_____

_____

_____

7. Визначіть правильність наведених тверджень

№ з.п.	Твердження	Відповідь (так/ні)
1	Зростання грошової маси повинне забезпечувати стійке зростання цін	
2	Гроші – визначальна галузь розвитку виробництва	
3	Ринкове господарство самоналагоджується	
4	Грошова маса не впливає на розмір витрат споживачів	
5	Поява концепції монетаризма – спроба вийти з інфляційного тупіку, у котрому перебувала економіка у 60-70-ті роки	
6	Монетаристська теорія виникла у середині 50-х років у США як «чиказька школа» у голові якої стояв М.Фрідмен.	
7	Ідеї монетаризму не отримали сваітового визнання	

6. ІНФЛЯЦІЯ Й ГРОШОВІ РЕФОРМИ

6.1 Сутність, форми прояву й причини інфляції

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Інфляція являє собою процес знецінення грошей у результаті збільшення їх маси в обороті, падіння їх купівельної спроможності, що викликається підвищенням цін, товарним дефіцитом.

Вперше термін «інфляція» почали вживати в 70–ті роки XIX століття щодо до грошового обігу в Північній Америці, переповненого грошовими знаками, які випускалися для ведення громадянської війни. Незважаючи на очевидність зв'язку інфляції зі знеціненням грошей, сутність цього явища не знайшла однозначного трактування в економічній літературі.

Інфляція можлива і без зростання цін, якщо знецінення грошей набуває форми хронічного товарного дефіциту при фіксованих державою цінах. У цьому випадку грошова одиниця формально може не знецінюватися, зате знецінюються в цілому грошові доходи економічних суб'єктів через так звані «примусові» заощадження, оскільки вони не мають можливості розтратити їх на купівлю дефіцитних товарів.

Глибинні причини інфляції знаходяться як в сфері обігу, так і в сфері виробництва і дуже часто обумовлюються економічними і політичними відносинами в країні. Необхідно розрізняти внутрішні та зовнішні фактори (причини) інфляції. Серед внутрішніх факторів можна виділити негрошові та грошові – монетарні.

До факторів грошового обігу відносяться: переповнення сфери обігу надлишковою масою грошових коштів за рахунок надмірної емісії грошей використовуваної на покриття бюджетного дефіциту; перенасичення кредитом народного господарства; методи уряду з підтримки курсу національної валюти, обмеження його руху та ін.

До негрошових факторів інфляції відносяться: фактори, пов'язані зі структурними диспропорціями в суспільному відтворенні, з витратним механізмом господарювання, державною економічною політикою, у тому числі податковою політикою, політикою цін, зовнішньоекономічною діяльністю і т.д.

При інфляції капітал переміщується із сфери виробництва в сферу обігу, так як там швидкість обігу значно вище, що дає величезні прибутки, але одночасно посилює інфляційні тенденції. Механізм інфляції самовідтворюється, а на його основі наростає дефіцит заощаджень, скорочуються кредити, інвестиції у виробництво і пропозиція товарів.

Таким чином, фактори інфляції діють як при виробництві та реалізації товарів, так і при зміні маси і швидкості обігу грошей.

У літературі зустрічаються десятки різних формулювань видів інфляції. Найбільш коректною є класифікація видів інфляції за трьома критеріями: формами прояву, темпами ліквідації грошей, характером охоплення і ступеня передбачення (рис. 6.1).

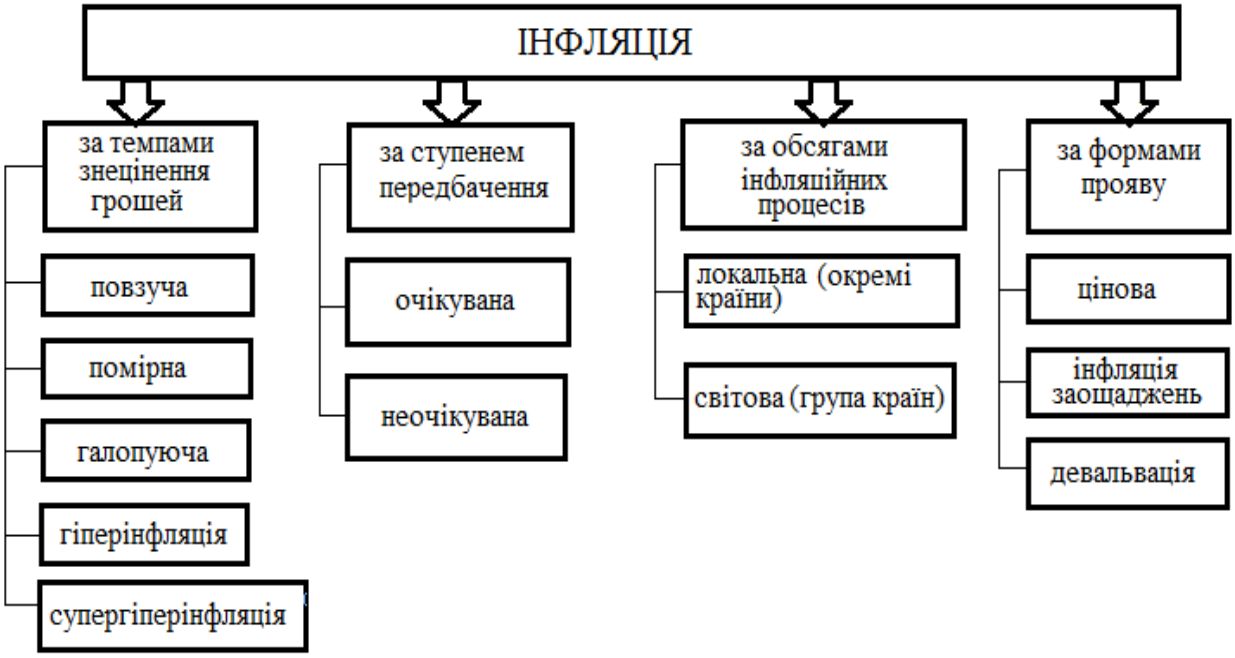

Рис. 6.1 – Види інфляції

За формами прояву інфляції можна виділити:

- *цінову інфляцію*, яка проявляється у формі зростання цін;
- *інфляцію накопичень*, коли знецінення грошей проявляється у зростанні вимушених накопичень при зафіксованих державою цінах і доходах;
- *девальвацію*, за якої знецінення грошей проявляється в падінні їх курсу до іноземних валют.

Основним видом інфляції в розвинутій ринковій економіці є цінова інфляція, оскільки в умовах лібералізованого ринку змушення накопичення взагалі неможливі, а девальвація звичайно розглядається як відносно самостійне явище.

За темпами знецінення грошей звичайно виділяють три види інфляції:

– *повзучу*, яка характеризується прискореним зростанням маси грошей в обороті без помітного підвищення чи з незначним зростанням цін – до 5% на рік;

– *помірну*, *відкриту*, яка проявляється у прискоренні знецінення грошей у формі зростання цін, що коливається в межах 5-20% на рік (така інфляція стає відчутною для всіх економічних суб’єктів, і вони починають вживати певних заходів для адаптації їх у нових умовах господарювання: підприємці починають поступово підвищувати ціни на свої товари, від-

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

повідаючи на зростання сукупного попиту, збільшуються державні видатки на фінансування соціальних гарантій населенню, спричинюючи нову емісію грошей тощо);

– *галопуючу*, коли зростання цін 20-50%, а іноді 100% на рік (стрибкоподібне, дуже нерівномірне зростання цін, який важко передбачити і яка не піддається регулюванню);

– *гіперінфляцію*, яка характеризується надзвичайно високими темпами зростання цін – більше 100% на рік.

У країнах, які розвиваються, переважне місце посідає галопуюча та гіперінфляція. Останню переживають переважно ті країни, які здійснюють докорінну ломку своїх економічних систем. Зростання цін, що перевищує темпи в 50% щомісячно, класифікують як *супергіперінфляцію.*

За факторами, що є причиною інфляційного процесу, можна бачити багато видів інфляції. Однак на практиці всі ці чинники діють одночасно, накладаючись один на інший. У літературі за цими критеріями виділяють два види інфляції:

– *інфляцію попиту;*

– *інфляція пропозиції.*

Інфляція попиту стимулюється тиском на ціни з боку грошей унаслідок зростання їх пропозиції банківською системою і зумовленого цим збільшення платоспроможного попиту на товарних ринках. Визначальним чинником цієї інфляції є зростання пропозиції грошей, тому її ще називають монетарною інфляцією. Саме зростання пропозиції грошей може бути викликаний використанням сеньйораж для покриття бюджетного дефіциту або переходом до лібералізації монетарної політики або обома чинниками одночасно.

Причини інфляції попиту:

- *мілітаризація економіки та збільшення військових витрат* (військова техніка та військова продукція не функціонують на ринку, її купує держава та направляє в запас);
- *дефіцит бюджету та зростання державного боргу* (покриття дефіциту здійснюється або державними позиками, або емісією банкнот, що дає державі додаткові кошти, а отже, і додатковий попит);
- *кредитна експансія банків* (розширення кредитних операцій банків та інших кредитних закладів призводить до збільшення кредитних знарядь обігу, які також створюють додаткові вимоги на товари та послуги);
- *приплив іноземної валюти в країну,* яка за допомогою обміну на національну грошову одиницю спричинює загальне зростання обсягу грошової маси, а отже, і надлишковий попит;
- *надмірні соціальні виплати* тощо.

Інфляція попиту та витрат тісно пов’язані між собою і по суті є двома проявами одного і того ж явища інфляції – глибокого і тривалого розбалансування економіки. Графічно інфляція попиту представлена на рис.6.2:

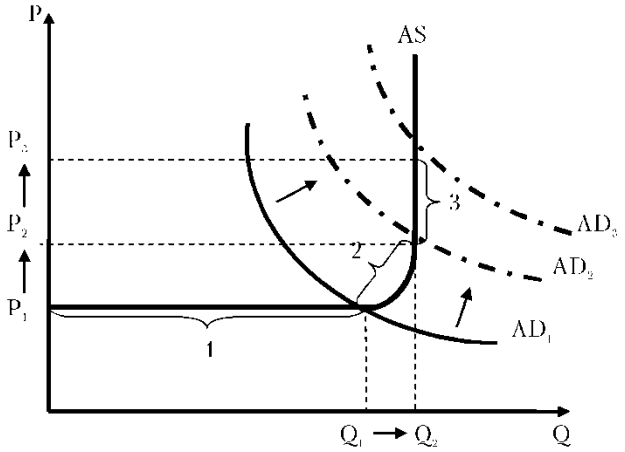

Рис. 6.2 – Інфляція попиту

Стимулювання сукупного попиту на горизонтальному *відрізку 1* кривій *AS* не має інфляційну небезпеку, тому що забезпечене ростом реальних обсягів виробництва без росту рівня цін. На *відрізку 2* кривій *AS* відбувається часткове інфляційне зростання, тому що приріст проведення $Q_1 \to Q_2$ починає відставати від приросту збільшення рівня цін $P_1 \to P_2$, при постійнім збільшенні попиту на товари й послуги $AD_1 \to AD_2$. На *відрізку 3* економіка досягає повної зайнятості в сферах проведення й відповідає потенційному обсягу виробництва Q_2. Це означає, що подальше збільшення сукупного попиту не може бути задоволене виробничими ресурсами, що є в наявності. І тому збільшення сукупного попиту $AD_2 \to AD_3$ приводить не до зростання виробництва, а до росту рівня цін від P_1 до P_3.

Інфляція пропозиції зумовлена тиском на ціни з боку зростання виробничих витрат. Це насамперед зростання зарплати, витрат на енергетичні та сировинні ресурси, а також падіння продуктивності праці, посилення монополізації виробництва і ринку, зростання в структурі виробництва галузей з уповільненими темпами підвищення продуктивності праці (послуг), з високою частиною витрат на зарплату і низькою питомою вагою виробництва предметів споживання. Графічно інфляція пропозиції представлена на рис. 6.3.

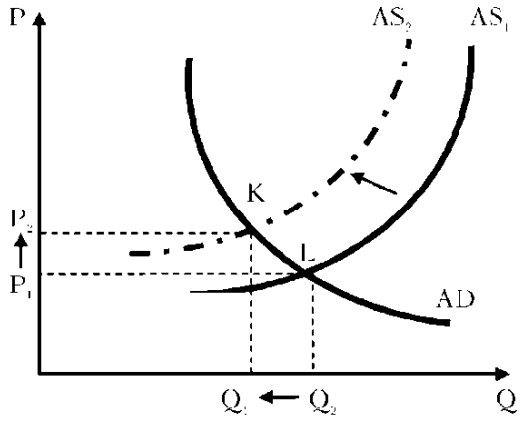

Рис. 6.3 – Інфляція пропозиції

Інфляція пропозиції виникає в результаті зміни витрат проведення пропозиції на ринку. Збільшення цін на сировину й матеріали обумовлює ріст витрат на одиницю продукції, що приводить до скорочення прибутків виробників. Це змушує підприємства зменшувати обсяг пропозиції $AS_1 \rightarrow AS_2$ товарів і послуг, що у свою чергу, приводить до росту цін $P_1 \rightarrow P_2$ (за умови постійного рівня попиту на товари й послуги з боку споживачів AD) У результаті крива AS зміщається вліво.

Надлишкова грошова маса в економіці завжди породжує підвищений попит, викликаючи нерівновагу ринків у сфері сукупного попиту і сукупної пропозиції, реакцією на яке виступає зростання цін.

Будь-яка сучасна система економіки інфляційна, і в ній діють фактори , зараховують і до інфляції попиту, і до інфляції витрат. **Велику роль у розвитку інфляційних процесів грають зовнішньоекономічні фактори**. Вони проявляються тоді, коли країна активно використовує імпортні товари. Закономірний зростання світових цін на сировину та енергоносії завжди провокує наростання інфляції витрат. Імпортні ціни не тільки «підштовхують» ціни національної продукції, але і підвищують витрати виробництва при використанні імпортних комплектуючих виробів, підвищуючи вартість готової продукції.

Важливим інфляційним чинником є і доларизація економіки, коли долар стає паралельної валютою, виконуючи функції грошей. Наявність у грошовому обороті більш твердої валюти витісняє з обігу національну і прискорює зниження її курсу.

Інфляція може викликатися адаптивними інфляційними очікуваннями, пов’язаними з політичною нестабільністю, діяльністю засобів масової інформації, втратою довіри до уряду. На тлі великих інфляційних очікувань і зростання курсу іноземної валюти населення воліє тримати свої заощадження не в національній валюті.

6.2 Вимір інфляції

Точно виміряти цінову інфляцію можна за допомогою індексу цін за певний період – рік, квартал, місяць. Найчастіше на практиці застосовуються три види індексів:

- індекс цін споживчих товарів (індекс споживчих цін);
- індекс цін на засоби виробництва (індекс цін проведення);
- індекс цін ВВП або дефлятор ВВП;
- темп інфляції.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) характеризує зміну за часом загального рівня цін на товари послуги, які купує населення для особистого споживання.

$$ІСЦ = \frac{\text{ринкова вартість фіксованої «кошика» цього року } (\sum P_1 g_0)}{\text{ринкова вартість фіксованої «кошика» у базовому році } (\sum P_0 g_0)} \cdot 100, \qquad (6.1)$$

де: P_0 і P_1 – ціни одиниці товарів (послуг) базового й звітного періодів;
g_0 – кількість товару в «споживчому кошику» базового періоду.

Індекс споживчих цін розраховується по фіксованому набору товарів, але в реальності населення часте міняє споживчі товари, які виросли в ціні на товари більш дешеві, тому даний показник не досить точно відображає інфляційний процес у країні.

Індекс цін виробника (ІЦВ) характеризує зміна в часі загального рівня цін на засоби виробництва, які купують юридичні особи для виробничого використання. Цей індекс виражає ріст оптових цін, по яких визначається ІЦВ.

$$ІЦВ = \frac{\sum P_1 g_0}{\sum P_0 g_0}, \qquad (6.2)$$

де: P_1 і P_0 – рівень цін одиниці товару (послуги) поточного й базового періоду відповідно;
g_0 – кількість товарів (випадків надання послуг) у базовому періоді, які взяті в розрахунках.

ІСЦ чутливий до зміни витрат на проведення більше, чим до зміни попиту. Застосовується він рідко.

Дефлятор ВВП (індекс Пааше) характеризує зміну в часі загального рівня цін на всі товари і послуги, які реалізовані кінцевим споживачам. Це найбільш широкий показник, який характеризує інфляційні зміни цін. Тому дефлятор може помітно відхилятися від ІСЦ і ІЦВ, тому що він найбільш точно враховує реальну структуру особистого і виробничого споживання, ніж попередні індекси:

$$Ip, D_{ВВП} = \frac{\sum (P_1 g_1)}{\sum (P_0 g_1)} = \frac{ВВПн}{ВВПр} \qquad (6.3)$$

де: P_1 і P_0 – рівень цін одиниці товару в поточному й у базовому періодах;

g_1 – кількість товарів у поточному періоді;
ВВПн – номінальний ВВП;
ВВПр – реальний ВВП.

Темп інфляції (швидкість) визначається по формулі:

$$\text{Темп інфляції} = \frac{\text{Індекс цін поточного року} - \text{Індекс цін минулого року}}{\text{Індекс цін минулого року}} \quad (6.4)$$

Рівень інфляції – показує, на скільки відсотків виросли ціни за розглянутий період часу:

$$R = \frac{\Delta S}{S} \cdot 100\% \quad (6.5)$$

де R – рівень інфляції;
S – сума;
ΔS – сума, на яку треба збільшити S для збереження її купівельної здатності.

Сума, купівельна спроможність якої з урахуванням інфляції повинна відповідати купівельній спроможності суми S, буде рівна:

$$Sr = S + \Delta S = S(1 + r) = S \cdot In \quad (6.6)$$

Індекс інфляції – показує в скільки раз виросли ціни за період часу, визначається по формулі:

$$In = 1 + r \quad (6.7)$$

Якщо періоди й рівень інфляції рівні, то індекс інфляції рівний:

$$In = (1 + r_n)^n \quad (6.8)$$

де n– кількість періодів.

Рівень інфляції за весь строк рівний:

$$r = In - 1 \quad (6.9)$$

Отже, ***сума депозиту з відсотками***, перелічена з урахуванням інфляції за період зберігання, рівна:
а) для ставки простих відсотків:

$$Pr = P(1 + ni)/(1 + r) \qquad (6.10)$$

де P – сума вкладених коштів;
r – норма доходу (процентна ставка) на вкладений капітал;
i – ставка відсотка по депозиту.

б) для ставки складних відсотків при їхньому обчисленні один раз у рік::

$$Pr = P(1 + i)^n/(1 + r) \qquad (6.11)$$

в) для ставки складних відсотків при їхньому обчисленні кілька раз у рік:

$$Pr = P\left(1 + \frac{g}{m}\right)^N/(1 + r) \qquad (6.12)$$

де g – номінальна річна ставка відсотків;
m – кількість періодів нарахування в році;
N – кількість періодів нарахування протягом строку зберігання внеску.

Ставка відсотків (проста) по кредиту з урахуванням інфляції визначається по формулі:

$$Ir = \frac{((1+ni)\cdot In-1)}{n} \qquad (6.13)$$

де i – ефективність кредитної операції;
r – рівень інфляції за строк кредиту

6.3 Наслідки інфляції й антиінфляційна політика

Інфляція призводить до відчутних наслідків у багатьох сферах суспільного життя , в тому числі у соціальній та економічній.

У *соціальній сфері* інфляція створює передумови для перерозподілу доходів між найманими працівниками та підприємця на користь останніх. Зростання товарних цін, як прояв інфляції безпосередньо сприяє збільшенню прибутку підприємців і зменшує реальні доходи працівників, службовців та інших верств населення, які змушені купувати товари за зростаючим цінам. Особливо негативно впливає інфляція на матеріальне становище людей похилого віку, що не рідко живу за рахунок своїх заощаджень. У разі інфляції ці заощадження значно знецінюються або зникають зовсім.

Ще ширший діапазон негативних наслідків інфляції в економічній сфері. Особливо відчутно інфляція впливає на розвиток виробництва, торгівлю, кредитну і грошову систему, державні фінанси, валютну систему і на платіжний баланс країни.

Спочатку, зокрема на стадії повзучої інфляції остання забезпечує тимчасове стимулювання розвитку виробництва завдяки тому, що держава шляхом дефіцитного фінансування розширює свої замовлення підприємцям допомагає їм в оновленні основного капіталу, у створенні соціально-економічної інфраструктури. Одночасно виникає особлива економічна ситуація в якій, з одного боку, зростає попит на інфляційне фінансування, а з іншого боку – притупляється відчуття небезпеки надмірного насичення обороту грошовими коштами, в слідстві чого інфляція піднімається на вищу сходинку і перетворюється на гальмо економічного розвитку, якщо її своєчасно не зупинити. Скорочуючи платоспроможний попит населення, інфляція зумовлює звуження ринку збуту товарів народного споживання, що може викликати затухання темпів їх зростання чи навіть скорочення обсягів виробництва. Нерідко виникає затоварення на цих ринках при абсолютному скороченні особистого споживання.

Спад виробництва може зумовлюватися також відпливом капіталів з виробничої сфери в торгівлю, де інфляційне зростання цін підсилюється спекуляцією, яка сприяє прискоренню обороту капіталу та зростання прибутку. Інфляція негативно впливає на структуру споживчого попиту, що дезорганізує господарські зв'язки та виробництво, а також викликає перерозподіл багатства в суспільстві.

В умовах інфляції економічним об'єктам невигідно тримати свої активи в грошовій формі. Це негативно впливає на кредитні відносини і грошовий оборот. Власники грошових коштів не будуть вкладати їх у банки, якщо депозитний відсоток не компенсує інфляційних втрат.

☺ Наприклад, внесок у сумі 50 000 грн. покладено в банк на 6 місяців з щомісячним нарахуванням складних відсотків. Річна ставка за вкладами - 30%. Рівень інфляції 4% на місяць. Визначити суму вкладу з відсотками, індекс інфляції за 6 місяців, суму вкладу з відсотками з точки зору купівельної спроможності.

Розв'язок:

Сума вкладу з відсотками :

$$S = 50\,000\ (1 + 0{,}3 / 12)\ 6 = 57984{,}5 \text{ грн.}$$

Індекс інфляції за 6 місяців :

$$In = (I + rn)\ n = (1 + 0{,}04\ )\ 6 = 1{,}265$$

Суму вкладу з відсотками з точки зору купівельної спроможності :

$$Pr = S / In = 57984{,}5 / 1{,}265 = 45837{,}5 \text{ грн.}$$

Реальний дохід вкладника з точки зору купівельної спроможності:

$$Д = Рг - Р = 45837{,}5 - 50000 = -\ 4162{,}4 \text{ грн. – реальний збиток.}$$

Відповідь: сума вкладу з відсотками 57984,5 грн., сума вкладу з точки зору купівельної спроможності 45837,5 грн., вкладник має збиток у 4162,4 грн.

У міру поглиблення інфляції, особливо на гіпервисокій стадії, виникає «голод» на грошові знаки, тому що дрібні купюри зовсім втратили свою вартість і перестають функціонувати. Тому виникає потреба у великих купюрах. Емісійний центр не встигає задовольняти цю потребу.

Таким чином, основними соціально – економічними наслідками інфляції є:

• перерозподіл доходів між групами населення, сферами виробництва, регіонами, господарюючими структурами, державою, фірмами, населенням; між дебіторами і кредиторами;

• знецінення грошових накопичень населення, господарюючих суб'єктів і коштів державного бюджету;

• інфляційний податок;

• нерівномірне зростання цін, що збільшує нерівність норм прибутків у різних галузях і посилює диспропорції відтворення;

• спотворення структури споживчого попиту через прагнення перетворити знецінені гроші в товари і валюту. Внаслідок цього прискорюється оборотність грошових коштів і збільшується інфляційний процес;

• закріплення стагнації, зниження економічної активності , зростання безробіття;

• скорочення інвестицій у народне господарство і підвищення їх ризику;

• знецінення амортизаційних фондів, що ускладнює відтворювальний процес;

• зростання спекулятивної гри на цінах, валюті, відсотках;

• активний розвиток тіньової економіки, в її «догляді» від оподаткування;

• зниження купівельної спроможності національної валюти і спотворенні її реального курсу стосовно інших валют;

• соціальне розшарування суспільства і в підсумку загостренні соціальних протиріч.

Ідею регулювання інфляції першими висунули представники кейнсіанської школи. Їх ідея «контрольованої» інфляції сформувалась як складова частина кейнсіанської теорії державного регулювання економіки шляхом втручання в платоспроможний попит. Дж. М. Кейнс і його послідовники вважали, що різними економічними важелями, в тому числі збільшенням грошової маси в обороті, держава може стимулювати розширення попиту, реакцією на це буде зростання пропозиції, а отже, і виробництва товарів без підвищення цін.

Кейнсіанська ідея регульованої інфляції широко використовувалася на практиці в 50 -60-ті роки в більшості країн ринкової економіки. На її основі виправдовувалися форсування державних витрат, зростання бюджетних дефіцитів, які стали хронічним явищем. Практикувався політика кредитної експансії, лібералізації доходів і цін. Проте вже на початку 70-х років у

більшості країн з ринковою економікою почалося швидке зростання цін, інфляція наблизилася до галопуючого рівня. На практиці політика контрольованої інфляції зазнала краху і спочатку 70-х років змінилася антиінфляційної політикою, до якої змушені були перейти уряди більшості країн. Нова ідея регулювання інфляції отримала назву інфляційної політики.

Дефляційна політика включає ряд методів обмеження платоспроможного попиту через фінансовий і кредитно-грошовий механізм. Щоб зменшити надходження зайвих грошей в обіг, скорочуються витрати державного бюджету, передусім на субсидії підприємствам, соціальні потреби, інфраструктуру, на потреби військово-промислового комплексу.

Важливим інструментом дефляційної політики є кредитна рестрикція та пряме лімітування (таргетування) випуску готівки в обіг. Підвищуючи дисконтну ставку центрального банку, регулюючи процентні ставки за пасивними і активними операціями комерційних банків, збільшуючи норму обов'язкових резервів та іншими методами, держава скорочує банківське кредитування економіки і цим стримує зростання грошової маси і платоспроможного попиту, змінюючи дефляційні методи інфляційними.

Інший напрям антиінфляційної політики – політика доходів – передбачає державний контроль за заробітною платою і цінами. Такий контроль може зводиться до фіксації зарплати і цін на певному рівні («заморожування») або встановлення темпів їх зростання в певних межах.

Індексація (повна або часткова) – компенсація збитків у результаті знецінення грошей.

Серед комплексів заходів з оздоровлення та впорядкування грошового обороту особливе місце займають грошові реформи.

Розрізняють наступні види грошових реформ:

- ✓ девальвація;
- ✓ дефляція;
- ✓ ревальвація;
- ✓ нуліфікація;
- ✓ деномінація.

Девальвація (від лат. *de*– «пониження» і *valeo*– «маю значення») – зниження курсу валюти країни по відношенню до твердих валют, міжнародних рахункових одиницям, зменшення золотого вмісту грошової одиниці.

При відкритій девальвації уряд перетворює її на засіб зміцнення своєї валюти шляхом вилучення з обігу частини грошової маси або обміну знецінених грошей. При прихованій девальвації відбувається знецінення

паперових грошей, зниження їх золотого вмісту, але вилучення частини грошової маси з обігу не відбувається.

Дефляція (від лат. *deflatio* – «здування») – вилучення з обігу частини грошової маси з метою запобігання її зростання і придушення темпів інфляції.

Дефляція здійснюється в основному за допомогою збільшення податків, запобігання росту заробітної плати, зниження витрат державного бюджету, шляхом кредитної рестрикції (скорочення обсягів кредитів), за рахунок збільшення продажу державних паперів. Готівкові гроші, що надійшли таким чином в оборотні каси Центробанку, далі в оборот не випускаються і осідають в його сховищах, після чого вони або знищуються, або зберігаються невизначений час до потреби.

Ревальвація (від лат. *valeo* – «маю значення, коштую») – 1) офіційне підвищення золотого вмісту національної валюти чи фактичне підвищення її валютного курсу стосовно до міжнародних валютних грошовим одиницям; є одним з методів стабілізації внутрішнього грошового обігу після подолання інфляції: 2) переоцінка касової готівки; означає уточнення вираженої в національній валюті загальної суми золотої валюти, що значаться на балансі центрального банку; 3) переоцінка балансу, зокрема його основного капіталу і резервів, з тим, щоб врахувати ефект знецінення грошей; дозволяє оцінити майно, що становить актив фірми.

Ревальвація, як правило, вигідна кредиторам, які отримують повернення боргів у валюті, що ревалюється, а також імпортерам, які купують дешевше іноземну валюту для оплати товарів, що закуповуються. Експортери зазвичай несуть втрати, оскільки піни на їхні товари виражені у валютах інших країн, підвищуються, що ускладнює продаж товарів, а при їх збереженні їх інвалютної ціни виручка в національній валюті знижується.

Деномінація (від лат. *denominatio* – «перейменування») – укрупнення грошової одиниці країни без зміни її найменування, що проводиться з метою полегшення грошового обігу та надання більшої повноцінності грошам. Завдяки деномінації вдається значно скоротити число грошових купюр і монет, що перебувають в обігу.

Нуліфікація (від лат. *nullificatio* – «знищення») – позбавлення юридичної сили, законності; стосовно до грошових знаків означає визнання їх недійсними. Різновид грошової реформи, при якій знецінюються грошові знаки анулюються, тобто оголошуються недійсними.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Проводиться такий захід при різкому падінні купівельної спроможності грошей внаслідок інфляції. При паперово-грошовому обігу вона здійснюється шляхом випуску нових грошових знаків і повного вилучення і знищення колишніх.

☑ За всю історію людства нуліфікації була застосована тільки тричі, приблизно в один і той же час на початку 20–х рр. XX в. – У Німеччині, радянській Росії та Україні. У Німеччині вона була здійснена через так звану житню марку, тобто одиницею міри вартості стала 1 гарба жита, вилучені з обігу кайзерівські гроші і потім випущені нові грошові знаки. Збережено була тільки назву – «німецька марка». У радянській Росії в цей же період 1922 –1924 рр. була здійснена нуліфікації як один з етапів при переході до НЕПу. Була прийнята нова грошова одиниця – червонець, одиниця якої дорівнювала 50 млрд. карбованців зразка 1918 – 1919 рр. В Україні нуліфікація відбулася у 1996 р. Знецінена грошова одиниця (купон-карбованець) була замінена в певній пропорції (100 000 крб.) до однієї гривні.

Завдання для самоконтролю

1. Назвіть типи інфляції і їх особливості. _____
_____
_____

2. З якою метою проводиться деномінація?_____
_____

3. Які причини виникнення інфляції в країні?_____
_____

4. Уявіть, що ви – кандидат на пост президента країни. Представте свою антиінфляційну програму._____
_____
_____
_____

5. У чому позитивні й негативні особливості інфляції. Обґрунтуйте._____
_____
_____

6. «Інфляція придбала повсюдний характер, впливають на неї не тільки грошові чинники, а й інші ...». У чому причина сучасних інфляційних процесів? _____
_____
_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

7. ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

7.1 Валюта й конвертованість

Валютою називають грошову одиницю, яка обслуговує міжнародні економічні відносини і використовується як міжнародна розрахункова одиниця.

Валюта (італ. *valuta*, від лат. *valeo*– коштую) – 1) грошова одиниця країни (наприклад, гривня **– валюта** України, долар – валюта США і т.д.) і її тип (золота, срібна, паперова); 2) грошові знаки іноземних держав, а також кредитні кошти обігу й платежу, виражені в іноземних грошових одиницях (векселя, чеки і т.д.), використовувані у міжнародних розрахунках (іноземна валюта); 3) міжнародні рахункові одиниці й платіжні кошти (SDR, євро).

У світовій практиці прийняті скорочені трибуквені латинські позначення валют (табл. 7.1).

Таблиця7.1

Прийняті позначення валют різних країн миру

Позначення	Найменування валюти	Позначення	Найменування валюти
USD	долар США	UAH	українська гривня
JPY	японська ієна	TMM	туркменський манат
ISK	ісландська крона	BYR	білоруський рубль
GBP	англійський фунт стерлінгів	RUB	російський рубль
HUF	угорський форинт	KZT	казахстанський тенге
CHF	швейцарський франк	MXN	мексиканське песо
DKK	датська крона	EGP	єгипетський фунт
ATS	австрійський шилінг	CNY	китайський юань
SEK	шведська крона	VND	в’єтнамський донг
PNL	польський злотий	INR	індійська рупія
DZD	алжирський динар	MAD	мароканський дирхам
LVL	латвійський лат	BRL	Бразильський реал

Розрізняють наступні **види валюти:**

• валюта базисна – служить у даній країні основою для котирування інших валют;

• валюта замкнена, неконвертована – використовувана в межах однієї країни;

• валюта конвертована, оборотна – вільно обмінювана на будь-яку іншу валюту;

• валюта м’яка – нестійка стосовно власного номіналу й до курсів інших валют;

• валюта національна – валюта, що випускається даною державою (центральним банком держави), що й має ходіння в першу чергу на території країни;

• валюта платежу – валюта, у якій здійснюється реальна оплата товару в зовнішньоторговельних операціях або погашення міжнародного кредиту. При її розбіжності з валютою операції застосовують переказний курс для перерахування валюти операції у валюту платежу;

• валюта резервна – валюта якої-небудь країни, найчастіше використовувана для розрахунків по зовнішньоторговельних операціях і застосовувана тому в якості резерву міжнародних платіжних коштів;

• валюта операції – валюта, у якій визначається ціна товару при висновку зовнішньоторговельної угоди або встановлюється сума наданого іноземного кредиту;

• валюта тверда, сильна – стала валюта зі стабільним курсом;

• валюта ціни – валюта, у якій виражена ціна товару в контракті.

Конвертованість (*conversion* – перетворення, оборотність) означає здатність національної валюти вільно обмінюватися на іноземні валюти у всіх видах грошових операцій по діючому валютному курсу.

Слід зазначити , що конвертованість валюти залежить від економічного потенціалу країни, стійкості системи грошового обігу.

За ступенем конвертованості розрізняють вільно конвертовану і обмежено конвертовану валюти.

Вільно конвертована валюта (ВКВ) означає, що відсутні будь-які законодавчі обмеження на здійснення валютних операцій по будь-яким видам операцій (торговим, неторговими, рух капіталу) як для резидентів, так і для нерезидентів. Конвертованість валюти означає, що фізична або юридична особа, маючи, наприклад, долари США, може безперешкодно розраховуватися ними за експортно-імпортними операціями, депонувати їх як в американських, так і закордонних банках, продавати долари на будь-яку іншу валюту, купувати американські державні і приватні цінні папери.

Частково конвертована валюта існує в тих країнах, в яких є кількісні обмеження або спеціальні дозвільні процедури на обмін валюти за окремими видами операцій або для різних суб’єктів валютних угод.

Неконвертована валюта – це **валюта** тієї країни, законодавство якої передбачає обмеження практично за всіма видами операцій.

В даний час вільно конвертованими валютами (за системою CLS) є валюти 17 країн: США, Канади, Японії, Великобританії, Дании, Швеции, Сингапура та інших країн. Близько 50 країн володіють різними видами валют обмеженої конвертованості.

Позитивними сторонами конвертованості національних грошових одиниць є:

• підключення країни до участі в системі світогосподарських зв'язків в усіх напрямках – виробничому, торговому, інвестиційному, науково-технічному, культурному і т.д.;

• підтримка конкурентного альтернативи між внутрішніми і зовнішніми ринками товарів і послу, зіставлення внутрішніх витрат і цін з світовим рівнем;

• формування сприятливого інвестиційного клімату, можливостей вибору найбільш прийнятних умов мобілізації та залучення коштів;

• оперативна реакція на зміни світової господарської кон'юнктури на основі прямого зв'язку внутрішніх і зовнішніх ринків.

Однак підвищена ступінь «відкритості» національної економіки, безпосередньо випливає з режиму конвертованості національної валюти, може мати для країни певні негативні наслідки:

• коливання валютних курсів можуть завдати збитків експортерам або імпортерам;

• відкрита ринкова економіка більшою мірою залежить від коливань світових цін , процентних ставок;

• неможливо уникнути впливу факторів кон'юнктури світового ринку (якщо не відгородиться від нього штучно).

Тому при переході до конвертованій валюті країна повинна враховувати ймовірні втрати і розробляти заходи по захисту від негативних коливань кон'юнктури світового ринку.

7.2 Валютний курс і його визначення

Обмін одних валют на інші відбувається в певних пропорціях, які фіксуються валютним курсом.

Валютний курс – вартісне співвідношення двох валют при їх обміні. Таким чином, валютний курс означає певну пропорцію обміну однієї валюти на іншу.

Валютний курс необхідний для:

✓ взаємного обміну валютами при торгівлі товарами, послугами, при русі капіталів і кредитів (експортер обмінює виручену іноземну валюту на національну, так як валюти інших країн не можуть звертатися в якості законного купівельного і платіжного засобу на території даної держави, імпортер обмінює національну валюту на іноземну для оплати товарів, куплених за кордоном);

✓ порівняння цін світових та національних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених у національних або іноземних валютах;

✓ періодичної переоцінки рахунків в іноземній валюті фірм і банків (валютні курси впливають на зовнішню торгівлю різних країн, впливають на

цінові співвідношення експорту та імпорту і викликаючи зміну внутрішньоекономічної ситуації).

Історично відомі три ***режими встановлення валютних курсів***:

– режим золотих паритетів (при золотому стандарті) – пропорції обміну валют визначалися їх золотим змістом, тобто існував твердий валютний курс. Відхилення валютного курсу від паритету було дуже незначним, у межах так званих «золотих точок», визначених витратами з транспортування золота за кордон.

– режим фіксованих валютних курсів – існував з 1944 р. (Бреттон-Вудська система) до офіційного припинення обміну доларів США на золото (1971 р.) та закріплення нових принципів світової валютної системи в Кінгстоні (1976 р.);

– режим плаваючих курсів валют – означає, що курси валют визначаються на основі попиту і пропозиції.

☑ У деяких промислово розвинених країнах зберігається традиція встановлення офіційного курсу на рівні біржового. Так, в ФРН офіційний курс марки прирівнюється до курсу долара США на валютній біржі у Франкфурті–на–Майні в 11–00. Однак ця данина традиції, по суті, нічого не змінює, оскільки цей курс практично не відрізняється від міжбанківського.

Валюту можна класифікувати за багатьма ознаками: за матеріально–речовій формі, відношенню до інших валют, статусу, відношенню до валютних запасів і т.д. (рис. 7.1).

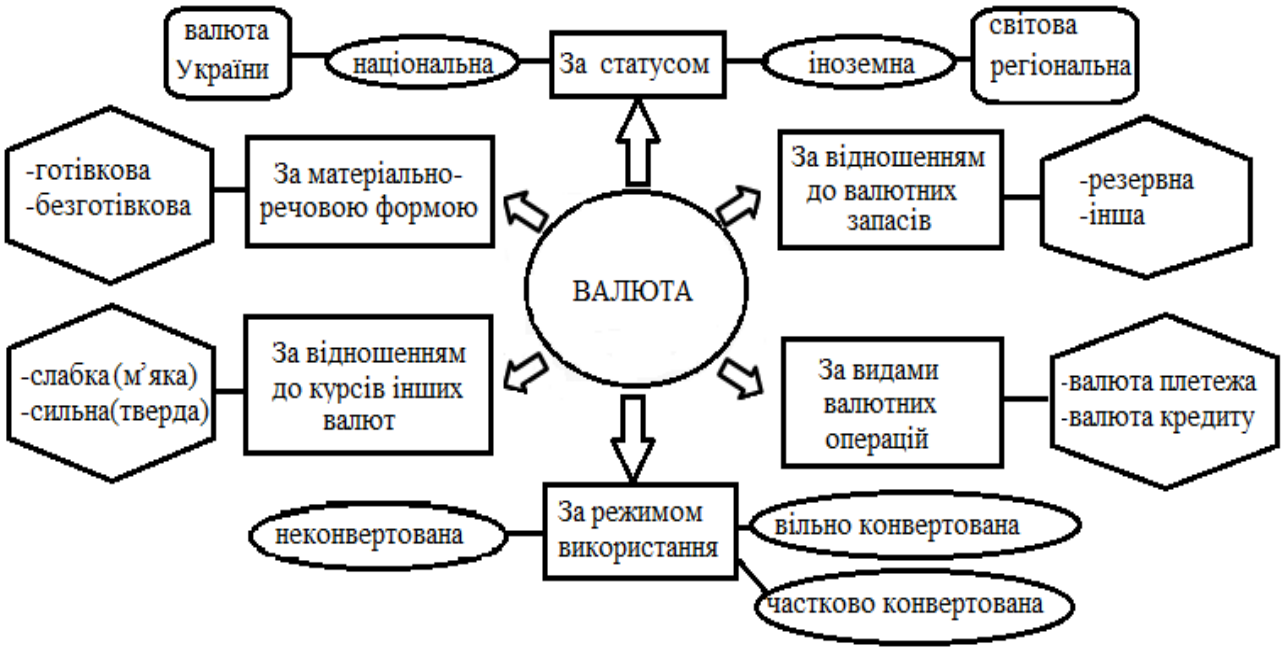

Рис. 7.1 – Види валюти

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Режими валютного курсу в різних країнах миру наведені в табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Режими валютних курсів у країнах світу

Режим курсу валюти	**Кількість країн**	**Країни**
Фіксовані курси, у тому числі:	67	
До долара США	23	Аргентина, Сирія, Литва, Ірак, Туркменістан, Венесуела, Нігерія, Оман та ін.
До французького франка (африканський франк)	14	Африканські країни, що входять у зону франка: Бенін, Камерун, ЦАР, Чад, Конго, Габон, Малі, Сенегал, Того, Буркіна Фасо, Екваториальна Гвінея, Нігер, Кот-Д'Івуар
До інших валют	7	Намібія, Лесото, Свазіленд (ранд ЮАР), Таджикистан (рубль РФ)
ДО SDR	4	Лівія, М'янма, Руанда, Сейшельські острови
До кошика валют	20	Кіпр, Ісландія, Кувейт, Чехія, Бангладеш, Угорщина, Марокко, Таїланд і ін.
Плаваючі курси	98	
З урахуванням заданих параметрів	3	Чілі, Еквадор, Нікарагуа, Панама, Сальвадор, Тімор
Регульоване плавання	36	Ізраїль, Туреччина, Південна Корея, Росія, Китай, Малайзія, Польща, Словенія, Сінгапур і ін.
Вільне плавання й змішане	73	США, Італія, Швейцарія, Індія, Україна, Канада, Філіппіни, Норвегія, Великобританія, Іспанія, Азербайджан і ін.
До одній валюти (долару)	4	Бахрейн, Саудівська Аравія, Катар, Об'єднані Арабські Емірати
До групи валют	10	Країни Європейської валютної системи (Андорра, Автрія, Бельгія, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Франція, Німетчина, Греція, Італія, Ірландія, Люксембург, Мальта)

Фактори, що впливають на валютний курс:

1. Рівень інфляції. Віссю валютного курсу, що відбиває дію закону вартості, є співвідношення валют за паритетом купівельної спроможності. Цим пояснюється вплив на валютний курс рівня інфляції, яке є обернено пропорційним, тобто зменшення темпу інфляції в країні веде до збільшення курсу національної валюти. Знецінення грошей, викликане зниженням купівельної спроможності, робить курс національної валюти нижче до валют тих країн, де не такий високий темп інфляції. Така тенденція спостерігається в середньостроковому і довгостроковому плануванні. На вирівнювання валютного курсу для приведення його до паритету купівельної спроможності зазвичай йде близько двох років. Причина лежить в неможливості щоденної

коригування курсу з його купівельної спроможності, а також вплив інших курсоутворюючих факторів.

2. Платіжний баланс. Величина валютного курсу піддається прямому впливу платіжного балансу. При активному платіжному балансі курс національної валюти зростає через збільшеного на неї попиту з боку зарубіжних дебіторів. При пасивному платіжному балансі курс національної валюти падає, оскільки вітчизняні дебітори прагнуть до погашення своїх зовнішніх зобов'язань, а для цього їм треба продавати свою продукцію за іноземну валюту. Масштаби, в яких валютний платіжний баланс може впливати на валютний курс, залежать від ступеня відкритості економіки. Висока відкритість (частка експорту у ВНП) створює високу еластичність валютного курсу до платіжного балансу. Відіграє свою роль і економічна політика у сфері управління основними складовими платіжного балансу: рахунки руху капіталів і поточного рахунку. Стан торгового балансу може змінити розмір мит, торгових квот, обмеження імпорту, експортні субсидії і т. п. Позитивне сальдо торгового балансу збільшує попит на валюту даної держави, що тягне за собою зростання курсу його валюти, при негативному торговому балансі спостерігається зворотний процес. На рух капіталів великий вплив роблять національні процентні ставки і заохочення або обмеження його ввезення – вивезення. Курс національної валюти залежить від зміни сальдо балансу в русі капіталів, яке збігається за напрямком з торговим балансом. Однак у надмірного припливу короткострокового капіталу в країну є і негативний вплив. Він може занадто збільшити грошову масу , а це потягне за собою знецінення валюти і зростання цін.

3. Різниця в процентних ставках у різних країнах. Є дві причини, що обумовлюють вплив цього фактора на валютний курс. Перша – вплив зміни процентних ставок на міжнародний рух короткострокових капіталів. При підвищенні процентної ставки заохочується приплив іноземного капіталу, а її зниження викликає відплив капіталів за кордон. Тому в країну, в якій високі реальні процентні ставки, заходять іноземні капітали, а її валюта дорожчає. Нестабільність платіжних балансів посилює рух спекулятивних капіталів. Друга причина впливу процентної ставки на валютний курс полягає в її впливі на ринок валютних операцій і ринок позикових капіталів. Проводячи операції, банки в обов'язковому порядку враховують різницю в процентних ставках на світових і національних ринках капіталів. Мета банків – отримувати дешевші кредити за кордоном, і видавати отримані кошти на національному ринку під більш високий відсоток. Однак номінальне зростання внутрішніх процентних ставок веде до падіння попиту на національну валюту, оскільки для бізнесу кредити стають дорогими. Брати такий кредит – значить, збільшувати собівартість своєї продукції, а отже – і ціну товару. Це призводить до знецінення національної валюти по відношенню до іноземної.

4. Функціонування валютних ринків і проведення спекулятивних валютних операцій. Якщо у курсу будь-якої валюти спостерігається

тенденція до зниження, то всі прагнуть завчасно поміняти її на більш стійку валюту, що погіршує і без того ослаблені позиції валюти. Ринок Forex миттєво реагує на економічні та політичні зміни і курсові коливання. Таким чином, зростають можливості валютних спекуляцій і руху спекулятивного капіталу.

5. Рівень довіри до національної валюти на внутрішньому та зовнішньому ринку. Він залежить від економічної і політичної обстановки в державі, а також від розглянутих вище чинників, які впливають на валютний курс. Враховуються не тільки темпи зростання економіки, інфляції, рівня купівельної спроможності валюти, попиту і пропозиції, але і їх майбутня динаміка. Очікування виходу офіційних даних про результати виборів або торговому і платіжному балансах викликає різкі коливання валютного курсу. На валютному ринку може відбуватися зміна пріоритетів у зв'язку з політичними новинами, чутками про відставки і т. д.

6. Валютна політика. На динаміку валютного курсу впливає співвідношення державного і ринкового регулювання. Валютний курс, який формується під впливом попиту та пропозиції, супроводжується різкими курсовими коливаннями. На ринку утворюється реальний валютний курс, який є показником економічного стану, грошового обігу, кредиту, фінансів та рівня довіри до валюти. При регулюванні курсу національної валюти держава здійснює завдання своєї валютно-економічної політики. Підвищення або зниження курсу за допомогою державного регулювання направлено на реалізацію певної валютної політики.

7. Національний доход. Валютний курс і національний дохід схильні однаковим чинникам впливу. Наприклад, зростання товарної пропозиції підвищує валютний курс, а зростання внутрішнього попиту його знижує. Більш високий національний дохід у довгостроковому періоді означає і вищий валютний курс. Закономірність є зворотною, якщо розглядати короткостроковий період впливу зростаючого доходу населення на валютний курс.

8. Кон'юнктурні фактори впливають на національний курс у короткостроковому періоді. Так, на валютний курс безпосередньо впливають прогнози щодо перспектив економічного розвитку, зміни зовнішньоторговельного і бюджетного дефіцитів, настрої учасників валютного ринку. Сильно вплинути на валютний курс можуть сезонні спади і підйоми ділової активності в країні.

Наслідки коливання валютного курсу наочно можна представити таким чином (рис. 7.2)

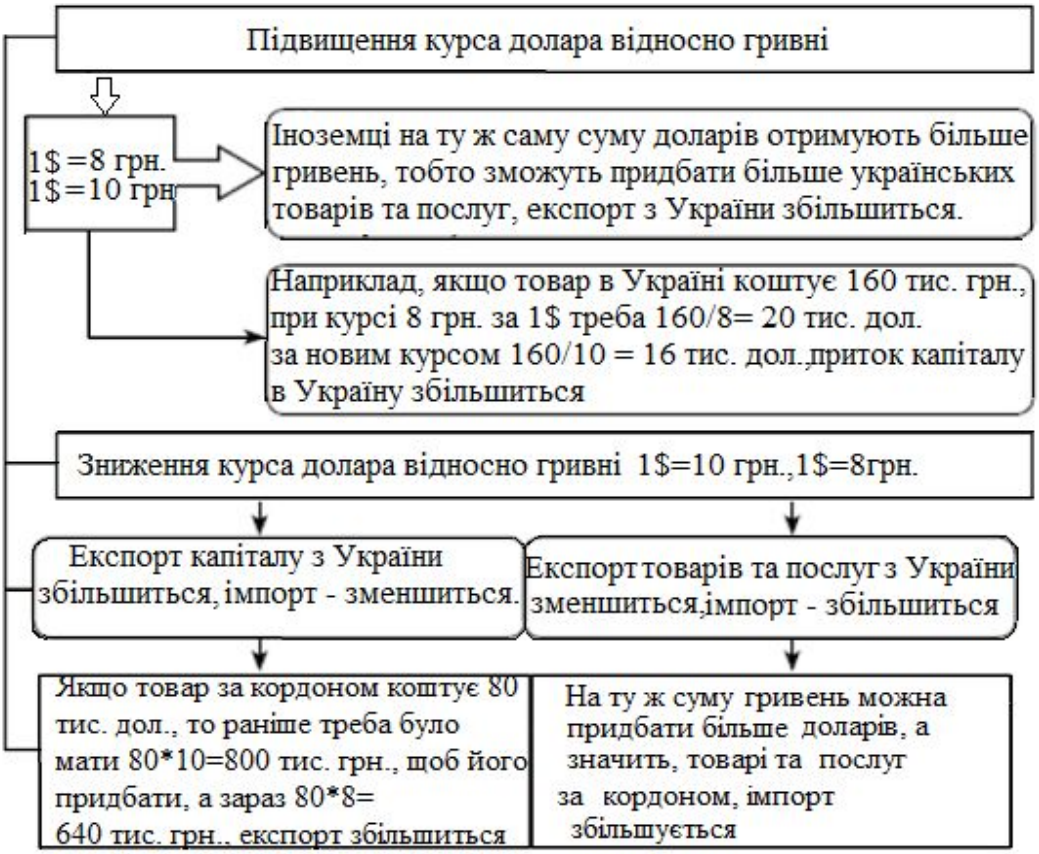

Рис. 7.2 – Вплив валютного курсу на національну грошову одиницю

☑ Якщо очікується падіння курсу валюти, то валютні спекулянти, що грають на пониження курсу («ведмеді»), продають валюту на термін за чинним в момент укладання угоди строковим курсом. Якщо до моменту виконання угоди курс валюти на ринку понизиться, то спекулянт купить валюту на ринку за зниженого курсу і продасть її за строковим курсом, отримавши прибуток у вигляді курсової різниці. Спекулянти, що грають на підвищення («бики»), очікуючи підвищення курсу валюти, купують її за існуючим в даний момент строковим курсом на термін з тим, щоб при настанні терміну угоди отримати валюту від продавця за курсом, зафіксованим в момент угоди, і продати за більш високому курсу на ринку, отримавши курсову прибуток.

Валютний курс встановлюється залежно від співвідношення попиту на національну валюту і пропозиції національної валюти на валютному ринку (foreign exchange market) і графічно представлений на рис.7.3 а), де *e* – валютний курс фунта, тобто ціна 1 фунта, виражена в доларах, *D* – крива попиту на фунти, *S* – крива пропозиції фунтів. Крива попиту на валюту (на фунти) має негативний нахил, оскільки чим вище валютний курс фунта, тобто чим вища ціна фунта в доларах, тим більше доларів повинні заплатити американці, щоб отримати в обмін 1 фунт, отже, тим менше буде величина попиту на фунти з боку американців. Крива пропозиції валюти (фунтів) має

позитивний нахил, оскільки чим вище валютний курс фунта, тим більше доларів отримають англійці в обмін на 1 фунт, і тому тим вище буде величина пропозиції фунтів. Рівноважний валютний курс *e0* встановлюється в точці перетину кривої попиту на фунти і кривої пропозиції фунтів.

Попит на національну валюту (фунт) визначається:

1) попитом інших країн на товари, вироблені в даній країні (у Великобританії) і 2) попитом інших країн на фінансові активи (акції та облігації) даної країни (Великобританії), оскільки для того , щоб оплатити цю покупку товарів і фінансових активів, іноземні держави (наприклад, США) повинні обміняти свою валюту (долар) на валюту країни, у якої вони купують (фунт). Тому попит на національну грошову одиницю (фунт) буде тим вище, чим більше бажання іноземців (наприклад, американців) купити товари, вироблені в даній країні (Великобританії) (тобто чим більше експорт англійських товарів) і придбати її фінансові активи. Зростання попиту на валюту (зрушення вправо кривої попиту на фунти від *D1* до *D2* на рис. 7.3 б) веде до зростання її «ціни», тобто валютного курсу (від *e1* до *e2*).

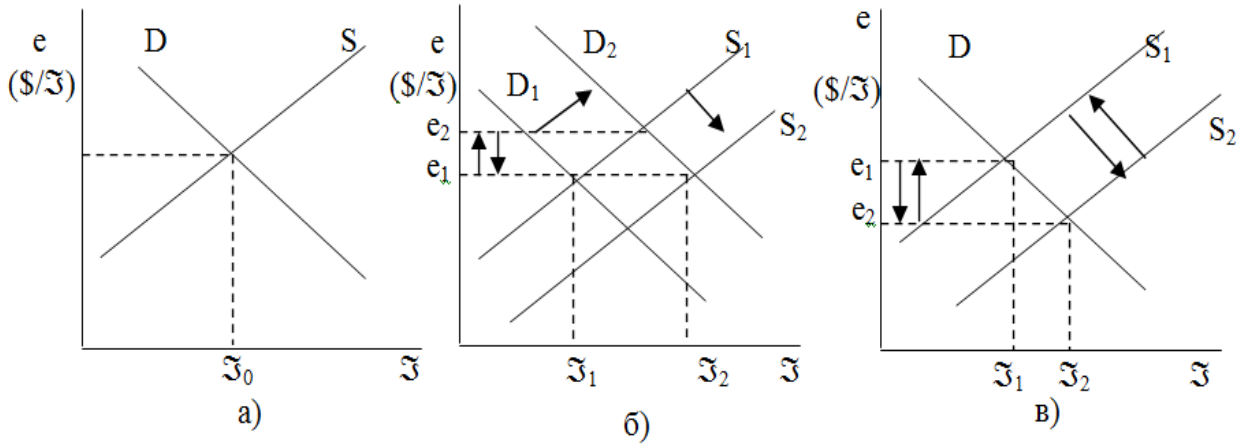

Рис. 7.3 – Регулювання валютного курсу

Зростання валютного курсу означає, що іноземці (американці) повинні обмінювати (платити) більше одиниць своєї валюти (доларів) за одиницю валюти даної країни (фунт). Якщо спочатку ми припустили, що валютний курс фунта дорівнює 2 долара за 1 фунт, то його зростання означає, що співвідношення валют стало, наприклад, 2.5 долара за 1 фунт. Пропозиція національної валюти (фунта) визначається:

1) попитом даної країни (Великобританії) на товари, вироблені в інших країнах (США), тобто на імпортні товари, 2) попитом даної країни на фінансові активи інших країн, оскільки для того, щоб оплатити покупку даної країною (Великобританією) товарів і фінансових активів інших країн (США), вона повинна обміняти свою національну валюту (фунти) на національну валюту тієї країни, у якої вона купує (тобто на долари). Пропозиція національної валюти (фунтів) буде тим більше, чим більше

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

бажання даної країни (Великобританії) купити товари і фінансові активи інших країн (США). Зростання пропозиції національної валюти (фунтів) (зрушення вправо кривої пропозиції фунтів від *S1* до *S2* на рис. 7.3 в) знижує її валютний курс (від е1 до е2). Зниження валютного курсу, тобто ціни національної грошової одиниці означає, що за 1 одиницю національної валюти (фунт) можна в обмін отримати меншу кількість іноземної валюти (доларів), наприклад, не 2 долара за 1 фунт, а тільки 1,5 долара за 1 фунт.

Оскільки курси валют складаються під впливом важливих, але швидкоплинних подій і не відображають дійсного положення, прийнято розраховувати паритет купівельної спроможності валют. **Теорія паритету** купівельної спроможності була розроблена шведським економістом Густавом Касселем.

Паритет купівельної спроможності показує співвідношення між двома або кількома валютами, яке встановлюється за їх купівельної спроможності щодо одного набору товарів і послуг. Прийнято виділяти приватний паритет і загальний.

Приватний паритет купівельної спроможності встановлюється по конкретній товарній групі (або сукупності послуг) і дозволяє сформувати певне уявлення про рівень споживчих цін.

☑ Так, наприклад, існує «паритет гамбургера». Даний продукт харчування, пропонований мережею відомих американських ресторанів «МакДоналдс», виготовляється в кожній країні з місцевих продуктів, але за стандартною рецептурою. Порівняння цін на гамбургери в різних країнах покаже, як співвідноситься купівельна спроможність валют.

Загальний паритет купівельної спроможності визначається з широкого спектру товарів і послуг. У даному випадку з'являється можливість ранжувати країни на «дорогі» (з високим рівнем цін) і «дешеві» (з низьким рівнем цін).

☑ Так, якщо взяти за базу відліку рівень цін у США, то можна визначити ці групи країн на самому початку XXI століття. До числа «дорогих» країн, за методом паритету купівельної спроможності, можна віднести Японію (понад 142% від рівня США), Швейцарію (126%), Норвегію (119%), Данію (118%). До числа «дешевих» країн можна віднести Болгарію (24%), Македонію (29%), Румунію (29%).

Метод встановлення та публікація курсу іноземної валюти називаються котируванням валюти. Банки котирують: курс продавця (*offerrate*) – це курс, за яким банк готовий продати котирувану валюту, а за курсом покупця (*bidrate*) банк готовий її купити.

Існують два методи котирування іноземної валюти до національної: пряма і непряма.

При прямій котируванню курсу одиниця іноземної валюти виражається в національній валюті. При непрямої котируванні за одиницю приймається національна валюта, курс якої виражається в певній кількості іноземних грошових одиниць.

Прямі котирування – вираз курсів грошових одиниць держав у національній валюті. Прямий котируванням є та котирування, яка відображає, скільки національної грошової одиниці міститься в одному доларі США.

Непрямі котирування – котирування, які показують, яка кількість американського долара міститься в одиниці національної валюти.

☑ Існує обернено пропорційна залежність між динамікою валютного курсу та ціновою конкурентністю. За підрахунками підвищення курсу долара США на 1% супроводжується зростанням дефіциту річного торговельного балансу цієї країни на 2,5–3 млрд. дол. Внаслідок заходів, вжитих для зміцнення національної валюти, зроблених урядом президента Р. Рейгана в 1980–1985 рр. реальний курс долара щодо провідних валют країн Заходу виріс більше, ніж на 70%. Але це зростання відчутно послабив зовнішню конкурентоспроможність американських товарів. Це ж фактично означало додатковий 70% податок на всі товари, які вивозилися з США, і 70% субсидії на імпортні товари. Завдяки цьому частина США в японському експорті зросла з 24% у 1980 р. до 35% в 1985 р. Одночасно дефіцит товарного балансу США в торгівлі з Японією виріс більше, ніж у 4 рази і досяг в 1985 р. 50 млрд. дол.

Валютне регулювання на національному рівні здійснюється на базі принципів і методів, які визначаються МВФ і регіональними союзами, в які входять окремі країни. В умовах функціонування ринкової економіки головним об’єктом валютного регулювання є валютний курс національної грошової одиниці. Зміна курсу відчутно впливають на внутрішньогосподарський розвиток, так і на зовнішньоекономічні позиції тієї чи іншої країни. Тобто мова йде про вплив валютного курсу на зовнішню торгівлю, рух довго- та короткострокових капіталів, заборгованість, платіжний баланс країни.

7.3 Види валютних курсів

Валютний курс можна класифікувати по різних підставах , відповідно до яких він має множинну диференціацію:

За способом фіксації розрізняють коливний, плаваючий, фіксований валютний курс.

Фіксований валютний курс – це офіційно встановлене співвідношення між національними валютами на основі взаємного паритету. При режимі

фіксованого курсу центральний банк встановлює курс національної валюти на певному рівні по відношенню до валюти якої-небудь країни, до якої «прив'язана» валюта даної країни, до валютного кошика (зазвичай в неї входять валюти основних торгівельно-економічних партнерів) або до міжнародної грошової одиниці. Особливість фіксованого курсу полягає в тому, що він залишається незмінним протягом більш-менш тривалого часу (декількох років або декількох місяців), тобто не залежить від зміни попиту та пропозиції на валюту. Зміна фіксованого курсу відбувається в результаті його офіційного перегляду (девальвації, ревальвації). Режим фіксованого валютного курсу зазвичай встановлюється в країнах з жорсткими валютними обмеженнями та неконвертованій валютою.

Коливний валютний курс – це валютний курс, який вільно змінюється під впливом попиту та пропозиції. Різновид коливного валютного курсу – **плаваючий** валютний курс, який передбачає використання механізму валютного регулювання з боку ЦБ країни. Даний режим має два види.

Так, у системі «*вільного плавання*» валютний курс формується під впливом ринкового попиту і пропозиції. Валютний ринок при цьому найбільш наближений до моделі досконалого ринку: кількість учасників як на стороні попиту, так і на стороні пропозиції величезна, будь-яка інформація передається в системі миттєво і доступна всім учасникам ринку, що спотворює роль центральних банків незначна і непостійна.

В системі керованого плавання, крім попиту та пропозиції , на величину валютного курсу роблять сильний вплив центральні банки країн, а також різні тимчасові ринкові спотворення.

За способом розрахунку виділяють паритетний і фактичний валютний курс. Купівельна спроможність валюти визначається кількістю однакових товарів і послуг, які можна купити на стандартну суму різних національних валют. Наприклад, на 100 доларів, євро і т.д. Але співвідношення валют за їх купівельною спроможності в різних країнах різна по різних товарах. Тому у світовій практиці в даний час валютний курс визначається на основі так званого ***паритету купівельної спроможності***. Цей паритет є результат зіставлення кількості тих благ, які можна придбати на ринках різних країн в національній валюті. У цьому випадку в кошик відбирають однаковий набір товарів та визначають суму грошей, необхідну для придбання цього набору в різних країнах.

За видом угод розрізняють: а) *курси готівкових угод (курс «спот»*), при яких валюта поставляється негайно (протягом двох робочих днів);

б) *курси термінових угод (форвардні*), при яких реальна поставка валюти здійснюється через чітко певний період часу.

Спот-курс – вартість грошової одиниці однієї держави, виражена у грошовій одиниці іншої держави, встановлена на момент укладання конкретної угоди, за умови обміну валютами банками-контрагентами на другий робочий день з дня укладення угоди. Спот-курс відображає, наскільки

високо оцінюється національна грошова одиниця на момент проведення операції за межами даної держави.

☺ Наприклад, при курсі продавця «спот» 1 вересня 1996 у Франкфурті-на-Майні 1 $ = 1,565 DM форвардний курс на термін три місяці (з поставкою 1 грудня) становить 1 $ = 1,570 DM. Це означає, що німецький банк готовий продати долар клієнтові за 1,565 DM з поставкою негайно або за 1,570 DM з поставкою 1 грудня. При цьому банку зовсім необов'язково до грудня мати долари, 1 грудня він зобов'язаний їх продати клієнтові за курсом, встановленим 1 вересня, незалежно від того, який курс «спот» буде в грудні.

За відношеннім до учасників угоди валютний курс диференціюється на курс покупки, курс продажу, середній валютний курс, крос-курс.

📖 ***Форвардний курс*** встановлюється учасником валютної угоди, яка реально буде здійснена через певний період часу на фіксовану дату.

📖 ***Крос-курс*** – означає певне співвідношення двох валют, яке випливає з їх курсів по відношенню до третьої валюти (зазвичай до долара США).

☺ Так, якщо швейцарський банк хоче визначити курс швейцарського франка (CHF) до ісландської крони (ISK), то він буде виходити з курсу марки і франка до долара (USD), наприклад:

1,6790 DEM = 1 USD;
1,4940 CHF = 1 USD
тоді 1 DEM = 1,4940 / 1,6790 = 0.8398 CHF.

За обліком інфляції виділяють реальний і номінальний валютний курс.

Номінальний валютний курс показує обмінний курс валют, що діє в даний момент часу на валютному ринку країни. Він не враховує рівень інфляції.

Реальний валютний курс. Облік рівня інфляції в обох країнах при визначенні валютного курсу дозволяє перевести номінальний валютний курс в реальний. Його можна визначити як відношення цін товарів двох країн,

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

взятих у відповідній валюті, так:

$$K_r = P_h / P_f * K_n;$$

де: K_r – реальний валютний курс;
P_h – національний індекс споживчих цін;
P_f – індекс споживчих цін за рубежем;
K_n – номінальний валютний курс.

7.4 Валютний ринок

Валютний ринок – це система економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют і платіжних документів в іноземній валюті.

Валютний ринок є складовою частиною фінансового ринку і представляє особливий інституціональний механізм, опосередковує відносини з приводу купівлі-продажу іноземної валюти, де більшість угод укладається між банками, а також за участю валютних дилерів та інших фінансових інститутів.

Валютні ринки можна класифікувати по цілому ряду ознак (за сферою поширення, стосовно до валютних обмежень, за видами валютних курсів, за ступенем організованості), див. рис. 7.3.

За сферою розповсюдження:

– міжнародний валютний ринок охоплює валютні ринки всіх країн світу.

– внутрішній валютний ринок – валютний ринок однієї держави, тобто ринок, який функціонує всередині даної країни.

За видами застосовуваних валютних курсів:

– ринок з одним режимом – це валютний ринок з вільними валютними курсами, тобто з плаваючими курсами валют, котирування яких встановлюється на біржових торгах.

– валютний ринок з подвійним режимом – це ринок з одночасним застосуванням фіксованого і плаваючого курсу валюти. Введення подвійного валютного ринку використовується державою як захід регулювання руху капіталів між національним і міжнародним ринком позичкових капіталів. Цей захід покликаний обмежити і контролювати вплив міжнародного ринку позикових капіталів на економіку даної держави.

За відношенням до валютних обмежень можна виділити вільний і невільний валютні ринки. Валютний ринок з валютними обмеженнями називається невільним ринком, а за відсутності їх – вільним валютним ринком.

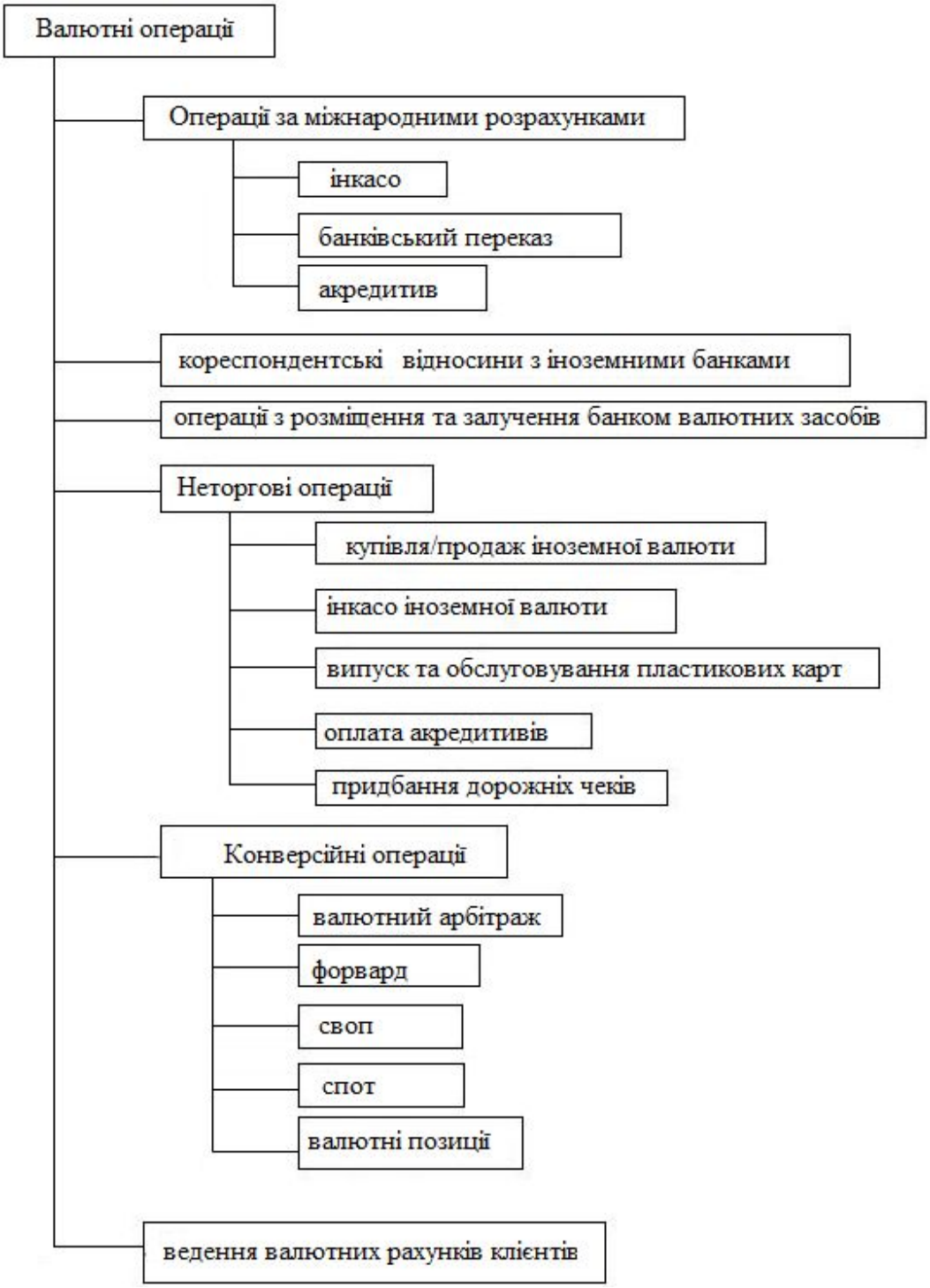

Рис. 7.3 – Класифікація валютних операцій

За ступенем організованості:

– біржовий валютний ринок – це організований ринок, який представлений валютною біржею (підприємство, що організує торги валютою і цінними паперами у валюті; біржа не є комерційним підприємством, її основна функція полягає не в отриманні високого прибутку, а в мобілізації тимчасово вільних грошових коштів через продаж

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

валюти і цінних паперів у валюті й у встановленні курсу валюти, тобто – ринкової вартості).

– позабіржовий валютний ринок організується дилерами, які можуть бути або не бути членами валютної біржі і ведуть його по телефону, телефаксу, комп'ютерних мережах.

За характером операцій:

– ринок конверсійних операцій (купівля-продаж здійснюється в традиційній формі, переважно на еквівалентних засадах шляхом обміну рівновеликих цінностей, представлених різними валютами; на цьому ринку складаються умови для формування зовнішньої ціни грошей – їх валютного курсу);

– ринок депозитно-кредитних операцій (специфічний сектор валютного ринку, на якому купівля-продаж валюти має умовний характер, що проявляється в залученні банками інвалюти на депозитні вклади в узгоджені терміни і в наданні банками інвалютних позичок на різні строки; на цьому ринку ціна валюти формується у вигляді відсотка).

Валютні операції ***класифікуються*** за кількома критеріями.

1. За терміном здійснення платежу з купівлі-продажу валюти:

– касові або операції з негайною поставкою (наприклад, операції спот, що передбачають поставку валюти не пізніше наступного робочого дня);

– термінові (форвардні, ф'ючерсні, опціонні) – оформляються спеціальними документами – валютними деривативами.

СПОТ операції (від англ. *spot* – «на місці») – операція з датою валютування на другий за днем укладання угоди робочий банківський день. Курс спот являє собою курс валюти на момент здійснення обміну, так що угоди спот становлять ринок готівкової валюти.

Опціон – це цінний папір, що дає право його власнику купити (продати) певну кількість валюти за фіксованою в момент укладання угоди ціною в певний термін у майбутньому. В основі укладення опціонних угод лежить коливання валютного курсу базисного активу.

☺Продавець і покупець уклали опціонний контракт на суму 100 гр.од. З премією в 10 гр.од. Для двох варіантів: опціон на купівлю товару (активу) і опціон на продаж. Розрахувати виграш / програш покупця і продавця для п'яти варіантів цін, що склалися фактично на ринку на момент поставки товару (передачі активу). У опціоні активна сторона має право здійснити угоду, або відмовитися від неї, а пасивна сторона зобов'язана її здійснити на вимогу активної. За це активна сторона платить пасивно премією, що не повертається при розриві контракту.

Розв'язок:

Реальна ринкова ціна		130	90	95	105	60
Опціон на купівлю	продавець	-20	+10	+10	+5	+10
	покупець	+20	-10	-10	-5	-10
Опціон на продаж	продавець	-10	0	-5	-10	+30
	покупець	+10	0	+5	+10	-30

1. Опціон на покупку. $P_{рин}$ на момент поставки 130. Опціон дає право купити за 100, заплативши за таке право раніше премію 10, тобто покупець витратить 110. Він не буде відмовлятися від контракту, тому що 110 < 130, і таким чином виграш покупця складе 130-110 = +20. Продавець змушений (зобов'язаний) продавати за 100, а міг би продати , якби не уклав контракт, за 130. З урахуванням премії його програш - 20.

2. Опціон на продаж. $P_{рин}$ на момент поставки 130. продавець має право за контрактом продати за 100, але це менше ринкової ціни, і йому вигідно відмовитися і продати товар на вільному ринку. При цьому він втрачає раніше виплачену премію -10. Покупець нічого не втрачаючи і не здійснюючи покупок, виграє премію +10.

Угоди «СВОП» – валютні операції, що поєднують купівлю і продаж валюти на умовах наявної угоди «СПОТ» з одночасним продажем або купівлею тієї ж валюти на термін за курсом «форвард».

Валютний арбітраж – здійснення операцій з купівлі іноземної валюти з одночасним продажем її з метою отримання прибутку від різниці валютних курсів.

2. За цільовим призначенням:

– операції з метою одержання валюти для здійснення платежів за міжнародними розрахунками;

– операції з метою страхування від валютних ризиків (операції хеджування);

– операції з метою отримання прибутку або спекулятивні операції.

3. За формою здійснення:

– безготівкові;

– готівкові.

4. За масштабами операцій:

– оптові (здійснюються між банками);

– роздрібні (здійснюються між банками та їх клієнтами.

Головна характерна риса валютного ринку виявляється і те, що на ньому грошові одиниці протистоять один одному тільки у вигляді записів за кореспондентськими рахунками, тобто переміщення іноземної валюти відбувається тільки в безготівковому порядку.

Ф'ючерсні операції – це стандартні контракти, що передбачають купівлю (продаж) певної кількості однієї валюти за іншу за фіксованим у момент укладання контракту курсом при настанні терміну поставки за контрактом. При цьому ф'ючерсна ціна котирується в кількості одиниць однієї валюти, що даються за одиницю іншої валюти.

Основними біржами, на яких обертаються валютні ф'ючерсні контракти, є Чиказька товарна біржа (Chicago Mercantile Exchange – CME), Філадельфійська торгова біржа (Philadelphia Board of Trade – PBOT), Міжнародна грошова біржа Сінгапуру (Singapore International Monetary Exchange – SIMEX). У Європі найбільш відомими ф'ючерсними біржами є: Європейська опціонна біржа в Амстердамі (European Option Exchange – EOE), Лондонська міжнародна біржа фінансових ф'ючерсів (London International Financial Future Exchange – LIFFE), Швейцарська біржа фінансових ф'ючерсів та опціонів (Swiss Optionand Financial Futures Exchange – SOFFEX) та ін.

Форвардні операції – це операції з обміну валют за раніше узгодженим курсом, які укладаються сьогодні, але дата валютування відкладена на певний термін у майбутньому. При цьому валюта, сума, обмінний курс і дата платежу фіксуються в момент укладання угоди. Термін форвардних угод коливається від 3 днів до 5 років.

За наявності подібних моментів є й істотні відмінності ф'ючерсних операцій від форвардних:

• ф'ючерсні операції здійснюються на біржовому ринку, а форвардні – на міжбанківському (це призводить до того, що терміни виконання ф'ючерсних контрактів прив'язані до певних дат та стандартизовані за термінами , обсягами та умовами поставки, в разі ж форвардних контрактів термін і обсяг угоди визначається за взаємною домовленістю сторін);

• ф'ючерсні операції відбуваються з обмеженим колом валют, таких, як американський долар, євро, японська ієна, англійський фунт стерлінгів і деяких інших, при формуванні форвардного контракту коло валют значно ширше;

• ф'ючерсний ринок доступний як для великих інвесторів, так і для індивідуальних і дрібних інституційних інвесторів, доступ ж на форвардні ринки для невеликих фірм обмежений, це пов'язано з тим, що мінімальна сума для укладення форвардного контракту становить у більшості випадків 500000 доларів;

• ф'ючерсні операції на 95 % закінчуються укладанням офсетного (зворотної) угоди, при цьому реальної поставки валюти не здійснюється, а учасники даної операції одержують лише різницю між початковою ціною укладання контракту і ціною в день укладення зворотної угоди, форвардні контракти, як правило, закінчуються поставкою валюти за контрактом.

Валютний ринок – це збірне поняття, що включає значну кількість окремих конкретних ринків, локалізованих в певних регіонах, в центрах міжнародної торгівлі і валютно-фінансових зв'язків. Територіально світові валютні ринки звичайно прив'язані до великих банківських і валютно-біржових центрів: Лондон, Париж, Нью-Йорк, Франкфурт-на-Майні, Токіо, Гонконг, Брюссель та ін. В якості головних суб'єктів на таких ринках виступають великі транснаціональні банки, що мають розгалужену мережу філій і широко застосовують сучасні засоби зв'язку та комунікацій.

7.5 Валютна система та її устрій

Валютна система – це механізм, що зв'язує окремі національні економічні системи в єдине світове господарство.

Вона покликана створювати сприятливі умови для розвитку економічного співробітництво між країнами. Національні валютні системи регулюються шляхом поєднання інтересів різних держав і їх угруповань і компромісів між ними.

Головне завдання валютної системи – ефективне опосередкування платежів за експорт та імпорт товарів, капіталу, послуг та інших видів діяльності у відношенні між окремими країнами і створення сприятливих умов для розвитку виробництва та міжнародного поділу праці.

Характерною рисою валютної системи є те, що вона постійно змінюється і розвивається. Загальна причина цих змін – поглиблення розвитку товарного виробництва і поступова зміна в його механізмах, посилення соціальної орієнтації такого виробництва, різноспрямовані процеси у сфері державного втручання в економіку з метою чинення тиску на формування адекватних форм валютних відносин і грошових коштів у національних міжнародних областях.

Види валютних систем.

• національна;
• міжнародна (регіональна);
• світова.

Національна валютна система – це державно-правова форма організації валютних відносин однієї держави з іншим, а також з міжнародними економічними та політичними структурами. Вона юридично визначається національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права. Її

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

призначення полягає в забезпеченні безперебійних розрахунково-платіжних відносин всіх економічних суб'єктів країни з зовнішнім світом, накопиченні золотовалютних резервів та їх використання в інтересах суспільства, регулювання співпраці країни з світовим економічним співтовариством. Основними *елементами національної валютної* системи є:

- національна валюта – грошова одиниця країни;
- склад, режим формування і використання золотовалютних резервів;
- валютний паритет і режим курсу національної валюти;
- режим обігу національної валюти і характер валютних обмежень;
- форми і організація міжнародних розрахунків;
- статус національних установ, які регулюють валютні відносини (валютний паритет – співвідношення між двома валютами, яке встановлюється в законодавчому порядку).

Міжнародна (регіональна) валютна система – це договірно-правова форма організації валютних відносин між групою держав. Прикладом такої системи є створена в 1979 р. Європейська валютна система, до складу якої входять країни-члени ЄЕС; валютна система країн-членів РЕВ, яка існувала з 1963 по 1990 р. Вона розробляється групою держав і закріплюється відповідними договорами між ними. Тісно пов'язується з національними валютними системами і є складовою частиною світової валютної системи.

Основними елементами міжнародної валютної системи можуть бути:

- міжнародна розрахункова одиниця;
- міжнародні валютні фонди;
- погоджений режим регулювання валютних курсів;
- міжнародні кредитно-розрахункові установи і т.д.

Світова валютна система – це спеціально розроблена державами та закріплена міжнародними договорами форма організації валютних відносин між всіма або значною частиною країн світу.

Світова валютна система пройшла етапи розвитку, представлені в таблиці 7.2. Світова валютна система у своєму розвитку пройшла чотири етапи, які відповідно представляють чотири світові валютні системи.

Перша світова валютна система була заснована на золотомонетному стандарті і юридично оформлена міждержавною угодою на Паризькій конференції провідних країн в 1867 р.

Поступово золотий стандарт (золотомонетний) зжив себе, тому що не відповідав масштабам зрослих господарських зв'язків і умовам регульованої ринкової економіки. Перша світова війна ознаменувалася кризою світової валютної системи. Золотомонетний стандарт перестав функціонувати як грошова і валютна система.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Таблиця 7.2

Еволюція світової валютної системи

1867 р. Паризька конференція – єдиною мірою світових грошей є золото	*1922 р. Генуезька конференція – національні кредитні гроші стали використовуватися як міжнародні платіжні засоби*	*1944 р. Бреттон-Вудська конференція – введення золотодевізного і доларового стандартів*	*1976–1978 рр. Ямайська конференція– завершена демонетізація золота, введені SDR*
Золотий стандарт			
Золотомонетний стандарт	**Золотозливковий стандарт**	**Золотовалютний стандарт**	**Паперово–валютний стандарт**
Ознаки	Ознаки	Ознаки	Ознаки
- функціонування золота як світових грошей; - фіксація золотого вмісту нац. валюти; - фіксовані валютні курси; - на внутрішньому ринці золото виконує всі функції грошей; - вільне карбування золотих монет; - банкноти і білонні монети вільно розмінюються на золоті	- в обігу відсутні золоті монети; - банкноти й білонні монети розмінюються на золоті злитки; - скасоване вільне карбування золотих монет	- збереження ролі золота як розрахункової одиниці в міжнародному обігу; - фіксовані валютні курси; - заборона вільної купівлі–продажу золота; - долар у режимі золотого стандарту; - прирівнювання до золота	- повна демонетизація золота в сфері валютних відносин; - анулювання офіційної ціни на золото й фіксація масштабу цін; - перетворення SDR в головний резервний актив і спосіб розрахунків; - уведення гнучких валютних курсів національних одиниць
Недоліки		Недоліки	
- недостатня еластичність; - дорожнеча; - залежність від видобутку монетарного металу; - обмеження втручання держави в сферу грошово–валютних відносин		– жорстка система валютних норма–тивів	
Причини скасування		Причини скасування	
Зміна економічної структури господарювання, що ґрунтувалася на ринкових саморегуляторах на державно регульовану економічну систему		- погіршення внутрішньоекономічної ситуації в США; - загострення світової економічної суперництва; - припинення конвертованості долара в золото	

Друга світова валютна система була юридично оформлена міждержавною угодою на Генуезькій міжнародній економічній конференції в 1922 р.

Генуезька валютна система функціонувала на таких принципах:

1. Її основою був золотодевізний стандарт (девізи – іноземні валюти).

2. Збережені золоті паритети, конвертованість валют в золото.

3. Режим вільно коливних валютних курсів без золотих точок (з 30-х років).

4. Валютне регулювання здійснювалося у формі активної валютної політики, міжнародних конференцій, нарад.

В якості девізної валюти були обрані долар і фунт стерлінгів.

Золотодевізний стандарт став фактично перехідною щаблем до системи регульованих валютних курсів і, перш за все, до системи золотовалютного стандарту.

Третя світова валютна система – Бреттонвудська, оформлена на конференції в Бреттон-Вудсі (США, 1944 р.) також базувалася на золото-девізному стандарті. Причому вперше статус резервної валюти був юридично закріплений за доларом і фунтом стерлінгів.

Структурні принципи Бреттонвудської системи:

• статус долара і фунта стерлінгів як резервних валют;

• фіксовані золоті паритети та курси валют (могли коливатися в межах ± 1% паритету, а в Західній Європі – ± 0,75%);

• конвертованість доларових резервів іноземних центральних банків у золото через американське казначейство за офіційною ціною;

• занижена офіційна ціна золота (35 дол. за тройську унцію, що містить 31,1 г чистого золота);

• створення МВФ як органу міждержавного валютного регулювання.

Передбачалося введення взаємної оборотності валют. Валютні обмеження підлягали поступовому скасуванню і для її введення була потрібна згода МВФ.

США використовували ці принципи, закріпили доларовий стандарт, для посилення своїх позицій у світі за рахунок інших країн. Суперечності Бреттонвудської валютної системи, перш за все між національним характером долара і фунта стерлінгів та їх використанням як міжнародного платіжного засобу, поступово розхитали її в міру зміцнення позицій Західної Європи, Японії.

Її змінила **четверта (нині функціонуюча) світова валютна система**, оформлена угодою країн – членів МВФ у Кінгстоні (Ямайка, січень 1976 р.), ратифікованим у квітня 1978 року принципи IV світової валютної системи.

Ямайська валютна система:

1. золотодевізний стандарт замінений стандартом SDR (*Special Drawing Rights*), які формально оголошені основою валютних паритетів і курсів валют. Однак за 30 років з моменту емісії SDR (1970 р.) вони не стали еталоном вартості, головним міжнародним платіжним і резервним засобом і

далекі від світових грошей. Кількість валют, курс яких «прикріплений» до SDR, скорочується (з 15 у 1980 р. до 2 у 1998 р.);

☑ У 1974 р. SDR визначали щодо середньозваженої вартості «кошика» 16 валют: долар США – 33%, марка ФРН –12,5%, фунт стерлінгів – 9%, французький франк – 7,5%, японська ієна – 7,5% , канадський долар – 6%, італійська ліра – 6%, голландський гульден – 4,5%, бельгійський франк – 3,5%, швейцарська крона – 2,5%, австралійський долар, датська крона, норвезька крона, іспанська песета – по 1,5%, австрійський шилінг – 1%.

2. узаконена демонетизація золота – втрата ним грошових функцій (скасована його офіційна ціна, припинено розмін долара на золото);

3. країнам надано право вибору будь-якого режиму валютного курсу.

4. МВФ, що зберігся від Бреттонвудської системи, покликаний підсилити міждержавне валютне регулювання, забезпечити більш тісну співпрацю країн-членів, лібералізацію валютних відносин шляхом скасування валютних обмежень з метою досягнення валютної стабілізації у світі.

За задумом Ямайська валютна система повинна бути більш гнучкою, ніж Бреттон-Вудська, і більш еластично пристосовуватися до нестабільності платіжних балансів і валютних курсів. Формування відповідних інституційних структур та принципів функціонування Ямайської валютної системи ще не завершено. Однак нова валютна система періодично відчуває кризові потрясіння. Ведуться пошуки шляхів її удосконалювання з метою рішення основних валютних проблем.

У відповідь на нестабільність Ямайської валютної системи країни ЄЕС створили в 1977 р. власну міжнародну (регіональну) валютну систему з метою стабілізації валютних курсів і стимулювання процесу економічної інтеграції – Європейську валютну систему (ЄВС). Замість SDR введений стандарт ЕКЮ (англ. *European Currency Unit*) – європейської валютної одиниці. Валютний кошик ЕКЮ складається з дванадцяти західноєвропейських валют. У ній домінує німецька марка (більше 30 %). Країни – члени ЄВС на противагу МВФ створили власний орган міждержавного валютного регулювання – Європейський фонд валютного співробітництва. З січня 1999 р. 11 з 15 країн ЄС ввели, як зазначалося раніше, єдину колективну валюту – євро – спочатку у формі запису на банківських рахунках для безготівкових розрахунків, а з 2002 р. вона буде в готівковій формі замість національних грошових одиниць. Поступово збільшиться число країн ЄС, що приєднувалися до зони євро. Для грошово–кредитного та валютного регулювання 1 липня 1998 р. створено Європейський центральний банк. На цьому етапі введені фіксовані взаємні валютні курси по відношенню до євро – нової колективної валюти ЄС.

Країни-члени ЄВС на противагу МВФ створили власний орган міждержавного валютного регулювання – Європейський фонд валютного співробітництва , замінений в 1994 р. Європейським валютним інститутом відповідно до Маастрихтського угодою про створення Європейського союзу (ЄС), а з липня 1998 р. – Європейським центральним банком. ЄВС більш стабільна, ніж Ямайська, оскільки коливання курсів валют менше. Її досягнення обумовлені наступними факторами: поступальний розвиток економічної та валютної інтеграції; передача частини суверенних прав наднаціональним органам; орієнтація на конкретні програми; гнучкість при виборі напрямків і методів регулювання валютних відносин; розробка механізму прийняття та реалізації рішень. Однак і ЄВС відчуває труднощі у зв'язку з протиріччями країн-членів. Ряд її проблем обумовлений різними рівнями і темпами розвитку економіки, інфляції, безробіттям, станом платіжного балансу, золотовалютних резервів країн-членів. Ряд країн (Ірландія, Греція, Португалія та ін.) вимагають збільшення дотацій із загального бюджету ЄС для підтягування своїх відсталих районів у рамках регіональної політики. Багато країн проти передачі суверенних прав наднаціональним органам. Зовнішні фактори (особливо коливання курсу долара) також ускладнюють функціонування ЄВС .

Завдання для самоконтролю

1. Перерахуйте складові національної валютної системи._____
_____
_____

2. Які причини коливання валютних курсів?_____
_____

3. Валютне котирування – це…? Дайте визначення. _____
_____

4. Чому при визначенні курсу національної валюти крос-курсом найчастіше використовують долар США?_____
_____

5. Перерахуйте види конверсійних операцій._____
_____

6. Які валюти по ступеню конвертованості існують на даний момент?_____
_____

7. Які етапи розвитку пройшла світова валютна система, охарактеризуйте кожний етап з погляду його переваг і недоліків._____
_____
_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Модуль 3
8. КРЕДИТ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ
8.1 Необхідність і сутність кредиту

Кредит походить від латинського *kreditium* – «позичка, борг». У той же час кредит переводиться як «вірую», «довіряю».

Наявність товарного виробництва і грошей об'єктивно зумовлює існування та функціонування кредиту.

За своєю сутністю ***кредит*** – це суспільні відносини, які виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею від одного до іншого в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на принципах зворотності, платності й добровільності.

Потреба в коштах у всіх шарах суспільства не постійна і схильна до значних коливань. У економічних суб'єктів зазвичай в обороті знаходиться сума власного капіталу, і в періоди, коли потреба в коштах перевищує мінімум, вона може задовольнятися за рахунок отримання позикових коштів. Таким чином, тимчасово вільні грошові кошти не залишаються невикористаними, а залучаються до корисний господарський оборот, що прискорює темпи відтворення і сприяє найбільш раціональному витрачанню всіх грошових фондів.

Як з'являються кошти , які можна використовувати в якості позикових ресурсів для задоволення потреб товаровиробників і держави? Вільні грошові кошти утворюються в процесі господарської діяльності підприємств. Отримавши виручку від реалізованої продукції, підприємство поступово, частинами витрачає її на покупку сировини, палива, матеріалів; частину отриманого прибутку воно також використовує не відразу, а через деякий час після її надходження. У результаті утворюються тимчасово вільні кошти, які знаходяться на рахунках в банках.

Тимчасове вивільнення коштів відбувається також і в результаті того, що вартість основних фондів переноситься на вироблені товари по частинах і повертається до підприємств в грошовій формі. Витрачаються ці кошти поступово, у зв'язку з чим утворюються вільні грошові ресурси у вигляді невикористаних амортизаційних відрахувань (фондів). Заробітна плата робітникам і службовцям зазвичай виплачується один-три рази на місяць, а надходження грошей продану продукцію відбувається частіше, що теж забезпечує на певні терміни вивільнення грошових коштів. Надходження коштів у бюджет і їх витрачання не завжди збігаються в часі, тому на якийсь період утворюються вільні залишки бюджетних коштів. Грошові заощадження виникають у населення у зв'язку з перевищенням доходів над поточними витратами. Зберігаючи кошти на рахунках у банках, населення

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

передає їх у тимчасове користування банкам, які використовують ці кошти як ресурси для кредитування.

Говорячи про необхідність кредиту в розвитку економічних зв'язків між галузями і регіонами, в підвищенні ефективності виробництва, необхідно показати його роль в створенні і використанні доходів і прибутку. Справа в тому, що кредит обслуговує процес створення, розподілу і використання доходів. Кредит і кредитна система, обслуговуючи кругообіг коштів, беруть участь у розподілі валового продукту. Без функціонування кредиту неможливий був би перерозподільний процес.

Необхідність кредиту виявляється в тому, що на його основі здійснюється емісія грошей як платіжних засобів. Будь-яка емісія – готівкова або безготівкова – результат кредитної операції. Приріст емісії – це в той же час і приріст ресурсів позикового капіталу. Зрозуміло, даний ресурс повинен суворо обмежуватися потребами нормального грошового обороту з урахуванням закону грошового обігу.

Об'єктом кредиту є та вартість, яка передається в позику одним суб'єктом іншому.

Суб'єкти кредиту – це кредитори і позичальники. Сукупність цих елементів створює структуру кредиту.

Позичкова вартість як об'єкт кредиту є реальною, тобто повинна бути готівковій та фактично переданої кредитором позичальнику. Така передача оформляється відповідною угодою з дотриманням чинного законодавства і називається *позикою*.

Кредитори – це учасники кредитних відносин, які мають у своїй власності (чи розпорядженні) вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам. Кредиторами можуть бути фізичні та юридичні особи (підприємства, організації, установи, урядові структури) держави. Особливе місце серед кредиторів займають банки. Їх можна розглядати як колективних кредиторів, так як вони акумулюють гроші багатьох клієнтів, а потім віддають їх у кредит.

Позичальники – це учасники кредитних відносин, які мають потребу в додаткових коштах і одержують їх у позичку від кредиторів.

Кредитні відносини мають ряд характерних ознак, які констатують їх як окрему самостійну економічну категорію – кредит .

Основними ознаками відносин , що становлять сутність кредиту, є:

• учасники кредитних відносин повинні бути економічно самостійними: бути власниками певної маси вартості і вільно нею

розпоряджатися; функціонувати на основі самодостатності та самоокупності, нести економічну відповідальність за своїми зобов'язаннями. Без цього вони не можуть набути статусу ні кредитора, ні позичальника. Щоб стати кредитором, економічний суб'єкт повинен накопичити достатньо коштів, щоб ними вільно розпоряджатися. А щоб стати позичальником, суб'єкт повинен мати передумови для накопичення, в майбутньому у своїй власності достатню суму вільних коштів для повернення боргу;

• кредитні відносини є добровільними та рівноправними. Тільки за цих умов вони будуть взаємовигідними і зможуть розвиватися по висхідній. Інакше ці відносини будуть згасати і розриватися. Економічна самостійність суб'єктів, добровільність , рівноправність і взаємна вигода роблять кредитні відносини внутрішньо адекватними ринковим відносинам, зумовлюють їх розвиток на ринкових засадах;

• кредитні відносини не змінюють власника цінностей, з приводу яких вони виникають. Кредитор залишається власником проданої в борг вартості, а позичальник отримує її в тимчасове розпорядження, після чого повинен повернути її власнику;

• кредитні відносини є вартісними, оскільки виникають у зв'язку з рухом вартості (грошей чи матеріальних цінностей). Однак вони нееквівалентні, тому що кожне переміщення вартості не супроводжується зустрічним рухом відповідного еквівалента. Однак вартість переміщується на зворотних засадах, тобто після певного періоду ці кошти повертаються назад у вихідне положення. Можливість їх неповернення робить позицію досить вразливою і ризикованою;

Від грошей (як грошей) кредит відрізняється такими рисами:

• склад суб'єктів – носіїв відповідно грошових і кредитних відносин : у першому випадку ними є продавець і покупець, в іншому – кредитор і позичальник, які можуть не збігатися;

• характер руху вартості: в суто грошових відносинах має місце зустрічне, еквівалентне переміщення двох різних форм вартості – товарної і грошової, а в кредитних відносинах – нееквівалентне переміщення вартості в грошовій або товарній формі;

• суспільне призначення в процесі відтворення; гроші призначені забезпечити реалізацію споживчої вартості і довести її до кінцевого споживача, гроші також є способом накопичення реалізованої вартості, кредит призначений задовольняти тимчасові потреби в додаткових коштах одних економічних суб'єктів та сприяти вигідному розміщенню вільних коштів – для інших;

• кредит у відповідності зі сферою використання є більш «вузькою» категорією, ніж гроші (гроші обслуговують реалізацію всього ВВП (крім бартеру), розподіл і перерозподіл його вартості, а кредит обслуговує рух тільки частини ВВП у процесі відтворення. Тому учасниками грошових відносин є всі юридичні та фізичні особи а кредитних відносин – тільки їх певна частина);

• рух грошей від одного економічного суб'єкта до іншого (у некредитних відносинах) завжди супроводжується зміною власника відповідної вартості, представленої грошима: право власності на гроші переходить від платника до покупця, продаючи товари в кредит, продавець зберігає за собою право власності на них, яке підтверджується поверненням вартості при погашенні боргу покупцем.

8.2 Форми, види й функції кредиту

Форм кредиту може бути дві – товарна і грошова. Ці форми визначають лише загальні контури кредиту і не стосуються його внутрішньої структури. Обидві форми кредиту рівноправні і рівнозначні, вони проявляються, по суті, в одній формі – вартісної. Дві форми кредиту пов'язані між собою і доповнюють одна іншу: кредити, надані в товарній формі можуть погашатися в грошовій і навпаки. Більше того, кредит у товарній формі нерідко обумовлює появу грошового кредиту, що робить кредитний рух вартості більш гнучким і ефективним.

☑ У докапіталістичних формаціях був широко поширений лихварський кредит – грошова позика, яка надається на умовах сплати позичальником відсотків. Він виник з появою приватної власності на засоби виробництва, на основі розвитку товарно-грошових відносин і майнової диференціації суспільства. Лихварі надавали кредит в натуральній і грошовій формах, як правило, під заставу землі, рабів. Позичальниками виступали в основному дрібні виробники, які використовували кредити для задоволення своїх потреб у предметах споживання і засобах виробництва, сплати податків і боргів, а також представники аристократії. Кредиторами були купці, відкупники податків, а також храми, монастирі, церква. Концентрація грошового багатства в руках лихварів сприяла початкового нагромадженню капіталу. Характерними рисами лихварського кредиту було переважання непродуктивного використання позик позичальниками і високий рівень позичкового відсотка. Поступово відбувся остаточний перехід до грошової форми кредиту. З розвитком капіталізму поступово відбувся остаточний перехід до грошової форми кредиту. При капіталізмі кредит є формою руху позичкового капіталу – грошового капіталу.

У товарній формі кредит надається у разі продажу товарів з відстрочкою платежу (комерційний кредит), при оренді майна (лізинг), погашення міжнародних кредитів поставками товарів. У деяких випадках погашення позик здійснюється в грошовій формі, що дало підставу окремим дослідникам говорити про змішану товарно-грошовій формі кредиту.

Як правило, у грошовій формі надають свої кредити банки, міжнародні фінансово-кредитні установи, уряди та ін..

Види кредиту класифікують за різними критеріями (табл. 8.1) .

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Таблиця 3

Класифікація кредитів

Критерії класифікації	Види кредитів
1. Основні групи позичальників	Господарству Населенню Державі
2. Призначення (напрямок)	Споживчий Промисловий Торговельний Сільськогосподарський Інвестиційний Бюджетний
3. Строки використання	До запитання Термінові: – короткострокові (до 1 року); – середньострокові (від 1 до 3 років); – довгострокові (понад 3 років)
4. Забезпечення	Незабезпечені (бланкові) Забезпечені: – станові; – гарантовані; – застраховані.
5. Спосіб надання	Компенсаційні (зараховані на розрахунковий рахунок позичальника) Платіжні (що направляються на оплату розрахунково-грошових документів)
6. Спосіб погашення	Що погашаються однієї сумою Що погашаються на виплат (частинами)

Залежно від суб'єктів кредитних відносин: банківський кредит, державний кредит, міжгосподарський (комерційний) кредит, міжнародний, особистий (приватний) кредит.

У банківському кредиті суб'єктами кредитних відносин (одним чи обома) є банки, у державному кредиті – держава, яка найчастіше виступає позичальником. У міжгосподарському (комерційному) кредиті обома суб'єктами є господарські структури, у міжнародному – резиденти різних країн. В особистому (приватному) кредиті одним із суб'єктів є фізична особа.

Залежно від сфери економіки , у яку направляється позикова частина:

• виробничий кредит, який використовується на формування основного й оборотного капіталу у сфері виробництва та торгівлі, тобто на виробничі цілі;

• споживчий кредит, який спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання.

За термінами, на які кредитор передає вільну вартість на користь позичальника, виділяються короткострокові (до 1 року) середньострокові (до 5 років), довгострокові (понад 5-ти років) кредити. Тобто в основі такого

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

поділу кредиту на види лежить тривалість кругообігу капіталу, у формуванні якого бере участь позикова вартість.

За галузевої спрямованості кредиту виділяють такі його види:

• кредити в промисловість;
• кредити в сільське господарство;
• кредити в торгівлю;
• кредити в будівництво, особливо в житлове будівництво;
• кредити в інші галузі.

Залежно від цільового призначення кредиту можна виділити:

• кредит на формування виробничих запасів (сировини, матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, тари);

• кредит на витрати виробництва (сезонні витрати у рослинництві, тваринництві, в сільському господарстві; сезонні витрати на виготовлення торфу, на лісозаготівлю, на ремонтні роботи тощо);

• кредит на створення запасів готової продукції (залишки на складах виробничих підприємств, запаси на складах торговельних організацій);

• кредити, пов'язані з виникненням тимчасових розривів у платежах, коли економічні суб'єкти повинні здійснювати платежі, а призначені для цього кошти не надійшли або їх надійшло мало.

За організаційно-правовими ознаками та умовами надання позик:

• забезпечений і незабезпечений;
• прямий і опосередкований;
• терміновий і прострочений, пролонгований;
• реальний, сумнівний безнадійний;
• платний і безкоштовний.

Залежно від організації кредитних відносин

• міжгосподарський (комерційний);
• банківський;
• лізинговий;
• споживчий;
• державний.

Міжгосподарський кредит (комерційний) – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних ресурсів і характеризує кредитну угоду між кредитором та позичальником (між двома об'єктами господарської діяльності).

У цьому кредиті відбувається взаємодія кредитних відносин, що виникають між окремими підприємствами, організаціями, господарськими товариствами в процесі їхніх розрахункових взаємовідносин, а також між підприємствами, організаціями і господарськими товариствами, з одного боку, та органами галузевого управління – з іншого, в процесі їхніх фінансових взаємовідносин. Цей вид кредиту включає:

- ***комерційний кредит,*** тобто кредит, що надається в товарній

формі продавцями покупцям у вигляді відстрочки платежу за продані товари (надані послуги) і оформлюється векселем, що сплачується через комерційний банк, (тому його іноді називають «вексельним»);

- ***дебіторсько-кредиторську заборгованість,*** що виникає між суб'єктами господарської діяльності не на добровільних засадах, а ніби примусово, незалежно від їхнього волевиявлення; причиною виникнення такої заборгованості є розрив у часі між передачею товару і грошей, оскільки рух вартості в натурально-речовій та грошовій формах не збігається;
- ***тимчасову фінансову допомогу,*** яку надають своїм підприємствам органи галузевого управління на засадах повернення.

Банківський кредит – це кредитні відносини, в яких однією із сторін (в ролі позичальника чи кредитора) виступає банк.

Банківський кредит – найбільш розповсюджена форма кредиту. Саме банки найчастіше надають позики суб'єктам, які потребують тимчасової фінансової допомоги. За обсягом банківська позика значно більша від позик, що видаються за інших форм кредитування.

Об'єктом банківського кредиту є грошовий капітал банків як капітал, що відокремився від промислового. Основними джерелами формування банківського капіталу є власні кошти банків; кошти юридичних і фізичних осіб, розміщені на депозитних рахунках; міжбанківський кредит; кошти, отримані від випуску цінних паперів; залишки на розрахункових і поточних рахунках.

Суб'єктами банківського кредиту є кредитор-банк і позичальник-підприємство, домашні господарства, держава.

Лізинговий кредит – це відносини між незалежними особами з приводу передачі в оренду майна, а також фінансування набуття рухомого і нерухомого майна на певний строк.

Лізинг належить до однієї з форм товарного кредиту, що стала в країнах з ринковою економікою провідною формою оновлення основного капіталу.

Лізингові угоди є своєрідною формою фінансування капітальних вкладень, які можуть поділятись на два види: оперативний і фінансовий.

Оперативний лізинг передбачає використання машин, обладнання тощо з неповною його окупністю. Оперативний лізинг охоплює такі різновиди:

– рейтинг – короткострокові угоди оренди строком від одного дня до одного року без права наступного придбання орендованого майна;

– хайринг – середньострокова оренда, що передбачає здачу майна в найом від одного року до трьох.

Фінансовий лізинг – оренда з виплатою протягом точно визначеного періоду сум повної амортизації капітальних вкладень і отримання належного прибутку орендодавцем.

Споживчий кредит – це кредит, який надається населенню підприємствами торгівлі, банками та іншими фінансовими установами на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку.

Споживчий кредит характеризує відносини між кредитором і позичальником з приводу фінансування кінцевого споживання. Призначення споживчого кредиту – задовольняти споживчі потреби широких верств населення. Видача споживчого кредиту населенню, з одного боку, збільшує його поточний платоспроможний попит, підвищує життєвий рівень, а з іншого – прискорює реалізацію товарних запасів та надання послуг.

У країнах з ринковою економікою споживчий кредит як зручна і вигідна форма обслуговування населення надається для закупівлі предметів особистого споживання, головним чином, досить дорогих – будинків, автомобілів, меблів, побутової техніки тощо. За економічної кризи споживчий кредит різко скорочується, а якщо й видається, то під високі відсотки, що не дає змоги широким верствам населення ним користуватися.

Державний кредит – сукупність кредитних відносин, у яких здебільшого позичальником є держава, а кредиторами – юридичні або фізичні особи.

Призначенням державного кредиту є мобілізація державою коштів для фінансування державних видатків, особливо коли державний бюджет дефіцитний, а також для регулювання економіки.

Державний кредит виступає в різних формах, до яких належать товарні й державні позики, знаряддям яких є цінні папери (облігації, казначейські зобов’язання тощо). Державні цінні папери можуть випускатися як урядом, так і місцевими органами влади, а зобов’язання щодо розповсюджених цінних паперів є складовою частиною державного боргу.

Функції кредиту відрізняються від ролі кредиту, остання розкриває результати його використання на основі виконання функцій.

За допомогою використання функцій кредиту економічні суб’єкти і суспільство в цілому домагаються ефективності виробництва, прискорення обігу та зростання доходів. У силу цього з’ясування функцій кредиту має велике практичне значення для забезпечення таких умов, за яких вони проявилися б найбільш ефективно.

Кредит виконує такі функції:

– розподілу на поворотній основі грошових коштів (розподільча функція);

– створення кредитних засобів обігу та заміщення готівкових грошей (емісійна функція);

– здійснення контролю за ефективністю діяльності економічних суб'єктів (контрольна функція).

Розподільна функція кредиту виявляється як при акумуляції коштів, так і при їх розміщенні, тобто за допомогою кредиту розподіл грошових коштів на поворотній основі. Ця функція проявляється в процесі надання на час коштів підприємствам і організаціям для задоволення їхніх потреб у грошових ресурсах.

Важлива функція кредиту – ***емісійна функція*** (створення кредитних засобів обігу та заміщення готівкових грошей). Проявляється вона в тому , що в процесі кредитування створюються платіжні кошти, тобто обороту надаються гроші як у готівковій, так і в безготівковій формі. Дана функція кредиту виявляється і тоді, коли на основі заміщення готівкових грошей відбуваються безготівкові розрахунки.

Контрольна функція – спостереження за діяльністю позичальників і кредиторів, оцінюються кредитоспроможність і платоспроможність господарюючих суб'єктів, контролюється дотримання принципів кредитування. Будь-який кредитор – будь то банк, підприємець або приватна особа – своєрідно через позику контролює стан позичальника, прагнучи запобігти несвоєчасне повернення чи повне неповернення боргу**.**

8.3 Принципи кредитування

Принципами кредитування є: терміновість, зворотність, платність, забезпеченість, цільове використання. Перші три принципи є основоположними, інші є похідними, часто висуваються під впливом існуючої економічної реальності.

Зворотність є тією особливістю, яка відрізняє кредит як економічну категорію від інших категорій товарно-грошових відносин. Без повернення кредит не може існувати, оскільки вона є невід'ємною рисою кредиту, його атрибутом. Зворотність означає, що кредитні кошти, отримані в тимчасове користування, підлягають обов'язковому та своєчасному поверненню кредитору, власнику засобів.

Терміновість кредитування – необхідна форма досягнення зворотності кредиту. Принцип терміновості означає, що кредит повинен бути повернений в строго визначений термін, тобто терміновість є тимчасова визначеність поворотності кредиту. Термін кредитування є граничним часом знаходження позичених коштів в господарстві у позичальника і виступає тією мірою, за межами якої кількісні зміни в часі переходять в якісні, оскільки, по-перше, від його дотримання залежить нормальне забезпечення суспільного відтворення грошовими коштами і, відповідно, його обсяги, темпи зростання.

По-друге, дотримання цього принципу необхідно для забезпечення ліквідності самих комерційних банків, оскільки принципи організації їх роботи не дозволяють вкладати їм залучені кредитні ресурси в безповоротні вкладення. Терміни кредитування встановлюються банком, виходячи з термінів оборотності кредитуються матеріальних цінностей, окупності витрат і власних фінансових можливостей банку.

Принцип платності кредиту означає, що кожне підприємство-позичальник має внести банку певну плату за тимчасове запозичення у нього для своїх потреб коштів. Реалізація цього принципу на практиці здійснюється через механізм банківського відсотка. Ставка банківського відсотка – це свого роду «ціна кредиту». Платність кредиту покликана надавати стимулюючу дію на господарський розрахунок підприємств, спонукаючи їх до економного, раціональному і продуктивному використанню залучених коштів.

8.4 Відсоток: сутність і функції

Позичковий відсоток виник, коли товарне виробництво вже досягло певної стадії розвитку, на якій склався регулярний грошовий обіг та виникли більш менш розвинені кредитні відносини.

Відсоток (від лат. *procentum* – на сотню) – сота частина будь-якого числа, яке взято за ціле.

У ринкових умовах ***позичковий відсоток*** є платою за користування позичковим капіталом, його ціною. При цьому між кредитором і позичальником виникають певні економічні відносини щодо величини відсотка, термінів і методів його виплати.

Джерелом виплати відсотка є додаткова вартість, яка створюється в процесі виробництва, а його кількісне визначення – його ставка або норма.

Історія відсотка багатовікова. Ще за два тисячоліття до нашої ери були відомі численні види натуральних позик із сплатою відсотка натурою – худобою, зерном н т.д. Грошові позики супроводжувалися грошовою формою відсотка. У часи Ярослава Мудрого була встановлена гранична ставка не вище 20% річних. Однак ця ставка могла зростати до 40%, якщо позика видавалася на короткий час. Покарання за надмірно високий відсоток належало лише в тому випадку, якщо його розмір сягав 60%. При наближенні процентної ставки до 80% лихвар міг втратити голови. В різних містах середньовічної Німеччини дозволялося стягувати від 21 до 43%. В багатьох випадках ставки досягали 100 –200% і більше. Причиною високого відсотка по лихварських позиках був великий попит на кредит з боку дрібних виробників, що потребували грошей,

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

а також феодальної знаті при обмеженому – в умовах натурального господарства – пропозиції грошей в позику.

Норма позичкового відсотка знаходиться у повній залежності від норми прибутку: у звичайних умовах середня норма прибутку є кордоном для норми відсотка.

Процентні ставки можуть бути:

– фіксовані – це ставки, які не змінюють своїх значень протягом всього терміну банківського договору з клієнтом;

– плаваючі – міняють своє значення відповідно до кон'юнктури ринку, до них відноситься, наприклад, ставка ЛІБОР.

– базові процентні ставки – середні процентні ставки, за якими надаються позики першокласним позичальникам або банкам допомогою розміщення у них депозитів;

– офіційна облікова процентна ставка НБУ;

– прості і складні.

☑ Ставка ЛІБОР (LIBOR– *London Interbank Offered Rate*) – Лондонська ставка, пропозиції на ринку міжбанківських кредитів або депозитів. Ставка ЛІБОР – це середня ставка відсотків, по якій банки (10 найбільших англійських банків) у Лондоні надають позички в євровалюті першокласним банкам шляхом розміщення в них депозитів.

Прості відсотки нараховуються на одну і ту ж величину капіталу протягом усього терміну позики без будь-яких змін. У складних відсотках – процентний платіж у кожному розрахунковому періоді додається до капіталу попереднього періоду, а процентний платіж у наступному періоді розраховується вже на нарощену величину первісного капіталу.

При розрахунках простих і складних відсотків використовуються наступні поняття й позначення:

P – сума грошей в початковий момент часу (вкладена сума);
F – сума грошей в кінцевий момент часу (нарощені сума);
A – сума кожного платежу в постійному ряду рівних платежів;
n–число періодів, за які нараховуються відсотки;
r – ставка відсотка за період;
m – кількість нарахувань відсотків у році.
t – тривалість фінансової операції в днях;
T– кількість днів у році.

Використовуються такі формули для розрахунку простих і складних відсотків (табл. 8.2).

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Таблиця 8.2

Формули для визначення простих і складних відсотків

Показники	Прості відсотки	Складні відсотки
F	$P(1+rn)=An$	$F=P\,(1+r)^n$ $F=P\,(1+r/m)^{nm}$
A	$P(1+rn)/n=F/n$	$P\dfrac{i(1+r)^n}{(1+r)^n-1}=\dfrac{F}{(1+r)^n-1}$ $P(1+r)^n=A((1+r)^n-1)/r$
P	$F/(1+rn)=An/(1+r$	$\dfrac{F}{(1+r)^n}=A\dfrac{(1+r)^n-1}{i(1+r)^n}$
r	$r=\dfrac{F-P}{P\cdot n}, r=\dfrac{F-P}{P\cdot t}$	$r=m\cdot[(\dfrac{F}{P})^{\frac{1}{nm}}-1]$ $r=(S/P-1)\cdot N/n$
n	$n=\dfrac{F-P}{P\cdot r}$	$n=\dfrac{\ln\dfrac{F}{P}}{m\ln(1+\dfrac{r}{m})}$

☺ Приклад. Які умови придбання депозитного сертифіката у розмірі 250 гр. од. на 5 років більш вигідні: під 20% річних на основі складного відсотка або під 22% річних на основе простого відсотка із выплатою 1 раз по закінченню періоду вкладу?

Розвязок.

За формулами таблиці 8.2 визначемо сумму на кінцевий термін часу за схемою нарахування складних відсотків:

$$F_{сл}=P(1+r)^n=250(1+0{,}2)^5=622{,}1$$

Сума за схемою нарахування простих відсотків:

$$F_{пр}=P(1+r*n)=250(1+0{,}22\times 5)=525;$$

Відповідь: сума, яка буде отримана за умовами складних відсотків більша $F_{сл}>F_{пр}$, таким чином, вигідніше отримати сертифікат під 20% річних.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Завдання для самоконтролю

1. У чому сутність кредиту?_____
_____
2. Перерахуйте причини вивільнення грошового капіталу._____
_____
3. У чому полягає контрольна функція кредиту?_____
_____
4. Яка, на вашу думку, найбільш рання форма кредиту?_____
_____
5. У чому особливості споживчого кредиту і його відмінність від інших форм кредитування? _____
_____
6. Чим відрізняються міждержавний і міжнародний кредити?_____
_____
7. Яка форма кредиту найпоширеніша в сучасних умовах, чому?_____
_____
8. На чому заснована платність за кредит?_____
_____
9. У чому сутність відсотка?_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

9. ПОСЕРЕДНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ

Фінансові посередники – різні установи фінансового ринку, які акумулюють тимчасово вільні грошові кошти і розміщують їх серед позичальників як дохідні активи.

Фінансові посередники відіграють важливу роль у функціонуванні грошового ринку, а через нього – у розвитку ринкової економіки. Їх економічне призначення полягає в забезпеченні базовим суб'єктам грошового ринку максимально сприятливих умов для їх успішного функціонування. Фінансові посередники спеціалізуються на наданні різних послуг, що обумовлює широке коло їх окремих видів: депозитних інститутів, страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних і фінансових компаній, взаємних фондів. У кожній країні цей перелік може бути різним, причому, чим більше в країні розвинений грошовий ринок, тим більша кількість різних фінансових посередників (рис. 8.1).

У вітчизняній літературі найбільш поширеним є поділ фінансових посередників на дві групи:

– банки;

– небанківські фінансово-кредитні установи, які іноді називають спеціалізованими фінансово-кредитними установами або парабанками.

В американській літературі фінансових посередників прийнято розділяти на три групи:

– депозитні інститути;

– договірні ощадні інститути;

– інвестиційні посередники.

Небанківських фінансових посередників поділяють на страхові компанії, інвестиційні інститути, кредитні спілки, пенсійні фонди, лізингові компанії, факторингові компанії.

Лізингові компанії – організації, які спеціалізується на придбанні предметів тривалого використання та передачу їх в оренду фірмам–орендарям для використання у виробничій діяльності, які поступово виплачують їх вартість протягом певного строку. Лізингові фірми можуть бути спеціалізованими і універсальними.

Фінансові компанії (товариства) – фінансові установи, основними цілями яких є: сприяння формуванню і функціонуванню ринку цінних паперів; мобілізація грошових коштів з метою подальшого інвестування; використання фінансових методів для забезпечення розвитку ринкових відносин в економіці республіки.

Рис. 8.1 – Класифікація фінансових посередників
(запропонована С. Де Кусерг)

Фінансові компанії здійснюють такі види діяльності:
– посередницька та комерційна діяльність по цінних паперах;
– маркетинг ранка цінних паперів та інвестицій;
– розміщення грошових коштів і цінних паперів;
– надання консультаційних послуг в області операцій з цінними паперами;
– здійснення випуску цінних паперів у встановленому законом порядку;
– пошук ноу-хау в області фінансових операцій;
– інші фінансові операції та послуги .

Фінансові компанії зменшують ризики шляхом диверсифікації. Вкладення коштів в акції декількох компаній дозволяють поліпшити

фінансове становище та ймовірність банкрутства знижується. Особи, які здійснюють інвестиції через фінансових посередників, піддаються меншому ризику, ніж індивідуальні інвестори.

Кредитні спілки – це некомерційна фінансова організація, спеціалізована на фінансової взаємодопомоги шляхом надання ощадно-позичкових послуг своїм членам.

Кредитні спілки представляють собою невеликі некомерційні об'єднання споживачів. Власниками таких установ є виключно їх члени. Зобов'язання кредитних спілок в основному формуються з чекових рахунків (паїв) та ощадних рахунків (пайових рахунків). Свої кошти кредитні спілки майже цілком вкладають у короткострокові споживчі позики, що погашаються в розстрочку. Кредитні спілки створюються споживачами, що задовольняють певним загальним вимогам, наприклад службовцями однієї фірми або членами однієї профспілки. Скористатися послугами союзу, відкрити в ньому ощадну книжку або отримати позику, можуть тільки його пайовики.

Інвестиційні компанії (фонди) – різновид кредитно-фінансових установ, що спеціалізуються на залученні тимчасово вільних грошових коштів дрібних і середніх інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів і розміщення мобілізованих коштів в об'єкти приватизації, нерухомість, цінні папери інших юридичних осіб з метою отримання прибили.

Інвестиційні фонди акумулюють ресурси інвесторів і вкладають їх в інструменти грошового ринку та ранка капіталів або в спеціалізовані активи, такі, як нерухомість. Інвестиційні фонди випускають свої власні боргові зобов'язання, а на виручені від їх продажу кошти набувають боргові зобов'язання або цінні папери, випущені іншими.

☑ В даний час в світі налічується більше 50000 пайових інвестиційних фондів, доступних для міжнародних інвесторів. Найбільш відомі сімейства інвестиційних фондів наступні: Fidelity Investments, Vanguard Funds, T.Rowe Price, American Funds, Franklin Templeton Investments.

Ці права існують, як правило, у вигляді дебіторських рахунків за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Оплату за цими рахунками при настанні термінів отримує факторингова компанія. Оформляється така операція спеціальним договором між фактором і його клієнтом, який продає свої вимоги.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Відповідно до Конвенції про міжнародний факторинг, прийнятої у 1988 р. Міжнародним інститутом уніфікації приватного права, операція вважається факторингом в тому випадку, якщо вона задовольняє хоча б двом вимогам з чотирьох:

1) наявність кредитування у формі попередньої оплати боргових вимог;

2) ведення бухгалтерського обліку постачальника, перш за все обліку реалізації;

3) інкасування його заборгованості;

4) страхування постачальника від кредитного ризику.

☑ Початок операціями факторингу поклав створений в Англії ще в XVII столітті Будинок чинників (House of Factors). Перед фактором, що знав товарний ринок, платоспроможність покупців, закони і торгові звичаї даної країни, ставилися завдання пошуку надійних покупців, зберігання та збуту товару, а також подальшого інкасування торгової виручки. Проте бурхливий розвиток факторингової діяльності спостерігається в Північній Америці лише в другій половині XIX століття. При цьому спочатку американські фактори всього лише приймали у виробників товар для реалізації. Особливо яскраво це виявлялося у сфері торгівлі текстилем. Але з плином часу, у зв'язку з введенням в Європі високих митних зборів на текстиль, виробники почали створювати власні системи збуту своєї продукції на європейському ринку, які включали в себе і елементи виробництва. У результаті цього американські чинники змушені були змінити форму своєї діяльності, перетворившись із посередників при продажу товарів (agentfactoring) в інститути, що фінансують виробників товарів (creditfactoring).

Факторингові операції являють собою передачу кредитором фактору права вимоги повернення боргів з позичальника. Це право продається фактору (від англійського *factor*–комісіонер, агент, посередник), в особі якого, як правило, виступає комерційний банк, фінансова або спеціалізована факторингова компанія.

☑ Протягом останніх 5 років чисельність факторингових компаній була відносно стабільна. У Греції – це 6–11, в Італії – 25–35, в Латвії – 2–7, Польщі – 7-10. Загальне число факторингових компаній в 27 країнах ЄС в 2006 році склало 316 компаній, у 1997 році їх було 116. У ряді європейських країн число факторингових компаній вище середнього. Це Великобританія (разом з Ірландією) – 57 компаній, Італія – 35, Франція – 31, Угорщина – 26, Іспанія – 21, Німеччина – 21. У 11 країнах (Австрії, Німеччини, більшості східноєвропейських країн) число факторингових компаній зараз продовжує зростати. У Франції, Італії, Угорщині, Нідерландах, Португалії число гравців знижується, перш за все, за рахунок процесів, що відбуваються злиття і поглинань.

📖 ***Ломбарди*** представляють собою кредитні установи, що видають позики під заставу рухомого майна.

Історично вони виникли як приватні підприємства лихварського кредиту. У сучасних умовах у багатьох країнах у формуванні функціонуванні ломбардів бере участь держава. Залежно від ступеня участі держави і приватного капіталу в їх діяльності виділяються ломбарди державні та комунальні, приватні та змішаного типу. Ломбарди спеціалізуються на наданні споживчого кредиту під забезпечення у вигляді застави рухомого майна. Практикуються також операції зі зберігання цінностей клієнтів, а також продаж закладеного майна на комісійних засадах. Даний коло операцій визначає специфіку організаційної структури ломбардів: крім філій та відділень великі ломбарди можуть мати мережу складів і магазинів. До особливостей ***кредитних*** операцій в ломбардах можна віднести відсутність ***кредитного*** договору з клієнтом і заставного зобов'язання. При видачі позики під заставу клієнт отримує заставний квиток, як правило, на пред'явника, що має реєстраційний номер у журналі реєстрації, де вказуються реквізити позичальника та основні умови угоди. По більшості ***кредитних*** угод передбачається пільговий термін, тільки після закінчення якого закладене майно може бути продане.

Страхові компанії – це фінансові посередники, які спеціалізуються на наданні страхових послуг. Їх діяльність полягає у формуванні на підставі договорів з юридичними і фізичними особами (через продаж страхових полісів) спеціальних грошових фондів, з яких проводяться виплати страхувальникам грошових коштів у обумовлених розмірах у разі настання певних подій (страхових випадків).

Страхові компанії умовно поділяються на компанії страховиків життя і компанії страхування майна від нещасних випадків. Методи роботи у них однакові: продаючи страхові поліси, вони мобілізують певні суми коштів, які розміщують у дохідні активи. З доходів від цих активів вони покривають свої операційні витрати, одержують прибуток. З мобілізованих коштів ці компанії утворюють резерви для виплати відшкодувань при настанні страхових випадків.

Інші небанківські кредитно-фінансові організації:

– пенсійні фонди;

– ощадні каси (залучають вклади дрібних вкладників, купуючи на них облігації державних позик);

– трастові компанії – компанії, які спеціалізуються на операціях з довірчого управління майном, портфелем цінних паперів або спадщиною фізично і юридичних осіб.

Пенсійні фонди – спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові

фонди, з яких здійснюють пенсійні виплати громадянам після досягнення певного віку.

Пенсійні фонди бувають державні та приватні. Державні фонди , як правило, утворюються з ініціативи центральних і місцевих органів влади. Вклади до них виробляються шляхом нарахувань на заробітну плату всіх або певних категорій працівників або ж відрахувань з відповідного бюджету. Розміщення коштів цих фондів здійснюється переважно в державні цінні папери. Приватні пенсійні фонди утворюються, як правило, з ініціативи певних фірм, страхових компаній та ін. для виплат пенсій і допомоги своїм працівникам.

Пенсійні фонди забезпечують своїх клієнтів коштами на період після виходу на пенсію. Кожен клієнт здійснює виплати протягом цілого ряду років, перш ніж вимоги про виплату страхового винагороди будуть оплачені. В якості клієнта, як правило, виступають фізичні особи, хоча і юридичні особи можуть вносити певні суми як добавки до майбутніх пенсіях своїх працівників. Пенсійні фонди виникли як доповнення до суспільної системи державного соціального страхування.

В Україні існує пенсійний фонд. Його кошти формуються за рахунок обов'язкових строкових внесків підприємств, установ і організацій, осіб, які займаються індивідуальною діяльністю, в тому числі на основі індивідуальної (кооперативної) оренди або в особистому селянському господарстві, обов'язкових строкових внесків громадян, коштів направлених на виплату пенсій військовослужбовцям строкової служби та особам, які входять до органів внутрішніх справ і національної безпеки. У бюджет пенсійного фонду спрямовуються й добровільні внески підприємств, громадських організацій та громадян, інші грошові надходження.

Ощадні каси – це державні установи, які належать місцевим органам влади (муніципалітетам) або створювані при державних поштових установах.

Особливістю ощадних банків є те, що вони купують цінні папери (облігації державних та місцевих органів влади). Ощадні банки можуть бути власністю клієнтів (взаємноощадні банки) або функціонувати як акціонерні товариства (фондові ощадні банки). В США існують також гарантійні ощадні банки, вкладники яких або отримують стабільний відсоток по вкладах («звичайні вкладники»), або відсоток, що коливається в залежності від результатів діяльності банку («спеціальні вкладники»).

Ощадно-збережні асоціації продають сертифікати своїм клієнтам. Вони приймають на свої рахунки ощадні вклади та інші чекові депозити і видають позики під заставу нерухомості. Ощадно-збережні асоціації можуть бути організовані або як кооперативи (взаємні компанії), або як акціонерні товариства (фондові компанії).

Трастові компанії можуть представляти собою самостійну фірму або бути філією банків або інших кредитних установ. Траст-компанії мають власний капітал, отримують прибуток від своєї діяльності. Свої послуги вони надають за плату у формі комісійних винагород.

Завдання для самоконтролю

*1. Які умови здійснення посередницьких операцій? Поясніть.*_____

_____

_____

*2. Назвіть небанківських фінансових посередників сучасного грошового ринку.*_____

_____

*3. З якою метою створюються інвестиційні фонди?*_____

_____

*4. Як виникли ломбарди? Які види послуг вони надають?*_____

_____

_____

*5. Де і як виник факторинг? Які сучасні факторингові фірми ви знаєте?*_____

_____

*6. На яких умовах відбувається кредитування члена кредитної спілки? Чи вигідно воно в порівнянні з іншими видами кредитування?*_____

_____

_____

7. Встановіть відповідність видів небанківських кредитно-фінансових інститутів та форм залучення ними фінансових ресурсів.

Форми / Види	Емісія цінних паперів	Взнос	Премія	Пожертвування
	А	Б	В	Г
1.Страхові компанії 2.Пенсійні фонди 3.Інвестиційні компанії 4.Фінансові компанії 5.Кредитні спілки 6.Ссудоощадні асоциації 7. Благодійні фонди				

Правильна відповідь: 1 - В; 2 - Б; 3 - А; 4 - А: 5 - Б; 6 - Б: 7 - Г.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

10. ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ

10.1 Виникнення центральних банків і форми їх організації

У міру розвитку кредитної системи відбувався процес централізації банкнотної емісії в небагатьох великих комерційних банках, в результаті чого монопольне право випуску банкнот закріпилося за одним банком. Центральні банки виникли як комерційні банки, наділені правом емісій і банкнот.

☑ Класичним прикладом виникнення емісійного банку є становлення і розвиток Банку Англії, одного з найстаріших і найбільш авторитетних банків світу. Він був заснований в 1694 р. як перший англійський акціонерний банк. Створення банку, як виняток, на акціонерній основі стало можливим завдяки позикам, які уряд отримав від банку для фінансування війни з Францією. Спочатку Банк функціонував як звичайний комерційний. Однак, акціонерна форма власності, яка дала можливість швидко нарощувати капітал, а також особливе наближення до уряду дозволила йому з часом зайняти провідне місце в банківській системі країни. Схожий еволюційний шлях пройшов і Банк Франції, заснований в 1800 р. як акціонерна компанія. У 1803 р. Банк отримав монопольне право емісії банкнот у Парижі, у 1848 р. – у всій Франції.

Згодом, крім емісії банкнот, за центральними банками закріпилася роль скарбника держави, посередника між державою і комерційними банками, провідника грошово-кредитної політики держави.

Держава, видаючи відповідні закони, активно сприяло цьому процесу, оскільки випускалися для видачі позичок численними дрібними банками банкноти позбавлялися здатності до звернення в разі банкрутства емітентів.

☑ Наприкінці XIX – початку XX ст. у більшості країн емісія всіх банкнот була зосереджена в одному емісійному банку, який став називатися «центральний емісійний», а потім іпросто «центральний банк». У цій назві відображається роль банку в кредитній системі будь-якої країни.

Незалежно від того, належить чи ні капітал центрального банку державі, історично між банком і урядом склалися тісні зв’язки, особливо посилилися на сучасному етапі. Уряд зацікавлений у надійності центрального банку в силу особливої ролі останнього в кредитній системі країни, у проведенні економічної політики уряду.

Однак тісні зв’язки з державою не означають, що вони можуть безмежно впливати на політику центрального банку. Незалежно від приналежності капіталу, центральний банк є юридично самостійним. Частіше за все він підзвітний або законодавчому органу, або спеціальній банківської комісії, утвореній парламентом. Водночас незалежність центрального банку

від уряду носить відносний характер в тому сенсі, що економічна політика не може бути успішною без чіткого погодження і тісного зв'язку її основних елементів: грошово-кредитної і фінансової політики. У довгостроковому плані політика центрального банку прямо визначається пріоритетами макроекономічного курсу уряду. У кінцевому рахунку будь-який центральний банк у тому чи вербою ступені поєднує риси банку і державного органу.

У різних країнах центральний банк називається по-різному: національний, центральний, резервний, народний, державний банк (Австрійський національний банк, Резервний банк Австралії, Народний банк Китаю, Шведський державний банк, Центральний банк Російської Федерації), Національний банк України або зовсім скорочено – банк Японії, банк Італії, враховуючи його ключову роль у банківській системі країни. Функції центральних банків різних країн також відрізняються (табл. 10.1).

Таблиця 10.1

Кінцева мета діяльності центральних банків країн « Великої сімки»

Центральний банк	**Ціль грошово–кредитної політики**
ФРС США	Сприяння цілям максимальної зайнятості, стабільності цін і помірних довгострокових процентних ставок
Банк Канади	Сприяння результатам економічної діяльності й поліпшенню стандарту життя канадців шляхом збереження низкою, стійкої інфляції
Банк Англії	Грошова стабільність (цінова стабільність і довіра до національної грошової одиниці). Фінансова стабільність (виявлення й скорочення погроз фінансової системи)
Банк Франції	Забезпечення цінової стабільності (згідно Маастрихському договору в рамках єврозони)
Німецький Бундесбанк	Забезпечення цінової стабільності (згідно Маастрихському договору в рамках єврозони)
Банк Італії	Забезпечення цінової стабільності (згідно Маастрихському договору в рамках єврозони)
Банк Японії	Емісія банкнот, а також валютне й грошово-кредитне регулювання. Забезпечення безперебійних розрахунків між банками й іншими фінансовими інститутами, сприяння впорядкованому функціонуванню фінансової системи.

З точки зору власності на капітал центральні банки поділяються на:

– державні, капітал яких належить державі (наприклад, центральні банки у Великобританії. ФРН, Франції, Канаді. Росії);

– акціонерні (наприклад, у США);

– змішані – акціонерні товариства, частина капіталу яких належить

державі (в Японії, Бельгії).

У всіх розвинених країнах діє кілька законів, в яких сформульовані і закріплені завдання та функції центрального банку, а також визначені інструменти і методи їх здійснення. У деяких державах, головне завдання центрального банку викладається в конституції. Як правило, основним правовим актом, що регулює діяльність національного банку, служить закон про центральний банк країни; він встановлює організаційно-правовий статус останнього, процедуру призначення або виборів його керівного складу, статус у взаєминах з державою і національною банківською системою. Даним законом закріплюються повноваження центрального банку як емісійного центру країни.

Серед безлічі об'єктивних факторів оцінки незалежності центральних банків можна виділити п'ять найважливіших:

• участь держави в капіталі центрального банку і в розподілі прибутку;

• процедура призначення (вибору) керівництва банку;

• ступінь відображення в законодавстві цілей і завдань центрального банку;

• права держави на втручання в грошово-кредитну політику;

• правила, що регулюють можливість прямого і непрямого фінансування державних витрат центральним банком країни.

10.2 Функції Центрального банку

Традиційно перед центральним банком ставиться такі основні завдання:

1. Монопольна емісія банкнот – за центральним банком законодавчо закріплений випуск загальнонаціональних грошових знаків, які є загальновизнаними остаточними засобами погашення боргових зобов'язань.

2. Зберігання золотовалютних резервів країни – в центральних банках сконцентрована велика частина золотого запасу країни;

3. Банк банків – здійснює операції ні з підприємствами і населенням, а переважно з банками даної країни: зберігає їх касові резерви, розмір яких встановлюється законом, надає їм кредити (кредитор останньої інстанції).

☑ У більшості країн комерційні банки зобов'язані зберігати частину своїх касових резервів центральному банку відповідно до закону. Такі резерви називаються обов'язковими банківськими резервами. Центральний банк встановлює мінімальне співвідношення обов'язкових резервів із зобов'язаннями банків по депозитах (норму обов'язкових резервів). Через рахунки, що відкриваються комерційними банками в центральному банку, останній здійснює регулювання розрахунків між ними. З впровадженням електронних розрахункових систем істотно знизилось значення традиційної для центрального банку функції розрахункового центру банківської системи. Приймаючи на збереження касові резерви комерційних банків, центральний банк надає їм кредитну підтримку.

Центральний банк здійснює нагляд, підтримує необхідний рівень стандартизації і професіоналізму в національній кредитній системі.

Центральний банк, користуючись підтримкою держави, має можливість забезпечувати платіжну систему потужними засобами телекомунікацій і впроваджувати в міжбанківські розрахунки системи термінових переказів великих сум у режимі реального часу класу RTGS (Real-Time Gross Settlement). За останнє десятиліття багато країн запровадили систему RTGS. З метою ефективного проведення монетарної політики в межах Європейського союзу центральні банки країн-членів ЄС запровадили транс'європейську автоматизовану систему термінових переказів великих сум у реальному часі – TARGET (Trans-European Automated Real-Time Gross Settlement Express Transfer System), яка пов'язана між собою системами класу RTGS країн-учасниць. Система TARGET призначена для здійснення операцій між ЄЦБ, національними центральними банками країн-учасниць і комерційними банками Європи. В Україні Національний банк запровадив загальнодержавну Систему електронних платежів, що забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків на всій території країни.

4. Банкір уряду, для цього він повинен підтримувати державні економічні програми і розміщувати державні цінні папери; надавати кредити і виконувати розрахункові операції для уряду.

В умовах хронічного дефіциту державних бюджетів посилюється функція кредитування держави та управління державним боргом. Під управлінням державним боргом розуміються операції центрального банку з розміщення та погашення позик, організації виплат доходів за ними, з проведення конверсії і консолідації. Центральний банк використовує різні методи управління державним боргом: купує або продає державні зобов'язання з метою впливу на їх курси та прибутковість, змінює умови продажу, різними способами підвищує привабливість державних зобов'язань для приватних інвесторів.

В окремих країнах кошти державного бюджету зберігаються не тільки у центральному банку, а й у комерційних банках. Наприклад, у США кошти, які Казначейство отримує від податкових надходжень і дохід від продажу державних цінних паперів, зберігається на спеціально відкритих урядових рахунках у найбільших комерційних банках (так звані «податкові кредитні рахунки»).

5. Головний розрахунковий центр країни – виступає посередником між іншими банками країни при виконанні безготівкових розрахунків, заснованих на заліку взаємних вимог і зобов'язань (кліринг);

6. Орган регулювання економіки грошово-кредитними методами, у ряді країн ці завдання центральних банків закріплені законодавством.

Центральний банк виконує три основні функції: регулюючу, контролюючу та інформаційно-дослідницьку.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

До регулюючої функції належить регулювання грошової маси в обігу. Це досягається шляхом скорочення або розширення готівковій та безготівковій емісії та проведення дисконтної політики, політики мінімальних резервів, відкритого ринку, валютної політики.

З регулюючою функцією тісно пов'язана контролююча функція. Центральний банк отримує велику інформацію про стан того чи іншого банку при проведенні, наприклад, політики мінімальних резервів або редісконтирування. Контролююча функція включає визначення відповідності вимогам до якісного складу банківської системи, тобто процедуру допуску кредитних інститутів на національний банківський ринок. Крім того, сюди відносяться розробка набору необхідних для кредитних інститутів економічних коефіцієнтів та норм і контроль за ними.

Всім центральним банкам притаманна **інформаційно-дослідна функція**, тобто функція науково-дослідного, інформаційно-статистичного центру.

☑ Наприклад, Австрійський національний банк наділений значними правами в плані доступу до інформації. Він має право вимагати довідки про діяльність окремих кредитних інститутів, наказувати терміни і форму звітності комерційних банків. На базі цих даних центральний банк проводить анонімне статистичний аналіз і при необхідності надає інформацію у вищі інстанції державної влади та міжнародні організації. Німецький федеральний банк зобов'язаний давати при необхідності рекомендації федеральному уряду, а також постачати його інформацією про розвиток кредитної системи.

10.3 Регулювання економіки інструментами грошово–кредитної політики

Центральний банк регулює економіку країни через грошово-кредитну систему. Впливаючи на кредитні інститути, він створює певні умови для їх функціонування. Від цих умов певною мірою залежить напрямок діяльності комерційних банків та інших фінансових інститутів, що і робить вплив на хід економічного розвитку країни.

Грошово-кредитна політика центрального банку, що є складовою частиною регулювання економіки, являє собою сукупність заходів, спрямованих на зміну грошової маси в обігу, обсягу кредитів, рівня процентних ставок та інших показників грошового обігу і ринку позикових капіталів. Її мета – регулювання економіки за допомогою впливу на стан грошового обігу та кредиту.

Грошово-кредитна політика спрямована або на стимулювання грошово-кредитної емісії – кредитна експансія, тобто пожвавлення кон'юнктури в умовах падіння виробництва, або на обмеження грошово-кредитної емісії в періоди економічних підйомів, супроводжуваних «біржовою гарячкою» –

кредитна рестрикція. Інструменти грошово-кредитної політики мають пряме і непряме вплив на грошову масу (рис. 10.1).

Рис. 10.1 – Інструменти грошово-кредитної політики

Основними інструментами грошово-кредитної політики є:
– встановлення мінімальних резервних вимог;
– процентна (дисконтна) політика;
– рефінансування комерційних банків;
– операції на відкритому ринку.

☑ Визначення пріоритетності інструментів грошово-кредитної політики цілком залежить від тих цілей, які ставить центральний банк на тому чи іншому етапі розвитку країни. Так, в сучасних умовах розвитку найбільше значення в промислово розвинених країнах набувають процентна (дисконтна) політика та операції на відкритому ринку, в той час як встановлення мінімальних резервних вимог поступово відходить на другий план. Навпаки, в країнах, що йдуть по шляху розвитку ринкових відношенні, встановлення мінімальних резервних вимог відводиться центральне місце, а операції на відкритому ринку тільки починають розвиватися.

📖 ***Мінімальні резерви*** – це обов'язкова норма вкладів комерційних банків у центральному банку, яка встановлюється в законодавчому порядку і визначається як відсоток від загальної суми вкладів комерційних банків.

Регулювання мінімальних резервних вимог має подвійне значення:
– з одного боку, воно гарантує мінімальний рівень ліквідності комерційних банків.
– з іншого – обмежує кредитну емісію комерційних банків.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Розміри ставок за мінімальними резервів істотно коливаються по країнах. Найвищі ставки встановлено в Італії та Іспанії. На протилежному полюсі знаходиться Японія, де ставка за мінімальними резервів зазвичай не перевищує 2,5%. Банк Англії, який практично не використовує мінімальні резерви як інструмент грошової політики, вимагає від кредитних інститутів лише 0,45% зобов'язань, що підлягають обліку в мінімальних резервах.

Обов'язкові резерви розміщуються на рахунках у центральному банку і служать гарантом зобов'язань банків та інших комерційних установ. У результаті підвищення норм обов'язкових резервних вимог центральний банк скорочує суми вільних грошових коштів, що у розпорядженні комерційних банків і використовуються для розширення активних операцій; зниження норми резервів, навпаки, збільшує можливості кредитування.

У більшості розвинених країн в останні роки активність використання політики мінімальних резервів як інструмента регулювання банківської ліквідності і для контролю рентабельності банківських операцій знизилася. У Японії резервні ставки зазнали останнє суттєве коливання після першої нафтової кризи середини 70–х рр., Проте вони залишилися після цього практично на тому ж рівні. У США резервна система вже давно відмовилася від механізму зміни ставок мінімальних резервів, однак Німецький федеральний банк успішно використовує даний інструмент, хоча і значно рідше, ніж у часи функціонування Бреттонвудської валютної системи.

Процентна (дисконтна) політика – це умови, на яких центральний банк купує векселі у комерційних банків (так званий переоблік векселів). Процентна політика належить до прямих методів регулювання і являє собою варіант регулювання якісного параметра ринку, а саме – вартості банківських кредитів.

Встановлюючи єдину облікову ставку, центральний банк тим самим визначає нижчу межу облікової ставки комерційних банків. Центральні банки регулюють рівень процентних ставок двояким чином:
– через фіксацію ставок за надання комерційним банкам кредитів, які слугують певним орієнтиром для ринкових ставок;
– через контроль над ставками кредитних установ

У першому випадку центральний банк встановлюючи офіційну облікову ставку, визначає вартість залучення ресурсів банками: чим вище облікова ставка, тим вища вартість рефінансування банківських операцій. У другому випадку регулюванню підлягає вартість кредиту.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Зміна процентної ставки центрального банку особливо активно використовується в умовах порушення рівноваги платіжного балансу і загострення валютних криз. Країна, яка має труднощі щодо збалансування зовнішніх розрахунків, прагне залучити іноземний капітал за допомогою підвищення процентних ставок.

Рефінансування комерційних банків – надання кредитних ресурсів у формі прямих кредитів, переобліку векселів, позичок під заставу пінних паперів (ломбардні кредити), а також організації кредитних аукціонів – важливий напрямок грошово-кредитної політики центрального банку.

Центральний банк надає позики кредитним інститутам у випадках, коли останні зазнають фінансових труднощів. Мета рефінансування – вплив на стан грошово-кредитного обігу. Вдаючись до рефінансування, центральний банк виступає кредитором останньої інстанції або банком банків. Згідно з діючими в різних країнах законам центральний банк проводячи облікову політику, уповноважений купувати у банків і продавати комерційні векселі, казначейські векселі за встановлену облікову ставку. Центральний банк розробляє правила, що визначають придатність векселів до купівлі.

Операції на відкритому ринку – тобто купівля-продаж центральним банком цінних паперів (переважно зобов'язань казначейства і державних корпорацій), в результаті чого додатково спрямовується в оборот відповідна сума грошей і цим збільшуються банківські резерви, внаслідок чого потім збільшується і загальна маса грошей в обороті.

За допомогою проведення центральним банком операцій на відкритому ринку збільшується (при купівлі цінних паперів) або зменшується (при продажу цінних паперів) обсяг власних резервів комерційних банків окремо і банківської системи загалом, що тягне за собою зміну вартості кредиту і як наслідок, попиту на гроші. Для пожвавлення економіки центральний банк збільшує попит на цінні папери. Він або фіксує курс, при досягненні якого він скуповує будь пропонований обсяг, або набуває певну кількість цінних паперів даного типу незалежно від курсу пропозиції.

Навпаки, якщо метою центрального банку є зменшення резервів банківського сектора, то він виступає на відкритому ринку на стороні пропозиції, проводячи контрактивну політику.

В умовах високорозвинутого ринку цінних паперів цей інструмент монетарної політики має суттєві переваги, зокрема:

— високу оперативність (якщо НБУ вирішив збільшити чи зменшити пропозицію грошей та її розмір, то він може негайно дати розпорядження своїм дилерам купити чи продати цінні папери на відповідну суму);

— на дію цього інструменту не впливають ніякі інші суб'єкти ринку, крім центрального банку, що робить його регулювальний вплив досить значним і ефективним. Недоліком цього інструменту є те, що для його ефективного використання потрібна згода всіх контрагентів на відкритому ринку (продати чи купити цінні папери.

Можливість здійснення операцій на відкритому ринку безпосередньо після прийняття рішення центральним банком і в довільних обсягах робить цей інструмент грошово-кредитної політики зручним для вилучення надлишкової грошової маси з обігу.

При незначних обсягах операцій на відкритому ринку вони чинять швидше якісне, ніж кількісне вплив на ліквідність банківської системи та грошовий обіг. Однак по мірі розвитку і вдосконалення даного інструменту регулювання його вплив на кількісні параметри грошового ринку стає все більш відчутним.

Грошово-кредитна політика також спрямована на досягнення оптимального валютного курсу за допомогою валютної інтервенції, зміни ставки центрального банку та інших методів регулювання короткострокових відсоткових ставок. Під валютною інтервенцією розуміється політика купівлі-продажу центральним банком іноземної валюти за національну на валютному ринку. Коли центральний банк продає або купує іноземну валюту в обмін на національну, то змінюється співвідношення попиту та пропозиції на іноземну валюту і відповідно змінюється курс національної валюти.

☑ В Україні протягом усього періоду реформування економіки політика обмінного курсу НБУ відображала основні напрями реалізації грошово-кредитної політики, спрямованої на обмеження чи експансію на грошовому ринку. На практиці це означає, що валютно-курсова політика НБУ за весь період ринкової трансформації ґрунтувалася на послідовному використанні усіх видів режимів обмінних курсів: плаваючого, фіксованого, обмежено плаваючого і регульовано плаваючого.

Протягом усього часу існування гривні не припинялися широкі дискусії про режим валютного курсу для України, а іноді навіть поновлювалися дискусії про доцільність повернення до множинного курсоутворення. До кінця 1994 р. в Україні практикувалися множинні обмінні курси. Необхідність їх була зумовлена вимогами адміністративного обмеження доступу на валютні ринки (для штучного зменшення попиту, насамперед готівкового, у 1993 р. був зафіксований рекордний рівень інфляції - більше 10000% на рік), а також широким лобіюванням експортно-імпортних операцій (насамперед пов'язаних зі значним реекспортом сировинних та низько технологічних матеріалів).

Така множинність утримувала як високі спекулятивні тенденції внаслідок високих валютних премій на різних ринках, так і підвищувала реальний обмінний курс, роблячи товари українських виробників неконкурентними внаслідок переоцінки національної валюти. Офіційний та ринково-формовані курси відрізнялися у 2-3 рази. Лише з листопада 1994 р. офіційний курс почав визначатися за результатами аукціонних торгів, а в 1996 р. після впровадження нової грошової одиниці - гривні вдалося скоротити різницю між біржовими та готівковими ринками. Валютні премії, які виникають внаслідок різниці множинних курсів, часто безпосередньо пов'язуються з вигодами тіньового сектора чи тіньових валютних ринків.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

10.4 Становлення центрального банку України

Центральний банк України – Національний банк – був створений в 1991 р. відповідно до закону України «Про банки і банківську діяльність». Законом було закладено основи класичної дворівневої банківської системи, яка включає, з одного боку, центральний банк, як головний банківський інститут держави. Він і є емісійним центром і відповідає за збереження монетарної стабільності. З іншого боку, банківську систему представляють як мережу комерційних банків.

Основи правового статусу НБУ як центрального банку країни визначено Конституцією України. Згідно з Основним законом держави Національному банку надано право законодавчої ініціативи у Верховній Раді, що свідчить про його особливої ролі в системі органів державного управління.

Стрімкий розвиток банківської системи, необхідність посилення незалежності центрального банку країни від владних структур у проведенні монетарної політики і водночас необхідність підвищення відповідальності центрального банку за забезпечення монетарної стабільності обумовили необхідність прийняття у 1999 р. окремого Закону «Про Національний банк України». Відповідно до закону Національний банк є особливим центральним органом державного управління, основним завданням (функцією) якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці – гривні. Виконуючи своє основне завдання, Національний банк сприяє забезпеченню стабільності банківської системи, а також у межах своїх повноважень, і цінової стабільності.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об’єктом державної власності і перебуває в його повному господарському забезпеченні. Статутний капітал банку є державною власністю і служить для забезпечення зобов’язань банку.

Відповідно до чинного законодавства передбачена така система (структура) Національного банку: центральний апарат, територіальні управління в областях і Кримській автономній республіці, розрахункові палати, Банкнотно-монетний двір, фабрика банкнотного паперу, Державна скарбниця, Центральне сховище грошей, спеціалізовані підприємства та установи, необхідні для забезпечення діяльності банку.

Закон передбачає дворівневу систему управління центральним банком – Рада НБУ та Правління НБУ, що взагалі відповідає світовій банківській практиці.

Основні принципи функціонування Національного банку, передбачені законом:

– принцип незалежності банку;

– принцип президентського та парламентського контролю за діяльністю банку;

– принцип економічної самостійності банку;

– принцип централізації системи банку;
– принцип єдності системи банку;
– принцип вертикальної структури управління банком.

Для виготовлення грошей в Україні створені Банкнотномонетний двір і Фабрика банкнотного паперу. НБУ розробляє дизайн грошових знаків, встановлює номінали, визначає систему захисту, платіжних ознак. Як емісійний центр країни він має повноваження щодо організації і регулювання готівкового грошового обігу на території України. НБУ прогнозує готівковий оборот, установлює правила випуску в обіг, зберігання, перевезення, інкасація та вилучення готівки в обороті, визначає порядок ведення касових операцій для банків, підприємств і організацій.

Як центральний банк, НБУ виконує такі основні функції:
– емісія грошей і організація їх обігу;
– кредитор останньої інстанції для комерційних банків;
– організація розрахунків між банками;
– обслуговування державного боргу країни;
– проведення операцій на ринку державних цінних паперів і на валютному ринку;
– видача комерційним банкам ліцензій на здійснення банківських операцій та операцій з іноземною валютою;
– контроль за діяльністю комерційних банків.
– визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує, контролює електронні платіжні кошти;
– складає платіжний баланс, здійснює його аналіз та прогнозування;
– здійснює валютне регулювання і валютний контроль, визначає порядок платежів в іноземній валюті;
– забезпечує накопичення і заощадження золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними;
– організовує інкасацію та перевезення банкнот і інших цінностей;
– здійснює інші функції в рамках Закону «Про НБУ».

Завдання для самоконтролю

*1 Які історичні події обумовили виникнення центральних банків у різних країнах?*_____
_____

*2. У чому суть грошово–кредитного регулювання?*_____
_____

*3. Які функції виконує центральний банк?*_____
_____

*4. У чому полягає функція «банк банків» центрального банку?*_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

_____

*5. Назвіть інструменти грошово–кредитної політики центрального банку.*_____

_____

*6. Для чого комерційні банки повинні мати обов'язкові резерви в центральному банку?*_____

_____

*7. У чому суть операцій на відкритому ринку і як це впливає на попит на гроші?*_____

_____

*8. Яку політику проводить центральний банк, якщо необхідно зменшити резерви банківського сектору? Чому?*_____

_____

9. Встановіть відповідність наведених функцій Центрального банка їх змісту.

Зміст функції центрального банку	Назва функції
1. здійснення монопольної емісії готівкових грошей та організація їхнього обігу	А. проведення грошово-кредитної політики Б. регулювання та нагляд за діяльністю кредитних організацій В. посередник в кредитах Г. фінансовий агент уряду Д. акумуляція грошових засобів Е. банк банків Ж. емісійний центр країни
2. організація системи рефінансування кредитних організації шляхом надання ним централізованих кредитів	
3. встановлення правил проведення банківських операції, регістрація кредитних організацій, видача ліцензій на здійснення банківських операцій	
4. проведення операцій з розміщення та погашення державного боргу, касове виконання бюджету, ведення поточних рахунків уряду	
5. вплив на стан грошового обороту, враховуючи готівкову та безготівкову грошову масу, що перебуває на рахунках в банках	

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

11. КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

11.1 Виникнення комерційних банків

Джерела банківської діяльності ведуть до Стародавнього Вавілону, коли храми ухвалювали внески на зберігання й видавали позики під відсотки, отримуючи від клієнтів письмове зобов'язання або заставу. Аналогічні операції, а також грошові розрахунки здійснювалися у Стародавній Греції жерцями, храмами і міняйлами – трапезитами, в Стародавньому Римі - менсаріями, у Прадавньому Римі – менсаріями. З падінням Римської імперії прийшли в занепад і початки банківського ремесла. У зв'язку з інтенсивним розвитком торгівлі збільшилася потреба в кредиті, а це спонукало розвиток банківських операцій. Афіняни займалися своїм обмінним промислом, сидячи за столиком на ринку, звідси й пішла назва «трапезити» від грецького слова «трапеза» (стіл). Слід зазначити, що поряд із трапезитами великі банківські операції велися в храмах. Прадавні храми в Греції були своєрідними банками, банкірами й місцем зберігання грошей.

☑ Термін «монета» бере початок від одного з імен богині Юнони, при храмі якої в Римі ще в III в. до н.е. перебував монетний двір Юнони (її друге ім'я – Монета). Храми, у яких концентрувалися значні кошти, були надійним місцем для зберігання цінностей. Злодії, що ставилися з повагою до вівтарів, не грабували їх. Внески, недоторканність яких гарантувалася поважним відношенням до релігії, зробили відомими грецькі храми (Дельфійський), Делоскнй, Ефеський). які стали одночасно своєрідними банківськими установами.

У храмі Артеміди в Ефесі зосереджувались внески з малоазіатського узбережжя, а в храмі Аполлона в Дельфах концентрувалися вільні кошти всієї європейської Греції. Для полегшення розрахунків прадавні банки випускали банківські квитки (*hudu*– «гуду»), які зверталися нарівні з повноцінними грішми. За оцінкою одного із джерел, «цілком достовірним можна вважати ті обставини, що, хоча вексельними операціями прадавні банкіри не займалися, проте, існували кредитні листи зі зверненням за платежем до банкіра».

У міру розвитку міжнародної торгівлі розвивалася й міняльна справа. Виникали міняльні контори, які являли собою установи, що спеціалізуються на обміні грошей. Карбування різними феодалами власних монет і часте їхнє псування зажадали обміну різних валют. Обмін «національної» валюти на «іноземну» і навпаки – основна функція таких контор. Міняльні контори також були попередниками банків.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Вихідні позиції розвитку банківської справи були визначені в діяльності мінял у середні століття в Італії. Слово «банк» походить від італійського *banko* – «стіл». Про походження терміна «банк» у літературі висловлено дві версії. За однією – міняли сиділи у своїх «конторах» – своєрідних наметах на дерев'яних лавах. Староанглийське слово *bank* означає «лава». Коли мінялу викривали в шахрайстві, розгнівані клієнти часто ламали цю лаву. Словосполучення *bankerotta* означає «зламана лава», звідси відбувається й слово «банкрутство». За іншою версією, слово «банк» бере свій початок від італійського *banka* – «столики на припортових базарах» у Генуї в XII в. а самі міняли називалися *bancheri*.

Одним з перших банків у сучасному розумінні цього терміну був Банк Генуї, створений в 1407 р. Установи, що мають риси банків, з'являлися в торгових центрах – Італії. Нідерландах, Німеччині. Слідом за мінялами, які обмінювали гроші й приймали їх на зберігання, виникла професія банкірів.

За допомогою акумуляції вільних коштів підприємств, державних організацій і установ, заощаджень і доходів населення банки зосередили величезні маси капіталу, який використовувався для надання позичок. У ході укрупнення банків і перетворення їх діяльності в самостійну галузь підприємництва вони стають особливим видом підприємства – кредитними організаціями.

Як особливі підприємства, банки дістають прибуток від своїх операцій, джерелом якої є різниця в процентних платежах за вкладами й кредитам.

11.2 Класифікація й функції комерційних банків

Комерційні банки – кредитні установи, які здійснюють універсальні банківські операції для підприємств, установ і населення головним чином за рахунок коштів, притягнутих у вигляді внесків і депозитів. Комерційні банки здійснюють на договірних умовах кредитне, розрахунково-касове й інше банківське обслуговування юридичних і фізичних осіб.

Комерційні банки класифікуються за різними критеріями: формою власності, організаційною формою, розміром капіталу; філіальної метою, діапазоном операцій, які вони виконують і сектором ринку, де вони функціонують (рис. 11.1).

За формою власності комерційні банки поділяються на унітарні і колективні.

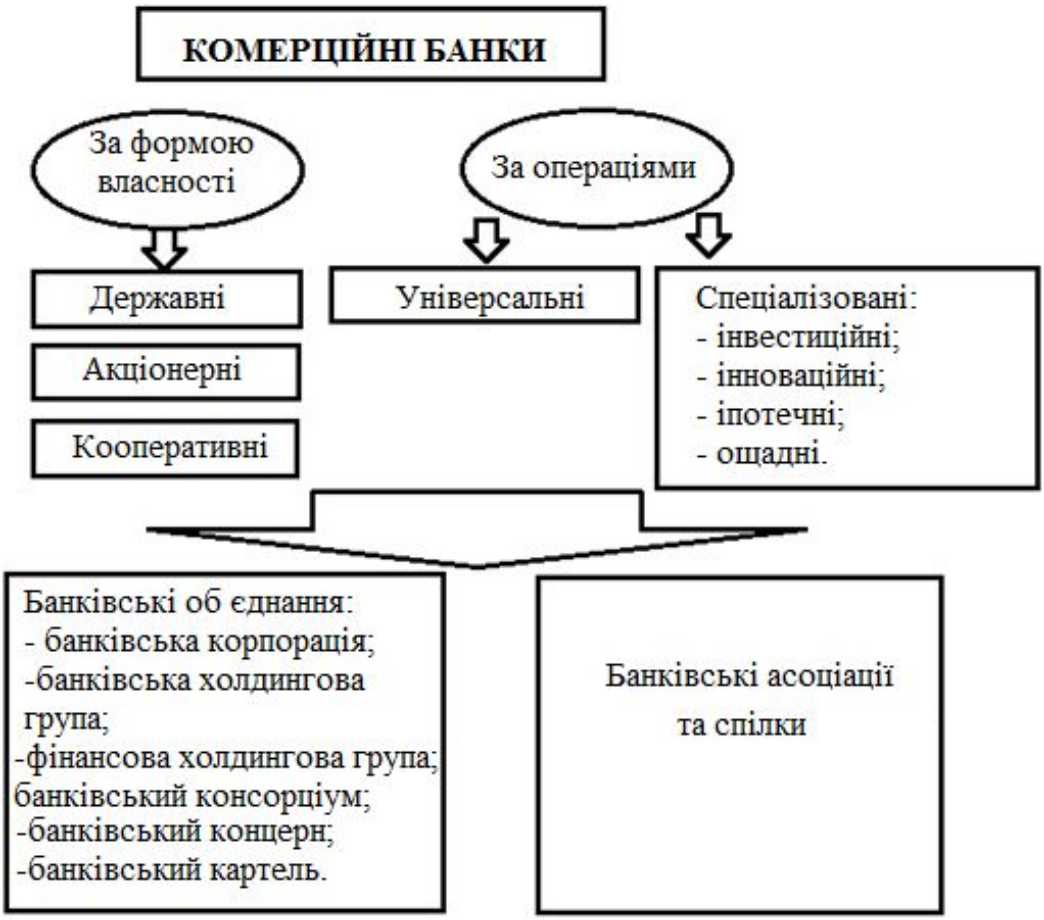

Рис. 11.1 – Класифікація комерційних банків

Унітарні банки мають одного власника в особі держави чи приватної особи. Комерційні банки з колективною формою власності представлені на банківському ринку акціонерними товариствами відкритого і закритого типу (акціонерні банки) та товариства з обмеженою відповідальністю (пайові банки).

Залежно від розміру активів комерційних банки поділяються на малі, середні, великі.

Залежно від діапазону операцій, які виконують комерційні банки, і сектора ринку, де вони функціонують, розрізняють: універсальні банки; банки з клієнтською спеціалізацією; банки з функціональною спеціалізацією.

Універсальні банки виконують широкий спектр операцій та надають різноманітні послуги своїм клієнтам.

Банки з галузевою спеціалізацією обслуговують переважно юридичних та фізичних осіб у межах певної галузі держави.

Функціональна спеціалізація полягає в тому, що комерційні банки виконують переважно вузьке коло спеціалізованих операцій. Це, наприклад, інвестиційні, інноваційні, ощадні, іпотечні та інші банки. Функціональна спеціалізація принципово впливає на характер діяльності банку, визначає особливості формування активів і пасивів, а також специфіку роботи з клієнтурою.

Основними ***функціями*** банків є:

– перетворення тимчасово вільних коштів у капітал;

– посередництво в кредиті;

– посередництво в платежах;

– створення кредитних коштів обігу.

Перетворення тимчасово вільних коштів у капітал – одна з найстаріших функції банків. Акумульовані в банках вільні грошові кошти юридичних та фізичних осіб з одного боку, приносять їх власникам доходи у вигляді відсотків, з іншого боку, створюють базу для подальших позичкових операцій.

Посередництво в кредиті. Безпосереднього здійснення кредитних зв'язків між підприємствами перешкоджають розбіжність розмірів пропонованого в позичку капіталу з пропонованим на нього попитом, а також розбіжність терміну вивільнення грошового капіталу з терміном, на який він необхідний позичальнику. Крім цього пряме кредитування одним підприємством іншого пов'язане з небезпекою неплатоспроможності позичальника. Посередництво банків у кредиті долає зазначені труднощі. Акумулюючи вклади різної величини і на різні періоди часу, банки мобілізують грошові капітали в розмірах, що дозволяють здійснювати кредитування позичальників в необхідних обсягах і на необхідний термін. Крім того, банки мають більш широкі можливості визначення стану платоспроможності та надійності позичальника.

Посередництво в платежах спочатку виконувалося міняйлами, потім ця функція перейшла до банків. Банки здійснюють платежі за дорученням клієнтів, приймають гроші на рахунки і ведуть облік всіх грошових надходжень і видач. Концентрація і централізація платежів в банках сприяє зменшенню.

Створення кредитних засобів обігу. Джерелом банківських кредитів є не тільки тимчасово вільні грошові кошти і капітали, але й так звана депозитна емісія. Остання відбувається за допомогою видачі позик в обсягах, що перевищують суми у вкладах. Таким чином, банки виконують важливу роль у заміщенні повноцінних грошей різними кредитними інструментами, створюючи депозити і випускаючи кредитні гроші.

11.3 Операції комерційного банку

11.3.1 Пасивні операції

Можливості банків щодо здійснення активних операцій залежать від наявних власних капіталів і залучених коштів зі сторони. Саме пасивні операції зумовлюють умови, форми, напрямки та активність використання ресурсів.

Пасивні операції – це операції, за допомогою яких банки формують свої грошові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних і інших активних операцій.

Пасиви банку формуються в процесі здійснення пасивних операцій, до яких відносяться:

– залучення коштів на розрахункові та поточні рахунки юридичних осіб;

– відкриття термінових (депозитних) рахунків юридичних фізичних осіб;

– випуск (емісія) цінних паперів;

– позики, отримані від інших банків і т.д.

До власних ресурсів або до банківського капіталу належать статутний резервний та інші фонди, які створюються для забезпечення фінансової стабільності, комерційної та господарської діяльності банку, а також нерозподілений прибуток поточного та минулого років (рис.11.2).

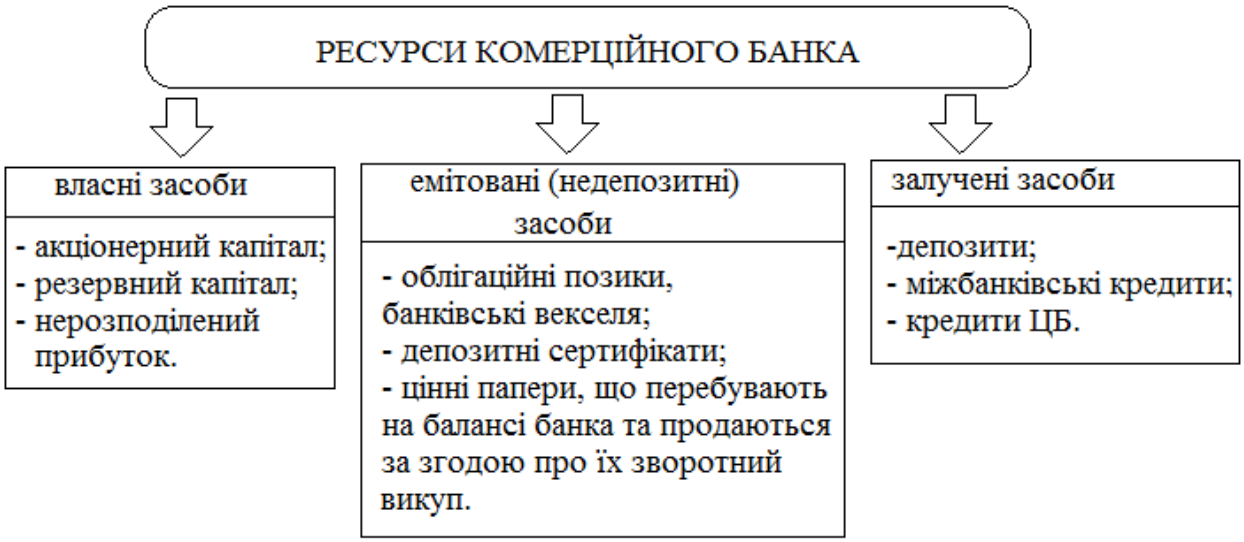

Рис. 11.2 – Ресурси комерційного банку

Власний капітал виконує такі функції:

– захисну – забезпечення ліквідності банку:

– оперативну – створення умов для безперебійної роботи банку:

– регульовану – забезпечення вимог про підтриманні власного капіталу на певному рівні.

Захисна функція власного капіталу означає можливість виплати компенсації вкладникам у разі ліквідації банку. Власний капітал дозволяє зберігати платоспроможність банку за рахунок створення резерву активів, що дозволяють йому функціонувати. Незважаючи на загрозу появи збитків.

Оперативна функція. Для початку успішної роботи банку необхідний стартовий капітал, який використовується на придбання будівель, обладнання, а також створення фінансових резервів на випадок непередбачених (поточних) збитків.

Регулююча функція є інструментом і управління і контролю з боку Центробанку за функціонуванням банків.

Власний капітал комерційного банку поділяється на основний і додатковий. До основного капіталу відносять статутний і резервний фонди, а також нерозподілений прибуток минулих років.

Залучені кошти банку – сукупність коштів на поточних депозитних та інших рахунках банківських клієнтів (юридичних і фізичних осіб), на рахунках громадських організацій, різних громадських фондів, які розміщуються в активи з метою отримання прибутку або забезпечення ліквідності банку. Основну суму залучення коштів складають тимчасово вільні грошові капітали, які виникають на основі кругообігу промислового і торгового капіталу, грошові накопичення держави, особисті грошові накопичення населення.

Власний капітал комерційного банку складає незначну довго всіх його пасивів – менш 10%. Це порозуміється тим, що комерційний банк виступає в ролі посередника в кредиті і власному капіталі служить лише основою для залучення чужих засобів. З розвитком капіталізму частка власних засобів скорочується.

Депозит *(*від лат. *depositium* – «річ», віддана на зберігання*)* – це економічні відносини з приводу передачі коштів клієнтом у тимчасове користування банку на умовах платності.

Депозити до запитання розміщують у банку на поточному рахунку клієнта. Вони використовуються власниками для здійснення поточних розрахунків з їх господарськими партнерами. На вимогу клієнта кошти з його поточного рахунку в будь-який час можуть вилучатись шляхом видачі готівки, виконання платіжного доручення, оплати чеків або векселів.

Строкові депозити (вклади) – це кошти, що розміщені в банку на певний строк не менше, ніж на один місяць, і можуть бути зняті після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку. Вилучення строкових вкладів відбувається шляхом перерахування грошей на поточний рахунок або готівкою з каси банку. Строкові вклади є для банків кращим видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні в банківському плануванні.

Однією із форм строкових вкладів є сертифікати. Сертифікати бувають депозитні та ощадні. Депозитні сертифікати надаються юридичним, а ощадні – фізичним особам.

Сертифікат – це цінний папір, що може використовуватися її власником як платіжний засіб і мати обіг на фондовому ринку. Сертифікати мають суттєву перевагу над строковими вкладами, що оформлені депозитними договорами.

Недепозитні залучені (позикові) кошти банку – це головним чином позики на грошовому ринку, які залучаються у формі міжбанківських кредитів і кредитів центрального банку (НБУ), операцій з цінними паперами на вторинному ринку, а також операцій на ринку євродоларів.

Одним з джерел поповнення ресурсів комерційного банку є **міжбанківський кредит**. Такі кредити надаються банками один одному, коли в одних виникають вільні ресурси, а у інших їх бракує. Такі кредити утворюють ринок міжбанківських кредитів. Особливістю даної форми кредиту є те, що одночасно, навіть протягом одного операційного дня. Один і той же банк може виступати і в ролі продавця – кредитора, і в ролі покупця – позичальника кредитних ресурсів, що є нормальною ситуацією в умовах ринкових відносин. Іншою відмінною особливістю міжбанківських кредитів є терміни надання у порівнянні з усіма іншими сферами кредитних відносин: або дуже короткі, аж до декількох годин – так звані «короткі гроші», або на дуже тривалий термін (рік, п'ять років і більше) – так звані «довгі гроші».

З метою залучення додаткових грошових коштів для здійснення активних операцій комерційні банки можуть випускати облігації і власні векселі.

Облігація – емісійний цінний папір, що закріплює право її власника на отримання від емітента в передбачений ними термін номінальної вартості і зафіксованого у них відсотка від цієї вартості. Емісія банківських облігацій регулюється чинним законодавством.

Кошти, отримані комерційними банками за допомогою облігацій, не можуть вважатися капіталом, тому що облігації випускаються на певний строк, після закінчення якого ці кошти повертаються інвесторам. Вони свідчать про надання власникам облігацій визначених коштів у розпорядження емітента у формі довгострокової позики.

На відміну від інших інструментів залучення ресурсів, використання облігацій у цій якості обмежується наступним:
– банк повинен пропрацювати не менше 2-х років:
– мінімальний термін обігу облігацій становить 1 рік:
– жорстка ув'язка з оплатою і реєстрацією збільшення статутного капіталу банку:
– тривалість процедури підготовки та реєстрації проспекту емісії облігацій у Центральному банку відповідно до чинного законодавства.

Якщо комерційний банк і надалі хоче утримувати у своєму обороті кошти, залучені за допомогою облігацій, він звертається до рефінансування попередніх випусків. Це здійснюється шляхом викупу раніше випущених облігацій за рахунок коштів, отриманих від випуску нових незабезпечених

боргових зобов'язань. Облігації, якщо не передбачено умовами емісії, можуть бути конвертовані в прості акції. Необхідно розрізняти засоби, мобілізовані комерційним банком за допомогою облігацій, від внесків і депозитів. Якщо перші називаються в банківській практиці позиковими, то інші – залучені. При випуску облігацій банк відіграє активну роль, ініціатива впуску належить йому, тоді, як при залученні внесків роль банку пасивна.

Банківський вексель засвідчує, що юридична чи фізична особа надала банку певну суму на відповідний термін, зазначений у векселі. Банк, у свою чергу, зобов'язується погасити такий вексель при пред'явленні його до оплати у вказаний на ньому термін, при цьому на вексель нараховується певний процентний дохід. Комерційні банки випускають тільки прості векселі, як у національній, так і в іноземній валюті.

Будучи посередниками в розрахунках, багато банків установлюють між собою кореспондентські (від лат. *correspondeo* – відповідаю, повідомляю) зв'язки, відкривають один одному поточні рахунки. Одним з інструментів використання засобів на поточному рахунку одного банку в іншому є ***чек***.

Виставлений одним банком на інший чи кореспондент на центральний банк ***чек*** називається ***банківським***. Банківські чеки, виставлені на іноземні банки-кореспонденти, виписуються в іноземній валюті. Їх може придбати будь-яка особа як за рахунок засобів на поточному рахунку, так і за рахунок сплати готівкою.

11.3.2 Активні операції

Активні операції банків полягають у діяльності, пов'язаній з розміщенням і використанням власного капіталу, залучених і позикових коштів для отримання прибутку при раціональному розподілі ризиків за окремими видами операцій та підтримування ліквідності (рис. 11.3).

Кредитні операції полягають у проведенні комплексу дій, пов'язаних з наданням і погашенням банківських кредитів. Банківське кредитування здійснюється відповідно до принципів строковості, цільового характеру, забезпеченості і платності кредиту.

Кредити видаються тільки в рамках наявних ресурсів, наявних у банках. Кредити надаються всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від форми власності за умови, що позичальник є юридичною особою, зареєстрованою як суб'єкт підприємництва або фізичною особою.

Банки можуть надавати незабезпечені кредити, але тільки в межах власних коштів і лише клієнтам зі стійким фінансовим становищем та інсайдерам банку в сумі, що не перевищує 50 % номінальної вартості акцій банки, які знаходяться в їх власності.

Рис. 11.3 – Активні операції банку

Банки не можуть надавати кредити: на покриття збитків господарської діяльності позичальника; на формування та збільшення статутного фонду клієнта, на внесення клієнтом платежів у бюджет і позабюджетні фонди (за винятком кредитування за конкретним рахунком); підприємствам, у контрактах яких не передбачено страхування можливих витрат від поставок товарно-матеріальних цінностей; підприємствам, які мають прострочену заборгованість за раніше отриманими позиками і невиплаченими відсотками.

Банківські кредити поділяють за строками погашення, об’єктами кредитування, характером позичальника (рис. 11.4).

Розрахункові операції – це операції по зарахуванню і списанню коштів з рахунків клієнтів, тобто здійсненню розрахунків за дорученням клієнтів.

Касові операції – це операції з прийому та видачі готівкових грошових коштів. Більш широко касові операції можна визначити як операції, пов’язані з рухом готівкових грошових коштів.

Кредитні операції – це операції з надання (видачу) коштів позичальнику на умовах терміновості, зворотності і платності. Позичкові операції, пов’язані з купівлею (обліком) векселів чи прийняттям векселів в заставу, являють собою облікові (обліково-позичкові) операції.

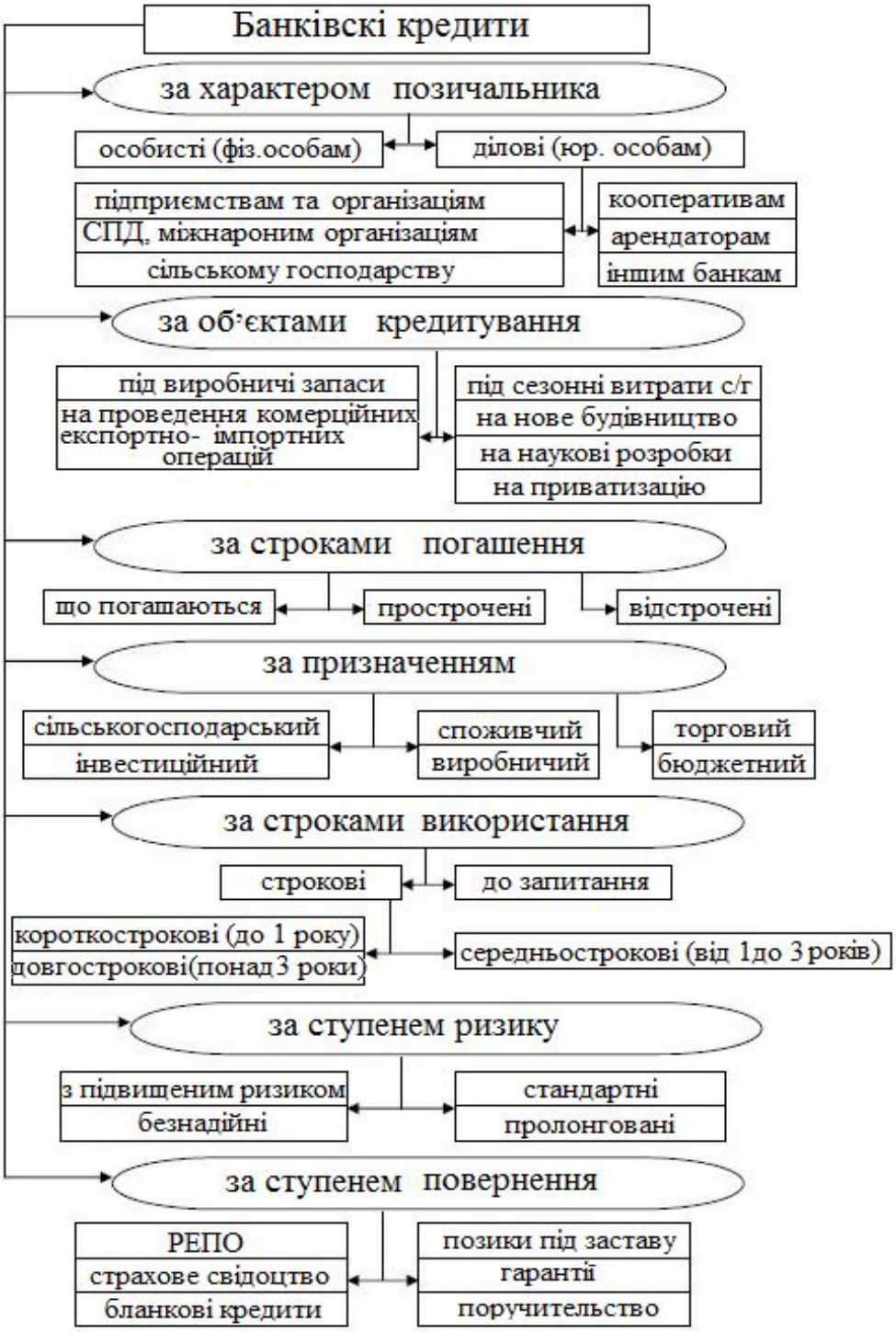

Рис. 11.4 – Види банківських кредитів

Інвестиційні операції банків означають вкладення коштів у цінні папери підприємств (державних, колективних, приватних) на відносно тривалий період часу. Інвестиційні зобов'язання у вигляді акцій, облігацій, векселів, сертифікатів. Цінні папери можуть бути об'єктом банківських інвестицій за умови вільного обігу їх на фондовому ринку.

Функції банківських інвестицій полягають у створенні вторинних резервів для задоволення потреб у коштах, яка виникає у слідстві вилучення клієнтами своїх вкладів, або знаходження заявок на кредити, які перевищують наявні ресурси, здійснюючи інвестиційні ресурси. Здійснюючи інвестиційні операції, банки переслідують такі цілі: збереження безпеки грошових коштів, забезпечення їх диверсифікації, доходу та ліквідності.

У рамках касових операцій можуть надаватися послуги з інкасування готівкових грошових коштів клієнтів, а також по підкріпленню касовою готівкою обслуговуваних клієнтів. Комерційні банки здійснюють касове обслуговування клієнтів на підставі чинного законодавства та договору на розрахункове-касове обслуговування, які регулюють повністю всі розрахунково-касові взаємини клієнта і його банку .

Фондові операції – операції з цінними паперами за дорученням і за рахунок клієнта. До них відносяться:
– операції з векселями;
– операції з цінними паперами, котируються на фондових біржах.

До ***комісійних операцій*** належать операції, здійснювані банками за дорученням, від імені та за рахунок клієнтів: приносять банкам дохід у вигляді комісійної винагороди.

До даної категорії операцій відносяться:

– операції з інкасування дебіторської заборгованості (отримання грошей за дорученням клієнтів на підставі різних грошових документів);

– перекладні операції;

– торгово-комісійні (торгово-посередницькі) операції (купівля та продаж для клієнтів цінних паперів, дорогоцінних металів: факторингові та ін);

– гарантійні операції – операції з видачі банком гарантії сплати боргу клієнта третій особі при настанні певних умов: приносять банкам дохід у вигляді комісійних. Гарантії можуть видаватися як забезпечення при позичкових операціях: як підтвердження платоспроможності свого клієнта: як підтвердження ліквідності векселя;

– операції по зберіганню цінностей у індивідуальних сейфах чи в сховищі комерційного банку;

– трастові (довірчі) операції;

– операції з надання клієнтам юридичних, консультаційних та інших послуг.

Форфейтинг (фр. *aforfeit* – «відмова від права») – це кредитування експортера шляхом купівлі або обліку векселів без права регресу, при цьому покупець векселя приймає на себе весь ризик неплатежу імпортера.

Форфейтинг найчастіше за все застосовується в зовнішньоторговельних операціях.

Суть операції форфейтинга полягає в передачі експортером прав за вимогами, виставленими ним на імпортера банку-форфейтору, який може тримати їх у себе або продати на міжнародному ринку. В обмін на придбані цінні папери банк виплачує експортеру еквівалент їх вартості готівкою за вирахуванням фіксованої облікової ставки, премії, стягнутої банком за прийняття на себе ризику несплати зобов'язань, і разового збору за зобов'язання купити векселі експортера.

☑ Наприклад, форфейтор (у його ролі зазвичай виступає банк) викуповує у експортера (продавця) грошові зобов'язання імпортера (покупця) сплатити куплений ним товар відразу ж після поставки і сам виробляє дострокову, повну або часткову, оплату вартості товару експортера. У подальшому кошти банку-форфейтору в оплату товару перераховує, сплачує імпортер (покупець), сповіщений, що оплату за нього справив форфейтор. За дострокову оплату банк-форфейтор стягує з експортера відсотки – премію.

Трастові операції – довірчі операції банків та інших інститутів з управління майном клієнта та виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнтів на правах довірчої особи. По договором довірчого управління майном одна сторона передає іншій стороні на певний строк майно в довірче управління, а інша сторона зобов'язується здійснювати управління цим майном в інтересах довіряючого.

Інкасова форма розрахунків являє собою доручення клієнта банку вчинити дії щодо одержання від платника на підставі грошових, товарних або розрахункових документів певної суми або підтвердження того, що ця сума буде виплачена у встановлені терміни. До документів, які інкасуються можна віднести чеки, прості і переказні векселі (з додатком товаророзпорядчих документів і без них), банківські акцепти, заставні листи, облігації та ряд інших документів і цінних паперів, що дають право отримання платежу грошима. При здійсненні інкасових операцій банк виконує лише функції посередника. Він не несе відповідальності за неоплату платником інкасуються документів, а також за достовірність документів або підписів, що містяться в них.

Валютні операції – це операції, пов'язані з використанням як засобу платежу іноземної валюти і платіжних документів в іноземній валюті. Таким чином, до валютних операцій відносяться такі операції комерційних банків, як купівля-продаж валюти за свій рахунок і за дорученням клієнтів, залучення та розміщення тимчасово вільних грошових коштів у валюті на

внутрішньому і світовому валютних ринках (депозитно-кредитні операції, відкриття та ведення валютних рахунків), всі форми міжнародних платежів і розрахунків, операції з векселями, чеками, депозитними та ощадними сертифікатами та іншими платіжними документами, номінал яких виражений у валюті.

11.4 Доходи, видатки і ліквідність активів комерційних банків

Основними показниками, що відображають ефективність діяльності банку, є показники ліквідності, прибутковості, ефективності, якості активів, достатності капіталу та фінансового ліверіджу.

Доходи і витрати комерційних банків. За виконання вищезгаданих операцій комерційні банки привласнюють доходи:

- відсотки, стягнуті по позичках;
- відсотки і дивіденди по капіталах, розміщеним у цінні папери;
- різні платежі, стягнуті за виконання розрахункових, довірчих і торгово-комісійних операцій;
- доходи від спекуляції цінними паперами.

Сукупність таких доходів утворює валовий доход банку. Поряд з доходами, банки несуть витрати у виді сплати відсотків по вкладах і різних витратах, пов'язаних з веденням банківської справи: заробітної плати службовців, амортизації, опалення, освітлення і ремонту приміщень, канцелярських, поштово-телеграфних і інших витрат. Тому прибуток банку дорівнює різниці його валового доходу і сплачених відсотків, а також витрат, зв'язаних з веденням банківської справи.

Для фінансової оцінки роботи комерційних банків використовується показник рентабельності, обчислювальний у трьох варіантах: як відношення прибутку до акціонерного капіталу (статутному фонду), сукупним активам і витратам банку. Більш обґрунтованим є варіант, що відкриває доступ до аналізу більшого числа факторів утворення прибутку. На масу прибутку банку впливають не тільки розмір акціонерного капіталу, але і рівень депозитних і позичкових ставок, структурні зрушення у витратах банку, обсяг і якість послуг, що робляться, зміна й активах частки позичок, що приносять високий відсоток (ступінь диверсифікованості дохідних активів). Ці й інші фактори прибутковості комерційного банку можуть бути виявлені при аналізі динаміки рентабельності, що порівнює прибуток із сукупними активами і витратами банку.

Ліквідність активів комерційних банків. Ліквідність банківських активів –це здатність банку вчасно і без утрат перетворювати його зайняті активи в готівку. Ця здатність залежить від структури активів банку. По ступені ліквідності активи банку можна об'єднати в три групи: активи в безпосередньо ліквідній формі, легко і важко ліквідні активи.

Активи в безпосередньо ліквідній формі – це касовий резерв готівки і засоби на поточному рахунку в центральному банку, оскільки комерційні

банки можуть у будь-який час вилучити ці засоби готівкою. Касовий резерв готівки і засобу на поточному рахунку в центральному банку є незайнятими активами комерційних банків, що не приносять їм прибутку. Тому комерційні банки намагаються тримати як активи в безпосередньо ліквідній формі мінімум своїх ресурсів. Цей мінімум необхідний для забезпечення своєчасного повернення внесків і безперебійного виконання розрахунків з іншими комерційними банками через центральний банк в умовах нормального зворотного припливу позичок і нових (не перевищує 10% усіх пасивів комерційних банків).

Найбільш ліквідними є позички до запитання, облік векселів і короткострокові позички. Повернення позичок до запитання банк може зажадати в будь-який час.

Найменш ліквідними статтями активів комерційних банків виступають середньо- і довгострокові позички, а також інвестиції в цінні папери. Останні теоретично можуть бути завжди перетворені на готівку, але практично таке перетворення не завжди здійснюється без втрат. Реалізація ж цінних паперів за цінами, нижчими від цін придбання, може призвести до банкрутства банку.

Показники прибутковості активів та прибуткового капіталу вимірюють спроможність банку генерувати власний капітал для забезпечення зростання та подолання економічних труднощів. *Коефіцієнт прибутковості власного капіталу* ($К_{ПК}$ або ROE) та *коефіцієнт прибутковості активів* ($К_{ПА}$ або ROA) розраховують за такими формулами:

$$ROE = \frac{\textit{Чистий прибуток}}{\textit{Середня величина власного капіталу}} \cdot 100\%$$

$$ROA = \frac{\textit{Чистий прибуток}}{\textit{Середня величина активів}} \cdot 100\%$$

Більшість банків мають показник КОА: 0,5-1,5%, показник КОЕ-10-20%.

Якщо показник КОЕ набагато перевищує показник КОА, то це свідчить про незначний розмір власного капіталу в загальному обсязі капіталу.

Основними показниками ефективності діяльності банку є показники прибутковості, чистий спред та чиста маржа.

Чистий СПРЕД (SPRED) відображає, наскільки ефективно банк виконує свою основну функція посередника між вкладниками та позичальниками і враховує тільки активи, за якими нараховуються відсотки, та пасиви, за якими сплачується відсоток:

Чиста маржа визначає спроможність банку отримувати прибуток за рахунок залучення на вигідних умовах ресурсів та наступного ефективного використання їх. Для оцінювання ефективності різних видів діяльності банку використовують *чисту відсоткову маржу, невідсоткову та операційну:*

$$\text{Чиста відсоткова маржа} = \frac{\text{Відсдткові доходи} - \text{Відсоткові витрати}}{\text{Середня величина активів}} \cdot 100\%,$$

$$\text{Чиста невідсоткова маржа} = \frac{\text{Невідсдткові доходи} - \text{Невідсоткові витрати}}{\text{Середня величина активів}} \cdot 100\%,$$

$$\text{Чиста операційна маржа} = \frac{\text{Операційні доходи} - \text{Операційні витрати}}{\text{Середня величина активів}} \cdot 100\%$$

Чиста відсоткова маржа більшості банків становить 1-5%.

Завдання для самоконтролю

*1. Чим відрізняються банки від інших підприємств?*_____

_____

*2. Які види активних операцій банків ви знаєте?*_____

_____

3. Які активні операції, на ваш погляд, є найбільш ризикованими? Обґрунтуйте. _____

_____

4. Яке місце в активних операціях належить:

*– лізинговим операціям*_____

*– інвестиційним операціям*_____

*– операціям із цінними паперами*_____

*– кредитним операціям*_____

*5. Яка функція комерційних банків, на ваш погляд, є найбільш важливою?*_____

_____

*6. У чому принципи діяльності комерційного банку?*_____

_____

*7. Що є метою пасивних операцій банку?*_____

_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

12.МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО–КРЕДИТНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Міжнародні та регіональні валютно-кредитні та фінансові організації – це інститути, створені на основі міждержавних угод з метою регулювання міжнародних економічних, зокрема валютно–кредитних і фінансових відносин. До таких організацій належать: Банк міжнародних розрахунків, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, а також регіональні банки розвитку.

Банк міжнародних розрахунків *(БМР, Bank for International Settlements)* – перший міждержавний банк, який був організований в 1930 р. в Базелі основі Гаазької угоди центральних банків 5 держав (Бельгії, Великобританії, Німеччини, Італії, Франції) і конвенції цих країн зі Швейцарією як міжнародний банк центральних банків.

Його організаторами були емісійні банки Англії, Франції, Італії, Німеччини, Бельгії, Японії і група американських банків на чолі з банкірським будинком Моргана. Однією із завдань БМР було полегшити розрахунки за репараційним платежах Німеччини і військовим боргами, а також сприяти співробітництву центральних банків і розрахункам між ними.

☑ Банк міжнародних розрахунків має власний золотий запас в 116 т. (за станом на 31 березня 2012 року). Крім того, на зберіганні в БМР перебуває золото вартістю 29,56 млрд. доларів США (бл. 575 т.)

Свою головну функцію координатора центральних банків провідних розвинутих країн БМР зберігає досі. Він об’єднує центральні банки 30 країн, переважно європейських. З 1979 р. БМР проводить розрахунки між країнами – учасницями Європейської валютної системи, виконує функції депозитарію Європейського об’єднання вугілля і сталі (ЄОВС), здійснює операції за дорученнями ОЕСР і беруть участь у ній країн.

БМР виконує депозитно-позичкові, валютні, фондові операції, купівлю-продаж і зберігання золота, виступає агентом центральних банків. Будучи Західноєвропейським міжнародним банком, БМР здійснює міждержавне регулювання валютно-кредитних відносин.

Міжнародний валютний фонд (*МВФ, International Monetary Fund*) був створений в кінці Другої світової війни на Бреттон-Вудської конференції в 1944 р. в рамках зусиль, спрямованих на будівництво нової, більш стабільної міжнародної економічної системи і щоб уникнути дорогих помилок попередніх десятиліть.

МВФ сприяє розвитку міжнародного валютного співробітництва та надає рекомендації з питань економічної політики, тимчасові кредити і технічну допомогу, з тим щоб допомогти країнам у встановленні і підтримці фінансової стабільності і зовнішньої життєздатності, в побудові і підтримці сильної економіки.

Капітал МВФ утворюється за рахунок внесків держав – членів відповідно до встановленої для кожного з них квотою, величина якої залежить від рівня економічного розвитку країни та її ролі у світовій економіці і торгівлі. Виходячи з розмірів квот розподіляються голоси між країнами в керівних органах МВФ. Кожна держава має в своєму розпорядженні 250 голосами плюс один голос на кожні 100 тис. СДР її квоти. 46% всіх голосів належить США і країнам ЄС, 34% – країнам, що розвиваються.

☑ Для схвалення рішень Фонду необхідно 85% голосів. США володіють близько 17% всіх голосів. Цього недостатньо для самостійного прийняття рішення, але дозволяє блокувати будь-яке рішення Фонду. Сенат США може прийняти законопроект, що забороняє Міжнародному валютному фонду виконувати певні дії, наприклад, виділяти кредити країнам.

Кредити Фонду надаються на підтримку програм економічної політики, покликаних вирішити проблеми платіжного балансу, – тобто в тих випадках, коли не можна отримати достатнє фінансування на прийнятних умовах для покриття чистих міжнародних платежів. Одні кредити МВФ надаються на відносно короткий термін і фінансуються за рахунок фонду внесків, що надаються державами-членами в рахунок квот. Інші кредити МВФ є більш довгостроковими, включаючи пільгові кредити, що надаються державам-членам з низьким доходом на основі субсидій, що фінансуються за рахунок продажів золота МВФ минулого та внесків держав-членів. У своїй роботі з країнами з низьким доходом МВФ приділяє основну увагу тому, як макроекономічна та фінансова політика може сприяти досягненню головної мети скорочення бідності.

Стабілізаційні програми МВФ передбачають обмеження внутрішніх кредитів, бюджетних витрат, заробітної плати і ведуть до зниження темпів економічного зростання, що звичайно йде врозріз з національними інтересами країни-позичальника.

(!) Країни-члени МВФ зобов’язані подавати йому інформацію про офіційні золотих запасах і валютних резервах, стан економіки, платіжного балансу, грошового обігу, закордонних інвестиціях і т.д. Ці дані використовуються

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

приватними банками для визначення платоспроможності країн-позичальників.

☑ Більша частина кредитів, виданих МВФ Югославії в 80–их роках, пішла на обслуговування цього боргу, вирішення проблем, викликаних виконанням рецептів МВФ. Фонд змусив Югославію припинити економічне вирівнювання регіонів, що призвело до зростання сепаратизму і подальшої громадянській війні, що забрала життя 600 тис. чоловік. Видані Мексиці кредити МВФ в обмін на масштабну приватизацію, скорочення державних витрат призвели до того, що 57 % державних витрат йшло на виплату зовнішнього боргу. У результаті з країни пішло близько 45 млрд. доларів, безробіття досягало 40% економічно активного населення. Країна змушена була вступити в НАФТА і надати колосальні пільги американським корпораціям, в результаті чого доходи мексиканських робітників моментально скоротилися і в Мексиці повністю була знищена система підтримки мексиканських фермерських господарств – країна, де вперше була одомашнена кукурудза, стала її імпортувати. У 1989 р. МВФ надав Руанді позику за умови, що уряд перестане надавати підтримку фермерським господарствам (що є нормою в багатьох країнах світу, включаючи і США) і проведе девальвацію місцевої валюти. Це спровокувало крах доходів населення і, як наслідок, криваву громадянську війну.

Важливо відзначити, що членство країни в МВФ є обов'язковою умовою при її вступі до Міжнародного банку реконструкції та розвитку, а також для отримання пільгових кредитів в його дочірньої організації – Міжнародної асоціації розвитку.

Квоти країн-членів МВФ оплачуються повністю (близько 25% – СДР і вільно конвертованою валютою і 75% – національною валютою).

Відносини МВФ з країнами колишнього СРСР, у тому числі з Україною, будуються відповідно до трьох типів програм. Програму першого типу створено спеціально для цих країн та країн Східної Європи. Вона є своєрідною підготовчою програмою, відносно простою у своїх вимогах. Виконання такої програми не потребує складного інвестиційного апарату в країні. Це первісна програма – програма системної трансформації економіки (Systemic Transformation Fasility – STF), реалізація якої дає змогу країні і Фонду співпрацювати.

Наступний крок – це досить стандартна програма, яка має назву «стенд-бай» (Stand-by). Це програма короткострокового фінансування; як правило, вона триває від 12 до 13 місяців і спрямована на здійснення першочергових заходів, необхідних для досягнення макроекономічної стабілізації.

Після реалізації цієї програми країна може укласти з МВФ угоду про програму розширеного фінансування (Extanded Fund Facility – EFF). Вона розрахована на три роки і спрямована на закріплення досягнень початкової стабілізації за програмою «стенд-бай». Одночасно значно більше уваги приділяється структурним змінам в економіці, тим елементам, які становлять базу (основу) подальшого економічного зростання.

Ставши членом МВФ, Україна водночас увійшла до структури Світового банку. Їй виділено квоту в 10678 акцій на загальну суму в 1,3 млрд. дол. США. Валютну готівку за членство України в банку на суму 7,9 млн. дол. США внесли Нідерланди, що є країною-опікуном нашої держави у цій банківській структурі. Розпорядником фінансових ресурсів, наданих МВФ, є НБУ. Отримання цих ресурсів обумовлено виконанням українською стороною погоджених з МВФ критеріїв ефективності, таких як рівень чистих міжнародних резервів НБУ, монетарні показники та дефіцит консолідованого бюджету тощо.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку *(МБРР; International Bank for Reconstruction and Development)*, спеціалізована установа ООН (Організація Об'єднаних Націй), міжнародний кредитний інститут, створений одночасно з Міжнародним валютним фондом (МВФ) відповідно з рішенням валютно-фінансової конференції 44 країн в Бреттон-Вудсі (США, 1944).

Вищий орган – Рада керуючих. Кожна країна має в ньому 250 голосів плюс 1 голос на акцію (100 тисяч доларів). Це забезпечує США 25% голосів, Великобританії – 10, ФРН (Федеральна Республіка Німеччини) – 5, Франції – 4, Канаді, Індії та Японії по 3% загальної кількості голосів. Виконавчий орган – директорат – складається з 20 директорів, в числі яких постійно призначаються представники США, Великобританії, ФРН (Федеральна Республіка Німеччини), Франції, Японії та Індії і обираються 14 директорів, які представляють інших учасників банку. Правління МБРР знаходиться у Вашингтоні. Внески до капіталу МБРР оплачуються лише в розмірі 7% підписного капіталу, а 93% служать гарантійним фондом, який використовується в якості забезпечення емісії облігацій Банку на світових ринках. Розмір квот визначається з урахуванням частки країни у світовій економіці і торгівлі.

Офіційні цілі МБРР: сприяння розвитку продуктивних сил країн-учасниць, в першу чергу менш розвинених країн, експорту в них приватного капіталу шляхом гарантування таких капіталовкладень або участі в них. Фактично МБРР перетворився на засіб сприяння експорту капіталів імперіалістичних монополій. 65–70% кредитів МБРР надаються на фінансування розвитку інфраструктури (транспорту, доріг, комунального господарства тощо), вкладення в яку створюють основу для подальших вкладень приватних коштів у дохідні галузі. Надання кредитів економічно слаборозвиненим країнам МБРР нерідко обумовлюється проведенням ними економічної політики , що приносить вигоди іноземним монополіям.

Основні напрямки діяльності МБРР:

– надання середньострокових і довгострокових позик і кредитів країнам–членам Банку;

– надання розвиваються, і країнам з перехідною економікою довгострокових кредитів на створення інфраструктури та виробничі цілі. Кредити видаються країнам, які не в змозі виплачувати процентні ставки, близькі до ринкових;

– надання технічної допомоги цим країнам;

– надання сприяння у проведенні узгодженої економічної політики між МБРР і бідними країнами – членами у зв'язку з фінансуванням загальноекономічних і галузевих планів розвитку в особливих умовах;

– фінансування проектів і діяльності країн, що розвиваються з охорони навколишнього середовища з глобального фонду навколишнього середовища, в якому банк виступає в якості піклувальника і замовника проектів;

– організація та проведення семінарів, навчальних курсів для представників країн, що розвиваються, видання та розповсюдження навчальних матеріалів;

– діяльність у якості члена консультативного органу, створеного Канадою, Францією, Нідерландами, США з метою координації діяльності країн-кредиторів, які здійснюють систематичне фінансування програм у країнах, що розвиваються;

– проведення досліджень з економічної та науково-технічної проблематики;

– надання допомоги у підготовці та реалізації проектів, що фінансуються;

– співпраця на національному рівні з недержавними некомерційними організаціями, надаючи їм консультаційну допомогу і засоби на фінансування проектів.

Країни-одержувачі зобов'язані виконувати рекомендації Банку та надавати йому звіти про використання позик та іншу інформацію на вимогу. При невиконанні рекомендацій та умов виділення позик МБРР призупиняє або повністю припиняє кредитування. Необхідною умовою надання Банком кредитів є наявність фінансування проектів за рахунок коштів країн – позичальників.

Головні ресурси для кредитних вкладень МБРР отримує шляхом розміщення своїх облігацій на міжнародних ринках капіталів. Монополіям, що набирає ці облігації, державами-членами МБРР гарантується зворотність коштів.

Міжнародна асоціація розвитку (МАР, *International Development Association*) була створена в 1960 році як філія МБРР. В якості спеціалізованої установи вона належить до системи Об'єднаних Націй. Членами МАР є 170 держав-членів ООН і Республіка Косово. В МАР не включаються: Андорра, Антигуа і Барбуда, Бахрейн, Білорусь, Бруней, Болгарія, острови Кука, Куба, Ямайка, Ліхтенштейн, Мальта, Монако, Намібія, Науру, Ніуе, Північна Корея, Катар, Румунія, Сан-Марино,

Сейшельські острови, Сурінам, Туркменістан, Уганда, Уругвай, Ватикан і Венесуела.

МАР у багатьох відносинах подібна Міжнародному банку реконструкції та розвитку. Обидві організації фінансують проекти розвитку, мають один і той же штат, а президент Банку є одночасно президентом МАР. Головна відмінність між цими двома організаціями полягає в способах залучення фінансових ресурсів і в умовах надання позик країнам, що розвиваються. Міжнародна асоціація розвитку надає країнам, що розвиваються безпроцентні кредити.

☑ Перший кредит МАР видав 12 травня 1961 р. Гондурасу, на розвиток шосе, розмір кредиту склав 9 млн. долларів.17 вересня 1962 р. МАР видала перший кредит на освіту– гроші були виділені на будівництво шкіл у Тунісі. Розмір кредиту склав 5 млн. доларів і був виданий на термін у 50 років.

Її джерелами фінансування є внески країн-донорів. На відміну від неї МБРР велику частину своїх фінансових засобів одержує на світових фінансових ринках і надає позики країнам, що розвиваються під відсотки і на певний термін, хоча і на умовах більш вигідні ніж комерційні банки.

Цілі МАР:

– надання сприяння економічному розвитку;

– підвищення продуктивності праці і рівня життя в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою членах МАР.

Це здійснюється шляхом надання довгострокових кредитів на фінансування конкретних проектів, доцільність яких підтверджується експертами МБРР. Членство в МАР відкрито для всіх країн-членів МБРР у терміни і на умовах, які встановлюються МАР.

Члени Ради керуючих, Виконавчого директорату і президент в силу займаної посади, а також посадові особи і штатні службовці МБРР за сумісництвом виконують аналогічні обов’язки у Міжнародній асоціації розвитку. Штат співробітників МАР розділений на чотири сектори: операції, фінансування, політика, планування і дослідження. Основна частина фінансових ресурсів МАР поступає з трьох джерел: прибутку МБРР; капіталу, внесеного до статутного фонду державами-членами МАР; додаткових добровільних внесків країн-учасниць МАР.

Основні напрямки діяльності МАР:

– надання кредитів найбідніших і найменш кредитоспроможним країнам. Кредити видаються з урахуванням розмірів території країни, річного доходу на душу населення (менше 1305 долара США) і ступеня ефективності економічної політики;

– проведення експертизи фінансованих проектів та результатів їх здійснення для визначення ефективності використання фінансової допомоги;

– надання сприяння країнам-членам у проведенні економічних реформ, у здійсненні екологічних заходів і в реалізації проектів соціального захисту населення.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК, *International Finance Corporation*) заснована в 1956 році в якості філії МБРР. Міжнародна фінансова корпорація належать до системи Об'єднаних Націй у якості спеціалізованої фінансової установи, і є самостійною юридичною особою.

Цілі МФК:

– надання сприяння у фінансуванні приватного підприємництва, головним чином для країн, що розвиваються – членів;

– надання допомоги в управлінні підприємствами, створеними за участю, як іноземного капіталу, так і місцевих інвестицій;

– стимулювання припливу приватного капіталу у виробничу сферу;

– реалізація проектів забезпечення рентабельності підприємств приватного сектора.

Членство в МФК відкрито для всіх держав – членів МБРР.

На відміну від МБРР, МФК не вимагає державних гарантій по наданих коштам. Джерелами коштів IFC є внески країн-членів, емісія облігацій на міжнародному фінансовому ринку і доходи від здійснення своїх операцій.

Вищим органом Міжнародної фінансової корпорації є Рада керуючих. До його складу входять ті ж особи, що й до складу Ради керуючих МБРР. Управляючі мають право делегувати частину своїх повноважень Директорату. Директорат, що складається з 24 членів, які теж суміщають свої посади в МБРР і МФК, відповідає за проведення поточної діяльності МФК.

При МФК створена Банківська консультативна комісія. Вона складається з 10 керівних працівників провідних міжнародних фінансових інститутів. Комісія проводить регулярні зустрічі з управлінським складом МФК для обміну думками про політику і діяльність Корпорації.

Джерелами фінансування МФК є внески держав-членів, кредити МБРР, відрахування від прибутків МФК, одержуваних за рахунок відсотків на надані позики, фінансові збори , дивіденди та участь у прибутках, доходи від продажу акцій і від операцій з іншими цінними паперами, доходи на депозити, платежі за надані послуги, а також кошти, що залучаються на міжнародних фінансових ринках.

Основні напрямки діяльності МФК:

– фінансування підприємництва в країнах-членах;

– здійснення інвестицій в обробну і видобувну промисловість, сільське господарство, комунальні підприємства, туризм;

– залучення приватних фінансових коштів для інвестицій у проекти з розвитку інфраструктури, охорони навколишнього середовища;

– об'єднання залучаються з різних джерел фінансових ресурсів для фінансування великих підприємницьких проектів;

– підготовка та оцінка підприємницьких проектів;

– надання сприяння в управлінні ризиками, надання гарантій інвесторам і допоміжне фінансування;

– надання технічної та консультаційної допомоги приватним і змішаним по капіталу підприємствам, у тому числі фінансування яких здійснюється з Фонду технічної допомоги, створеного в рамках МФК;

– співпраця з МБРР з питань розробки національних стратегій країн-членів, реформування їх фінансового сектора та системи оподаткування;

– консультування ділових кіл та урядів держав-членів з питань економічного розвитку;

– інформаційна діяльність в рамках цілей і завдань МФК.

Багатобічне агентство по інвестиційних гарантіях (МІГА, *Multilateral Investment Guarantee Agency*) засновано в 1988 році в якості філії Світового банку володіє фінансовою незалежністю. Є спеціалізованою фінансовою установою ООН. Основна мета МАІГ – сприяння в залученні інвестицій у виробничу сферу держав-членів, особливо країн, що розвиваються. Членство відкрите для всіх членів МБРР і для Швейцарії.

MIGA
World Bank Group
Multilateral Investment
Guarantee Agency

☑ З 1988 р. МАІГ видано понад 900 гарантій на загальну суму 17,4 млрд. дол. США. При цьому воно допомогло розмістити понад 50 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій в 96 країнах, що розвиваються. Максимальний розмір гарантій складає в даний час 110 млн. дол. США на один інвестиційний проект і 440 млн. дол. США на одну країну.

Вищий орган МАІГ – Рада керуючих. Він може делегувати свої повноваження Директорату, за винятком деяких спеціально закріплених за ним функцій. Директорат складається з 20 директорів і відповідає за загальну оперативну діяльність Агентства. Головою Директорату є президент МБРР. Найважливішим джерелом фінансування є основний капітал , що складається з внесків країн-членів. МАІГ доповнює діяльність діючих комерційних національних та міжнародних страховиків інвестицій. Їм надаються гарантії чотирьох основних типів:

– захист від втрат, які можуть мати місце в умовах неконвертованості національної валюти. Втрати виникають у зв'язку з неможливістю

конвертувати місцеву валюту в іноземну для її переказу за межі країни перебування;

– захист від експропріації. Втрати можуть бути викликані діями уряду країни перебування щодо обмеження або ліквідації права власності або контролю над нею, а також права на застраховані інвестиції;

– захист від збитків викликаних військовими діями і громадянськими заворушеннями. Ними можуть з'явитися руйнування або шкоди матеріальним активам підприємства, порушення ритму діяльності підприємства;

– захист від порушень умов виконання інвестиційного контракту. Збитки можуть виникнути у зв'язку з неможливістю домогтися ухвалення рішення суду або арбітражного суду та / або його виконання за позовом проти країни перебування, анульована або порушила інвестиційний контракт.

МАІГ вивчає проекти в ході процесу подачі заявок з метою забезпечення їх фінансової, економічної та екологічної обґрунтованості та їх корисного вкладу у задоволення потреб розвитку країни перебування.

МАІГ надає різноманітні послуги з надання технічної допомоги з метою сприяння зусиллям країн-членів щодо стимулювання прямих іноземних капіталовкладень.

Сприяння інвестиціям включає проведення зустрічей, конференцій навчальних програм і семінарів, а також ознайомчі поїздки галузевого і міждержавного характеру. МАІГ регулярно проводить навчально-практичні форуми з метою надання допомоги країнам-членам у поліпшенні інвестиційної привабливості та розширення зв'язків з потенційними інвесторами.

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР, *European Bank for Reconstructionand Development)* – утворений відповідно до підписаного 2 травня 1990 р. у Парижі угодою для надання сприяння реформам у країнах Центральної та Східної Європи у зв'язку з переходом країн цього регіону до орієнтованої на ринок економіці. Засновниками банку є 40 країн – всі країни Європи, крім Албанії, а також США, Канада, Мексика, Венесуела, Марокко, Єгипет, Ізраїль, Японія, Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія і дві міжнародні організації – Європейське економічне співтовариство та Європейський інвестиційний банк.

В освіті банку брав участь і колишній СРСР, в 1994 р. ЄБРР включав 25 країн, в тому числі і Україну, яка є також і акціонером банку. Акціонерний капітал банку 10 млрд. екю, поділений на 1 млн. акцій, утримувачем 8 тис. яких на суму 80 млн. екю є Україна.

Мета ЄБРР – зіграти роль стимулятора і прискорювача для залучення капіталів у галузі інфраструктури країн Центральної та Східної Європи.

Надаючи кредити, банк допомагає західним промисловцям йти на необхідний ризик у завоюванні ринків на Сході, а це буде сприяти якнайшвидшому переходу східноєвропейських країн до економічної стабільності та введенню конвертованості своїх валют.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ, Люксембург) надає кредити на термін від семи до двадцяти років, а країнам, що розвиваються – до сорока років. Мета ЄІБ – розвиток відсталих регіонів країн ЄС, реконструкція підприємств, створення спільних господарських об'єктів, розвиток пріоритетних галузей;

Європейський валютний інститут (ЄВІ, Франкфурт-на-Майні, 1994 р.) замінив Європейський фонд валютного співробітництва, створений у 1973 р. – це наднаціональний орган у складі керуючих дванадцяти центральних банків, здійснює координацію грошової і кредитної політики цих банків, сприяє створенню системи європейських центральних банків і переходу до єдиної валюти. До ЄВІ перейшла функція емісії ЕКЮ і надання кредитів на покриття дефіциту балансу країн-членів. З липня 1998 р. ЄВІ замінений Європейським центральним банком, який випускає євро. З 1999 р. почала діяти Європейська система центральних банків, яка включає Європейський центральний банк і центральні банки країн ЄС, які перейшли до євро.

Регіональні банки розвитку створені в 60-х рр. в Азії, Африці, Латинській Америці для вирішення специфічних проблем і розширення співробітництва країн цих регіонів.

Африканський банк розвитку *(АфБР, African Development Bank)* почав операції 1 липня 1966 р., хоча Угоду про його заснування було підписано міністрами фінансів 23-х незалежних африканських країн-співзасновників ще у 1963 р. До 1983 р. банк існував виключно як панафриканська організація. Це відрізняло його від аналогічних інституцій інших регіонів, що розвиваються. У 1978 р. на сесії ради керуючих АфБР було прийнято рішення про залучення до банку неафриканських країн з метою збільшення статутного капіталу, але за умови, що їм належатиме не більше як 1/3 загальної суми статутного капіталу, керівництво залишатиметься в руках регіональних членів, а кредити надаватимуться тільки країнам африканського континенту. Ці умови ставилися з метою збереження африканського характеру банку.

Членами АфБР є 50 незалежних африканських держав і 25 нерегіональних членів. Ресурси АфБР складаються із внесків країн-членів та позичених коштів.

Азіатський банк розвитку *(АзБР, Asian Development Bank)* засновано в 1965 р. Місцезнаходження – м. Маніла (Філіппіни). Членами банку є 64 держави, в тому числі 18 неазіатських (наприклад, Австралія). Головна мета – сприяти економічному прогресу азіатських країн, що розвиваються.

Ресурси банку формуються за рахунок внесків, переважно розвинутих країн. Найбільша квота в уставному капіталі належить Японії – 26%; Австралія має 11%. Частка неазіатських держав (крім Австралії) становить

33%. Таким чином, на всі країни, що розвиваються, припадає лише 30% в усієї квоти. Станом на 2006 р. капітал АзБР дорівнював 3,5 млрд дол.

Кредитна діяльність. АзБР здійснює довгострокове кредитування. З 1995 р. практикує надання часткових гарантій за некомерційними ризиками. Пріоритетним об'єктом кредитування є енергетика.

У 1973 р. банк заснував Азіатський фонд розвитку (АФР), призначений для надання безвідсоткових кредитів найбіднішим азіатським країнам на строк до 40 років з виплатою комісії в 1% щороку.

Згідно зі статутом регіональним членам має належати провідне місце у капіталі та у керівництві цією інституцією. Можливість пайовиків впливати на діяльність банку визначається їх участю у статутному капіталі. Згідно зі статутом питома вага будь-якої країни-члена у капіталі банку не повинна перевищувати 0,5% її ВНП.

АзБР так само, як і інші банки розвитку, кредитує лише частину проекту, а в іншій частині надає гарантії за позиками з інших джерел або залучає кредиторів шляхом укладення угоди про співфінансування. Проценти за позиками встановлюються, як правило, на рівні ставок приватних ринків капіталів. Для деяких країн надаються пільги. Строк погашення кредитів від 10 до 30 років, за пільговими – до 40 років. Граціонний період триває 2-7 років, за пільговими – до 10 років. Більшу частку позик (понад 60%) банк надає на розвиток інфраструктури, що створює умови для припливу приватного іноземного капіталу. Найбільший обсяг кредитів АзБР надав п'яти країнам: Індонезії, Південній Кореї, Філіппінам, Пакистану, Таїланду.

Існують також інші регіональні й субрегіональні банки та фонди розвитку. Найвідоміші з них:

1. Центрально-американський банк економічної інтеграції, Гондурас.
2. Карибський банк розвитку, Барбадос.
3. Андська корпорація розвитку, Венесуела.
4. Ісламський банк розвитку, Саудівська Аравія
5. Фонд ОПЕК з Міжнародного співробітництва, Австрія.
6. Арабський банк економічного розвитку Африки, Судан.
7. Арабський фонд економічного та соціального розвитку, Кувейт та ін.

Чорноморський банк торгівлі та розвитку (ЧБТР, *Organization of Black Sea Economic Cooperation*) – регіональний багатонаціональний банк зі статутним капіталом 1 млрд СДР.

У 1990 р. президент Туреччини Тургут Озал виступив з ініціативою створення «Чорноморської зони процвітання і співпраці» за участю СРСР, Туреччини, Румунії і Болгарії. У 1992 р. підписано перший документ про утворення цієї організації – Стамбульська декларація 1992 р. «Про Чорноморське економічне співробітництво», який підписали Росія, Туреччина і Україна, Вірменія, Грузія, Азербайджан, Молдова, Румунія, Греція, Болгарія та Албанія.

В перші ж роки існування ЧЕС виникли проблеми з реалізацією поставлених завдань. Не вистачало фінансових ресурсів. Хоча в Стамбульській декларації заявлялося про необхідність створення Чорноморського банку торгівлі і розвитку (ЧБТР), фактично робота з його створення почалася лише в 1995 р., коли ЄС виділив 250 тис. екю на розробку бізнес-плану банку. Угода про створення ЧБТР, підписана і ратифікована всіма учасниками, набрала чинності 24 січня 1997 р. Статутний капітал ЧБТР – 1,35 млрд. дол.

Угода про його створення була підписана цими країнами 30 червня 1994 р. у м. Тбілісі (Грузія). Відповідно до цієї Угоди ЧБТР мав почати діяльність у 1995 р. Однак через брак коштів у країн-учасниць та політичну нестабільність активні переговори та процес ратифікації угоди країнами-учасницями розпочалися лише у 1996 р. Операційну діяльність розпочато лише з 1 червня 1999 р. Штаб-квартира банку розташована у Салоніках (Греція). Внесок України до статутного фонду ЧБТР – 10%, що становить 13,5 млн. СДР (18,15 млн. дол. США).

ЧБТР створено з метою поглиблення інтеграції та зміцнення зв'язків між країнами Чорноморського економічного співробітництва (ЧЕС). Пріоритетними для банку повинні стати питання, що стосуються транспортних сполучень (морських та сухопутних), енергетики, сільського господарства, торгівлі тощо. Банк пропонуватиме країнам ЧЕС технічну й консультативну допомогу у виробленні ефективної економічної політики, засновуватиме спеціальні фонди, сприятиме інвестуванню в економічні та соціальні проекти, надаватиме гарантії та братиме участь у гарантіях і фінансових структурах державного й приватного секторів, поглиблюватиме співпрацю міжнародних фінансових установ розвитку з національними агенціями фінансів і розвитку країн-учасниць тощо. Враховуючи особливості країн-учасниць, які перебувають на різних етапах розвитку і переходу до ринкових відносин, ЧБТР надаватиме їм допомогу в проведенні структурних економічних реформ, сприятиме розвитку конкуренції, приватизації, підприємництва та зміцненню економічних зв'язків між країнами ЧЕС.

Міжамериканський банк розвитку *(МаБР, Inter-American Development Bank)* був заснований у 1960 р. як інвестиційна інституція для фінансування країн Латинської Америки. Членами його є 27 країн американського регіону та 17 нерегіональних країн-членів. Більшість голосів у МаБР належить США та іншим західним країнам.

Мета МаБР, задекларована в угоді про його створення, – боротьба зі злиднями та сприяння екологічно безпечному сталому економічному зростанню країн Латинської Америки та Карибського басейну (як кожної окремо, так і регіону в цілому). Відповідно до цієї мети пріоритетними напрямами діяльності Банку вже понад 40 років залишаються:

• програмна допомога розбудові в країнах регіону конкурентного середовища, яке б стимулювало й адаптувало розвиток національних економік до умов інтернаціоналізації виробництва;

• модернізація державних інституцій шляхом підвищення ефективності й прозорості їхньої діяльності;

• фінансування соціальних програм боротьби зі злиднями;

• сприяння регіональній інтеграції (включно з розвитком внутрішніх ринків товарів і послуг).

За роки функціонування МаБР у його межах було створено низку спеціалізованих структур, у тому числі Міжамериканську інвестиційну корпорацію, Багатосторонній інвестиційний фонд, Фонд спеціальних операцій та кілька фондів, засновниками яких стали окремі країни-донори чи міжнародні організації.

Фінансову основу діяльності Банку становлять його статутний капітал, резерви, цільові внески країн-донорів і запозичення самого МаБР на світових ринках капіталу – загалом близько 200 млрд. дол. Авуари Фонду спеціальних операцій нині перевищують 10 млрд. дол. США.

Власний капітал МаБР, що безперервно зростав упродовж усього періоду існування Банку (досягши 101 млрд. дол. у 2002 р.), складається із двох частин: сплаченої (4,3 %) і несплаченої (95,7 %); остання, як і в МБРР, вважається «гарантійною» (callable) і підлягає сплаті лише «за запитанням», тобто в разі нездатності Банку виконати свої зобов'язання перед власними позикодавцями. Саме наявність останньої частини (і, головним чином, висока частка в ній зобов'язань США і країн «великої сімки») дає Банкові змогу робити багатомільярдні запозичення на світових ринках капіталу на найвигідніших умовах.

Кількість належних кожній країні акцій і, відповідно, сума внеску до статутного капіталу є визначальними для розподілу голосів між країнами – членами Банку у вищих керівних органах МаБР. Згідно зі встановленим у Банку порядком представник кожної країни в Раді управляючих має 135 голосів плюс 1 голос за кожні 10 тис. дол. внеску до МаБР. Сполучені Штати, наприклад, володіють найбільшою кількістю голосів – 30,5 % (спочатку – 34 %); Аргентина має 12,7 % голосів, Бразилія – 12,07 %, Мексика – 7,76 %, Венесуела – 6,47 %, Японія – 5 %, Канада – 4 %, а всі європейські країни разом – 15 % (спочатку – 11 %). Усього частка країн Латинської Америки та Карибського басейну становить близько 50 % статутного капіталу МаБР, що забезпечує їм половину голосів у Раді управляючих Банку.

Облігації МаБР, так само як і цінні папери МБРР, мають найвищий рейтинг – ААА. Обсяг щорічних запозичень МаБР за останні роки коливається від 6 до 10 млрд дол. – керівництво Банку стежить за тим, щоб загальна величина запозичених коштів не перевищувала 80 % власного капіталу.

Головними покупцями облігацій МаБР є центральні банки, пенсійні, трастові та інвестиційні фонди, а також комерційні банки промислово розвинутих країн. Досить цікавим є той факт, що МаБР залучає кошти не тільки з традиційних ринків капіталу, але й з таких країн, як Австралія, Канада, Польща та Тайвань.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

За даними експертів, за чотири десятиріччя свого існування Банк перетворився на головний каталізатор мобілізації ресурсів до країн Латинської Америки та Карибського басейну, забезпечивши надходження до регіону 263 млрд дол. Обсяг щорічно надаваних самим Банком кредитів зріс із 294 млн дол. у 1961 р. до 10,1 млрд дол. у 1998 р. Хоча в подальшому обсяги кредитів МаБР зменшилися – до 5,3 млрд дол. у 2000 р. і 7,8 млрд дол. у 2001 р. – все ж, за твердженням представників Банку, в останні вісім років минулого сторіччя їх організація не мала собі рівних серед усіх багатонаціональних банків розвитку за величиною кредитів, наданих країнам Латинської Америки та Карибського басейну.

Завдання для самоконтролю

*1. Які передумови виникнення міжнародних валютно–кредитних організацій?*_____

_____

*2. Назвіть основні напрямки діяльності Банку міжнародних розрахунків.*_____

_____

*3. Дайте свою оцінку кредитуванню країн Міжнародним валютним фондом з точки зору їхніх національних інтересів? Обґрунтуйте.*_____

_____

*4. Які основні правила кредитування країн Міжнародним банком реконструкції та розвитку?*_____

_____

*5. Назвіть країни–учасниці Міжнародної асоціації розвитку. Чи є учасником МАР ваша країна?*_____

_____

_____

_____

*6. Чи всі держави можуть бути учасниками міжнародної фінансової корпорації? Назвіть ці держави.*_____

_____

_____

_____

*7. Перерахуйте регіональні фінансово–кредитні організації.*_____

_____

_____

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

А

Абсолютна ліквідність – здатність активу негайно обмінюватись на будь-які блага.

Актив банку – частина бухгалтерського балансу (ліва сторона), яка характеризує склад, розміщення і використання коштів банку, згрупованих за їх економічним значенням у процесі відтворення.

Активи високоліквідні – кошти та активи, які можуть бути швидко трансформовані в наявні кошти.

Активи робочі банку – кошти на рахунках, в касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити; інші кошти та інші активи, що дають прибуток банку.

Активні операції банку – фінансові операції з розміщення вільних коштів з метою отримання прибутку. До активних операцій належать: надання кредитів та позичок, придбання цінних паперів, вкладення коштів у комерційні проекти, лізингові, факторингові операції, операції з векселями та інші банківські операції.

Акціонерний капітал банку – сплачена частка основного капіталу, вкладеного в банк в обмін на вимогу щодо частки в будь-яких майбутніх прибутках, які розподіляються у формі дивідендів.

Б

Балансовий прибуток банку – загальна сума прибутку від усіх видів діяльності банку, яка відображається в балансі. Складається з прибутку від операційної діяльності та надходжень і збитків від позареалізаційних операцій.

Банк – кредитна установа, яка мобілізує кошти, надає їх у позичку, здійснює підрахунки між економічними суб’єктами.

Банківська операція – діяльність банку, пов’язана з виконанням його специфічно банківських функцій. Коло банківських операцій в Україні винятково визначене законодавством.

Банківська ліквідність – здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов’язань. Визначається збалансованістю між строками і сумами.

Банківський відсоток – плата за надані в торг гроші.

Банківський кредит – вид кредиту, що надається банками підприємствам, домашнім господарствам і державам.

Банківські ресурси – сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для здійснення кредитних та інших активних операцій.

Банкнота – банківський білет, грошовий знак, що випускається в обіг центральним емісійним банком. Забезпечений усіма активами банку та масою товарів, що належать державі.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

Бартер – обмін одного товару на інший без допомоги грошей.

Білонна монета – розмінна монета меншого номіналу, ніж основна грошова різниця.

Бланковий кредит – кредит, який надається без забезпечення – лише під зобов'язання повернути кредит і, як правило, надійним позичальникам. Комерційні банки можуть надавати бланкові позики лише в межах наявних власних коштів.

В

Валюта – грошова одиниця, що використовується у функціях світових грошей.

Валютна система – це механізм, що зв'язує окремі національні економічні системи в єдине світове господарство.

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошовій одиниці іншої країни.

Валютний ринок – сукупність обмінних та депозитно-кредитних операцій в іноземних валютах, які здійснюються між юридичними та фізичними особами за ринковим курсом або за відсотковою ставкою.

Валютні відносини – відносини, що виникають під час функціонування грошей у міжнародному обігу.

Валютні обмеження – законодавчо визначені обмеження на здійснення валютних операцій у країні (для певних груп економічних суб'єктів, для певних видів операцій, валют тощо).

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Великий кредит – сукупний розмір позик комерційного банку стосовно одного позичальника, який перевищує 10% власних коштів (капіталу) банку.

Відсотковий ризик – ризик змін процентних ставок, що негативно позначається на прибутку банку.

Власні кошти банку – сукупність різних за призначенням фондів, які забезпечують економічну самостійність і стабільність банку.

Г

Готівкові гроші – знаки вартості, виготовлені з паперу або малоцінного металу.

Гривня – грошова одиниця незалежної держави Україна. «Гривня» як грошова й вагова одиниця Київської Русі походить від найменування обруча – прикраси із золота чи срібла, який носили на шиї («загривку»). Частина цього обруча (рублена гривна), що оберталася в ролі грошей, стала основою найменування грошової одиниці «рубль».

Гроші – специфічний товар, що обмінюється на будь-який інший товар і є загальним еквівалентом. Гроші є засобом вираження вартості товарів.

Грошова база – це консолідуючий показник резервних грошей банківської системи на основі якого через грошовий мультиплікатор формується пропозиція грошей.

Грошова маса – сукупність запасів грошей у всіх їх формах, які перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент.

Грошова система – форма організації грошового обігу, що встановлюється державними законами або рішеннями міжнародних органів.

Грошовий агрегат – це специфічний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від їх ліквідності.

Грошовий мультиплікатор – це величина множника (коефіцієнта), на яку збільшується кількість грошей в обігу в результаті операцій на монетарному ринку.

Грошовий оборот – сукупність переміщень грошових коштів між економічними суб'єктами в процесі обміну щодо погашення грошових зобов'язань.

Грошовий потік – сукупність платежів, які обслуговують окремий етап (чи його частку) процесу розширеного відтворення.

Грошовий ринок– сукупність грошових інститутів, що спрямовують потоки грошових коштів від власників до позичальників.

Грошові агрегати – показники грошової маси в обігу. Це визначена законодавством відповідно до ступеня ліквідності специфічна група ліквідних активів.

Д

Дворівнева банківська система – система, в якій емісійно-організаційні банківські функції відокремлені від інших і реалізуються в так званому першому (верхньому) рівні банківської системи.

Девальвація – офіційне зниження державного металевого вмісту та валютного курсу (чи тільки курсу) національної грошової одиниці щодо іноземних валют.

Деномінація (від лат. *denominatio* – «перейменування») – укрупнення грошової одиниці країни без зміни її найменування, що проводиться з метою полегшення грошового обігу та надання більшої повноцінності грошам.

Депозит банківський – грошові кошти фізичних і юридичних осіб або цінні папери, які передані на зберігання до банку за відповідну плату.

Депозитний відсоток – ставка відсотка, який виплачується за вкладами населення та юридичних осіб.

Депозитні гроші – неповноцінні знаки вартості, які не мають речового вираження й існують лише у вигляді певних сум на рахунках у банках.

Державний кредит – вид кредиту, за якого одним із суб'єктів кредитних відносин (як правило, позичальником) виступає держава.

Дефіцитне фінансування – спосіб розширення сукупного попиту шляхом застосування державного регулювання. Зазвичай це здійснюється перевищенням державних видатків над доходами, наслідком чого є

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

створення бюджетного дефіциту.

Дефлятор ВВП (індекс Пааше) – показник, який характеризує зміну в часі загального рівня цін на всі товари і послуги, які реалізовані кінцевим споживачам.

Дефляція (від лат. deflatio – «здування») – вилучення з обігу частини грошової маси з метою запобігання її зростання і придушення темпів інфляції.

«Дешеві» гроші – грошово-фінансова політика утримання відсоткових ставок на низькому рівні, що проводиться з метою стимулювання економічної діяльності шляхом зниження вартості кредитів та інвестицій.

Довгостроковий кредит – кредит, що охоплює позики, які надаються на строк понад п'ять років і призначені для формування основних фондів.

«Дорогі» гроші – кредитно-фінансова політика, що припускає стримування обсягу кредитів за рахунок високих відсоткових ставок центрального банку.

Е

Економічні межі кредиту – межа відносин з приводу передачі вартості в тимчасове використання.

Електронні гроші – умовна назва фінансових коштів, які використовує їх власник на основі електронної системи банківських послуг.

Емісійна функція кредиту – в сучасній економіці гроші виникають внаслідок банківського кредитування. Нестача платіжних засобів у економіці також може покриватися за рахунок розширення комерційного кредиту.

Ефект витіснення – зниження обсягів інвестицій внаслідок зростання відсоткової ставки.

Ефект доходу – зміна співвідношення між поточним та майбутнім споживанням як реакція на зміну сукупного доходу, що спричинений зміною відсоткової ставки.

З

Забезпечення кредиту – матеріальні й нематеріальні активи, які в разі неповернення кредиту кредитор може використати для компенсації своїх збитків.

Залучені кошти банку – сукупність коштів, які акумулюються банком на різних рахунках клієнтів у вигляді депозитів або придбані на грошовому ринку міжбанківські кредити чи централізовані ресурси.

І

Інвестиції – грошові, майнові цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності з метою отримання прибутку чи збільшення капіталу.

Інвестиційні компанії – різновид кредитно-фінансових установ, що спеціалізуються на залученні тимчасово вільних грошових коштів дрібних і

середніх інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів і розміщення мобілізованих коштів в об'єкти приватизації, нерухомість, цінні папери інших юридичних осіб з метою отримання прибили.

Інвестиційні можливості фірм – доходність інвестицій, що визначає попит.

Інновації – нові досягнення в галузі технології чи управління, призначені для використання в операційній та іншій діяльності підприємства.

Індексація – компенсація збитків у результаті знецінення грошей.

Індивідуальна пропозиція заощаджень – залежність між відсотковою ставкою та обсягом заощаджень.

Індекс інфляції – показник, який показує в скільки раз виросли ціни за період часу.

Інфляція – знецінення нерозмінних на золото паперових грошей внаслідок надмірного їх випуску і переповнення ними каналів обігу.

Іпотечний кредит – економічні відносини, що виникають з приводу надання кредиту під заставу нерухомого майна.

К

Капіталовкладення – витрати на придбання об'єктів основного капіталу.

Касові операції – це операції з прийому та видачі готівкових грошових коштів.

«Квазігроші» – це специфічні грошові форми, в яких грошова суть істотно послаблена і відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм. Вони є грошовими інструментами, що емітуються недержавними організаціями, що володіють функціями кошти розрахунку і збереження вартості, і прийняті в якості оплати великою групою осіб.

Кліринг – виконання безготівкових розрахунків, заснованих на заліку взаємних вимог і зобов'язань

Комерційний банк – банківська система, що належить до другого рівня банківської системи України.

Комерційний кредит – вид кредиту, що надається продавцем покупцеві у вигляді відстрочення платежу за реалізовані товари і послуги.

Комісійні операції – операції, здійснювані банками за дорученням, від імені та за рахунок клієнтів: приносять банкам дохід у вигляді комісійної винагороди.

Конвертованість – здатність вільного обміну національної грошової одиниці на інші валюти.

Конкурентний ринок – ринок, на якому жоден з учасників не має змоги впливати на ціну.

Контрольно-стимулююча функція кредиту – контроль з боку кредитора над використанням коштів позичальником. З іншого боку, необхідність віддати в кредит стимулює позичальника ефективніше використовувати кошти.

Короткостроковий кредит – кредит, що надається для задоволення короткострокових (до 1 року) потреб позичальника, які виникають у зв'язку з витратами виробництва й обігу та не забезпечуються надходженням коштів у відповідному періоді.

Котирування – визначення офіційними державними органами (чи іншою фінансовою установою) курсу (ціни) іноземної валюти.

Кредит (лат. *creditio* – вірити) – економічні відносини між юридичними та фізичними особами, а також державами з приводу отримання позики в грошовій або товарній формі на засадах повернення, строковості, платності.

Кредитна експансія – комплекс заходів, спрямованих на розширення банківського кредитування (збільшення грошової пропозиції). Спрямована на прискорення економічного зростання і застосовується при антициклічному регулюванні економіки.

Кредитна картка – іменний грошовий документ, що видається банком власникові поточного рахунку і дає йому можливість сплатити через ЕОМ свої покупки і погасити борги, переказуючи гроші за рахунком без використання готівки.

Кредитна операція – угода про надання кредиту, що супроводжується відповідними записами в балансах кредитора і позичальника.

Кредитна рестрикція – комплекс заходів, спрямованих на скорочення банківського кредитування (зниження пропозиції грошей). Використовується для обмеження платоспроможного попиту і скорочення інфляції.

Кредитна система – сукупність установ, які реалізують кредитні відносини у конкретній державі.

Кредитна спілка – громадська організація, головною метою якої є фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування.

Кредитний портфель – сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання прибутку. Банк може видавати кредити безпосередньо, укладаючи угоду з позичальником, або купувати позику чи частину її, яка була видана іншим кредитором, шляхом укладення угоди з позичальником.

Кредитний ризик – ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків за користування кредитом.

Кредитні гроші – неповноцінні знаки вартості, які виникають і функціонують в обігу на основі кредитних відносин. Це узагальнена (збірна) назва різних видів грошей, що виникають як заміщення майнових боргових зобов'язань.

Кредитні операції – це операції з надання (видачу) коштів позичальнику на умовах терміновості, зворотності і платності.

Кредитно-інвестиційний портфель – сукупність усіх позичок, наданих ринком, та придбаних цінних паперів.

Кредитоспроможність – наявність передумов для отримання кредиту і здатність повернути його. Визначається показниками, які характеризують

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

позичальника: акуратністю при розрахунках за раніше отримані кредити, поточним фінансовим станом, здатністю в разі потреби мобілізувати кошти з різних джерел.

Кредитор – суб'єкт кредитних відносин, який надає кредит іншому суб'єкту господарської діяльності в тимчасове користування.

Крос-курс – валютний курс, який є певним співвідношенням двох валют, яке випливає з їх курсів по відношенню до третьої валюти (зазвичай до долара США).

Купівельна спроможність – «сила» валюти, що виражається як сума товарів та послуг, які можна придбати на дану грошову одиницю.

Л

Ланка кредитної системи – група установ кредитної системи, яка функціонує за однаковими принципами чи реалізує єдину групу кредитних відносин (банки, інвестиційні компанії, страхові компанії).

Лізинговий кредит – економічні відносини між юридичними особами, що виникають у випадку оренди майна і супроводжуються укладенням лізингової угоди.

Лізингові компанії – організації, які спеціалізується на придбанні предметів тривалого використання та передачу їх в оренду фірмам–орендарям для використання у виробничій діяльності, які поступово виплачують їх вартість протягом певного строку.

Ломбард – спеціалізована небанківська кредитна установа, яка видає позички під заклад рухомого майна.

М

Маржа – різниця між ставками позичкового та депозитного процента, яка і є прибутком банку.

Маржа банківська – різниця між курсами валют, цінних паперів, відсотковими ставками й іншими показниками.

Маса грошей – сукупність грошових коштів у будь-якій їхній формі, яка є в економічних суб'єктів у вказаний момент.

Масштаб цін – вагова кількість грошового металу, що законодавчо закріплена за грошовою одиницею. Валютною реформою 1976-1978 рр., проведеною згідно з рішенням країн Ямайської валютної системи, золотий вміст грошових одиниць країн учасниць МВФ скасовано.

Міжбанківський відсоток – відсоток за кредитами, що видаються одним комерційним банком іншому.

Міжнародний кредит – вид кредиту, що обслуговує рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин.

Мінімальні резерви – це обов'язкова норма вкладів комерційних банків у центральному банку, яка встановлюється в законодавчому порядку і визначається як відсоток від загальної суми вкладів комерційних банків.

Мобільність капіталу – ступінь свободи, з якою капітали

переміщуються з країни в країну під впливом зміни відсоткових ставок.

Монета – це знак, викарбуваний із золота, срібла, міді або інших металів і сплавів.

Монетаризм – школа в економічній науці, яка ставить гроші в центр макроекономічної політики; ґрунтується на кількісній теорії грошей, що пов'язує рівень цін з кількістю грошей у народному господарстві країни.

Монетарна політика – те саме, що й грошово-кредитна політика.

Монетизація – продаж урядом цінних паперів банкам з метою фінансування дефіциту бюджету.

Монометаллізм – грошова система, при якій роль загального еквівалента виконує один метал: золото (золотий монометалізм) або срібло (срібний монометалізм), при цьому в обігу функціонують монети та знаки вартості, розмінні на грошовий метал.

Н

Небанківські фінансово-кредитні інститути – фінансові посередники, діяльність яких не пов'язана з базовими операціями грошового ринку.

Нейтральність грошей – проявляється, коли кількість грошей в економіці впливає тільки на рівень цін, не впливаючи на зміну відсоткових ставок, рівень зайнятості та інші реальні показники.

Неповноцінні гроші (знаки вартості) – гроші, номінальна вартість яких вище реальної, тобто витраченого на їх виробництво суспільної праці.

Нецінова конкуренція – конкуренція за кредитні ресурси та кредитні вкладення між фінансовими інститутами, що виконують неоднорідні за характером операції, за якими не можна порівняти ціну (наприклад страхування та інвестування на ринку цінних паперів).

Норма відсотка – співвідношення доходу на позичковий капітал із сумою наданої позики (вимірюється у відсотках).

Норма обов'язкового резервування – кошти, котрі комерційні банки зобов'язані зберігати в центральному банку. Підвищення або зниження норми відповідно зменшує чи збільшує суму вільних грошових коштів комерційного банку для активних операцій.

Нуліфікація – оголошення державою знецінених паперових грошей недійсними або обмін знецінених паперових грошей на нові грошові знаки в надзвичайно низькій пропорції, так що плата за такі гроші має суто символічне значення.

О

Об'єкти кредиту – економічні процеси, відносно яких укладається кредитна угода.

Облігація – емісійний цінний папір, що закріплює право її власника на отримання від емітента в передбачений ними термін номінальної вартості і зафіксованого у них відсотка від цієї вартості.

Облікова ставка відсотка – плата, що оголошується й стягується центральним банком за кредитні ресурси, які надаються комерційним банкам.

Облікова ставка НБУ – плата (у відсотках), що стягується Національним банком України за проведення операцій за кредитування комерційних банків шляхом рефінансування їхніх активних операцій (обліковий кредит).

Обліковий відсоток – відсоток, установлений як плата за кредити, що надається центральним банком комерційним банкам.

Обов'язкові банківські резерви – сума грошових коштів, яку повинні постійно зберігати комерційні банки на своїх рахунках у центральному банку. Визначаються у вигляді норми у відсотках до банківських пасивів.

Овердрафт – дебетове сальдо за контокорентним рахунком, із яким погодився банк, різновид кредиту.

Операції на відкритому ринку – купівля і продаж центральним банком державних цінних паперів. Купівля цих паперів комерційними банками скорочує їхні кредитні ресурси, а викуп цінних паперів центральним банком розширює кредитні ресурси комерційних банків.

Опосередковане фінансування – переміщення грошей між суб'єктами ринку через фінансових посередників.

Опціон – це цінний папір, що дає право його власнику купити (продати) певну кількість валюти за фіксованою в момент укладання угоди ціною в певний термін у майбутньому.

П

Паперові гроші – нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою (казначейством) для покриття своїх витрат і наділяються нею примусовим курсом.

Пасиви банку – одна з двох частин бухгалтерського балансу (права сторона), в якій на певну дату в грошовому вираженні відображені джерела утворення коштів банку.

Пасивні операції банків – операції, за допомогою яких банки формують свої ресурси для здійснення активних операцій.

Перерозподільна функція кредиту – розподіл через кредитний механізм позичкового капіталу між окремими економічними агентами, галузями народного господарства, регіонами і в глобальному масштабі.

Плаваюча відсоткова ставка – ставка, розмір якої може змінюватися під час дії кредитної угоди.

Платіжний баланс – відображення співвідношення всієї сукупності надходжень із-за кордону та платежів за кордон за певний відрізок часу (рік, квартал, місяць).

Платіжний оборот – уся сукупність платежів грошима в готівковій та безготівковій формах щодо погашення всіх грошових зобов'язань, які виникають між економічними суб'єктами.

Платоспроможність – здатність юридичної чи фізичної особи своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання.

Повноцінні монети – реальний ваговий вміст монети відповідає її номінальній вартості.

Повноцінні гроші – це металеві гроші, номінальна вартість яких відповідає вартості що міститься в них благородного металу.

Позичальник – фізичні чи юридичні особи, які можуть отримати в тимчасове користування кошти на умовах повернення, платності, строковості.

Позичковий відсоток – ставка відсотка, що виплачується позичальником банку за користування позичкою.

Позичковий капітал – грошовий капітал, який передається в позику і приносить його власникові дохід у вигляді позичкового відсотка.

Попит на гроші – потреба суб'єктів економіки в певній сумі грошових коштів.

Принцип кредитування – положення кредитного механізму, що визначає процес кредитування. До принципів кредитування належать: строковість, забезпеченість, платність, цільовий характер використання.

Пропозиція грошей – це кількість грошей, що перебуває в розпорядженні економічних суб'єктів, яке вони когут направити в оборот за сприятливих умов.

Р

Ревальвація (реставрація) – офіційне підвищення державного золотого вмісту та валютного курсу або тільки валютного курсу національної грошової одиниці щодо іноземних валют.

Регулювальна функція кредиту – в сучасних умовах засіб державного регулювання економічних процесів.

Рейтинг банку – показник, за яким проводиться порівняння банків за допомогою обраних критеріїв.

Рефінансування – погашення старої заборгованості шляхом випуску нових позик, головним чином заміною короткострокових зобов'язань довгостроковими цінними паперами.

Ризик банківський – можливість понесення втрат у разі виникнення несприятливих для банку обставин.

Ризик відсотковий – небезпека втрат банку через перевищення відсоткових ставок, що виплачуються за залученими коштами, над ставками за наданими позичками.

Ризик ліквідності – ризик, при якому в банку виявиться недостатньо грошових коштів для виконання платіжних зобов'язань у встановлені строки.

Розрахункові операції – це операції по зарахуванню і списанню коштів з рахунків клієнтів, тобто здійсненню розрахунків за дорученням клієнтів.

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

С

СВОП – валютні операції, що поєднують купівлю і продаж валюти на умовах наявної угоди «СПОТ» з одночасним продажем або купівлею тієї ж валюти на термін за курсом «форвард».

Сеньйораж – прибуток, отриманий від різниці між номінальною вартістю випущених в обіг грошей та витратами на їхню емісію.

Середньостроковий кредит – кредит, який охоплює позики строком від одного до трьох років, призначені для оплати обладнання, поточних витрат, фінансування капітальних вкладень.

Сертифікат – це цінний папір, що може використовуватися її власником як платіжний засіб і мати обіг на фондовому ринку.

Споживчий кредит – вид кредиту, що надається в грошовій чи товарній формах населенню фінансово-кредитними інститутами та нефінансовими організаціями (фірмами) з метою придбання товарів тривалого користування. Реалізується у вигляді банківського і споживчого кредиту.

Статутний фонд – сукупність власних коштів акціонерів або пайових внесків засновників (учасників) у грошовій формі, які надаються ними в постійне розпорядження банку.

Страхова компанія (страховик) – установа, яка спеціалізовано займається реалізацією відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб під час окремих подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що акумулюються з отриманих ними страхових внесків (страхових премій**).**

Суб'єкти кредиту – учасники кредитної угоди (як мінімум кредитор і позичальник).

Т

Трансакція – операція, угода, що супроводжується взаємними поступками, знижками ціни.

Трансформаційна функція банківської системи – можливість змінювати (трансформувати) строки грошових капіталів, їх розміри та фінансові ризики, мобілізуючи грошові кошти одних суб'єктів ринку і передаючи їх різними способами іншим суб'єктам.

Трастові компанії можуть представляти собою самостійну фірму або бути філією банків або інших кредитних установ, мають власний капітал, отримують прибуток від своєї діяльності.

Ф

Факторинг – придбання права на стягнення боргів (купівля дебіторів).

Факторингові компанії – фінансовий посередник, який спеціалізується на купівлі у фірм права на вимогу боргу.

Фіксована відсоткова ставка – ставка, розмір якої не змінюється протягом дії кредитної угоди.

Фінансовий інструмент – засіб, який використовує уряд для досягнення своєї макроекономічної мети. Наприклад, державні видатки та оподаткування можуть розглядатися як інструменти, спрямовані на досягнення повної зайнятості.

Фінансові компанії – фінансові установи, основними цілями яких є: сприяння формуванню і функціонуванню ринку цінних паперів; мобілізація грошових коштів з метою подальшого інвестування; використання фінансових методів для забезпечення розвитку ринкових відносин в економіці республіки.

Фінансові посередники – різні установи фінансового ринку, які акумулюють тимчасово вільні грошові кошти і розміщують їх серед позичальників як дохідні активи.

Форвардний курс – валютний курс, що встановлюється учасником валютної угоди, яка реально буде здійснена через певний період часу на фіксовану дату.

Форвардні операції – це операції з обміну валют за раніше узгодженим курсом, які укладаються сьогодні, але дата валютування відкладена на певний термін у майбутньому.

Форфейтинг (фр. *aforfeit* – «відмова від права») – це кредитування експортера шляхом купівлі або обліку векселів без права регресу, при цьому покупець векселя приймає на себе весь ризик неплатежу імпортера.

Функція грошей – робота грошей щодо обслуговування руху вартості товарів.

Ф'ючерсні операції – це стандартні контракти, що передбачають купівлю (продаж) певної кількості однієї валюти за іншу за фіксованим у момент укладання контракту курсом при настанні терміну поставки за контрактом.

Ц

Центральний банк – банк першого рівня в дворівневій банківській системі.

Ч

Чек – письмовий наказ власника поточного рахунка банку на виплату певній особі зазначеної в ньому суми грошей (доходність, ліквідність).

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про національний банк України» №679-XIV від 20 05 1999 р./ /Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. – Вип.. 7 – с. 3-23.

2. Закон України «Про обіг векселів в Україні» № 2374-III від 05.04.2001 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), – Режим доступу: http://zakon1 .rada.gov.ua/laws/main/tt1001y2001/page4

3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р. (із змінами та доповненнями) // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001 – № 1. - С. 3 – 47.

4. Закон України «Про кредитні спілки» № 2908-III від 20.12.2001 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/tt1001y2001

5. Алєксєєв І. В., Колісник М. К. Вівчар О. Й. Гроші та кредит: Навч. посібник – Львів: Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2004. – 168 с.

6. Алєксєєв, І. В. Гроші та кредит [Текст] : навчальний посібник / І. В. Алєксєєв, М. К. Колєснік – К.: Знання, 2009. – 253 с.

7. Банківські операції: Підр. / За ред. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 384 с

8. Барановський О. І. Стійкість банківської системи України // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 75-87.

9. Бездітко, Ю. М. Валютне регулювання [Текст]: навч. посіб. / Ю. М. Бездітко –Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2004. –272 с.

10. Боринець С. Я. Міжнародні фінанси: Підручник. – 2-ге вид. – К.: Знання, 2006. – 494 с.

11. Буковинський С. А., Грищенко А. А., Кричевська Т. О. Середньострокова монетарна стратегія та проблеми її формування й реалізації в Україні // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 3-30.

12. Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 2005. – 480 с.

13. Версаль Н. І. Розвиток системи комерційних банків в Україні та Росії в 2000-2006 роках // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 97-104.

14. Гай-НижникП. П. Грошова (емісійна) політика уряду Української держави 1918 року // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 136-145.

15. Гальчинський А. С. Світова грошова криза: витоки, логіка трансформацій № 42 (721) 8 – 14 листопада 2008 р.

16. Глущенко С. В. Гроші та кредит: Конспект лекцій / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 86 с.

17. Глущенко С. В. Інвестиційні послуги банків: зарубіжна практика та українські перспективи // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 96-104.

18. Грищенко А. А. Проблеми забезпечення стабільності грошової

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

одиниці України // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 88-97.

19. Гроші та кредит: Підручник, 4-е вид., пер. / За. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 748 с.

20. Гроші та кредит: Підручник / Щетинін А. І. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.

21. Гроші та кредит: Підручник / Демківський А. В. – К.: ДАКОР. – 2007. – 528 с.

22. Гроші та кредит: Підручник / За ред. проф. Івасіва Б. С. – К.: КНЕУ, 2007. – 528 с.

23. Гроші та кредит [Текст]: навчальний посібник / Ільіна С. Б., Шило В. П. –К. : ВД «Професіонал», 2007. –368 с.

24. Диба М. І., Осадчий Є. С. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 77-88.

25. Жданов, В. І. Регулювання монетарних показників: сучасна теорія і практика [Текст]: монографія / В. І. Жданов –К. : КНЕУ, 2006. –264 с.

26. Замовець В.В., Зубик С.П. Фінансове посередництво:Навч. посіб. – К.:КНЕУ, 2004. – 288 с.

27. Іванілов О. С., Тітенкова М. В. Іпотечне кредитування у країнах Західної Європи, США та України // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 28-36.

28. Івасів Б.С. Гроші та кредит: Підручник / Б.С. Івасів. – Вид. 3–тє, змін, й доп.– Тернопіль: Карт–бланш, К.: Кондор, 2008. – 528 с.

29. Карпенко Г. В. Кредитна діяльність вітчизняних банків та можливості їх інтеграції до світової фінансової системи // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 89-96.

30. Козоріз М. А. Методологічні засади дослідження впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 95-102.

31. Коваленко М. А., Білінкіс В.М., СухомлинЛ.Є.: Операції сучасного комерційного банку: Навчальний посібник. - Херсон: Олді-плюс, 2004. – 472 с.

32. Коваленко, В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: навч. посіб. для сам. вивч. дисц. / В. В. Коваленко – Суми: Університетська книга, 2009. –224 с.

33. Козюк В. В. Валютні резерви в глобальних умовах // Фінанси України. – 2007. – № 2. – С. 97-104.

34. Козюк В.В. Вплив відкритості економіки на характер зв’язку між інфляцією та безробіття // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 17-26.

35. Колосова В. П. Європейський інвестиційний банк в Україні // Фінанси України. – 2008. – № 2. — С. 15-26.

36. Кораблін С. О. Валютно-курсова політика України: стабілізаційні ефекти та можливі перспективи розвитку // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 112-123.

37. Корнєєв В. Еволюція і перспективи фінансового ринку в Україні

ABBYY PDF Transformer 2.0 Click here to buy www.ABBYY.com

// Економіка України. – 2007. – № 9. – С. 21-29.

38. Корнєєв В. Банконцентрична основа фінансового ринку України // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 18-26.

39. Косова Т., Роганова Т. – Проблеми розподілу чистого грошового операційного потоку підприємства на прибуток і амортизацію // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 57-64.

40. Крупка М. І., Євтух Л. Б. Теоретичні аспекти управління механізмом кредитування довгострокових програм розвитку економіки в Україні // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 43-57.

41. Куштим В. В., Ляшенко В. В. Динаміка розвитку банківського сегмента міжнародного фінансового ринку // Фінанси України. – 2007. – № 12. – С. 96-105.

42. Леоненко П. М., Юхименко П. І., Ільєнко А. А. Теорія фінансів: Навч. посібник / За ред. О. Д. Василика. – М.: Центр навчальної л-ри, 2005 – 480 с.

43. Луценко А. – Деякі аспекти правового регулювання споживчого кредитування в Україні // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 37-42.

44. Матвієнко П. Капіталізація як дійовий інструмент підвищення надійності банківської системи України // Економіка України. – 2008. – № 1. – С. 42-52.

45. Міжнародні організації: Навчальний посібник/За редакцією Ю.Г. Козака, В. В. Ковалевського. – К: ЦУЛ, 2003. –288 с.

46. Міжнародні фінанси в питаннях і відповідях: Навчальний посібник: 2-е вид., перероб. і допов. – К: ЦУЛ, 2003. –294 с.

47. Михальський В. В. Грошово-кредитний потенціал золота в умовах обмеженості ресурсів // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 64-72.

48. Монетарна політика НБУ: сучасний стан та перспективи змін. / За ред. В.С. Стельмаха. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2009. – 404 с.

49. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія). – К.: КНЕУ, 2007. – 164 с.

50. Поддєрогін А. М., Невмержицький Я. І. Ефективність управління грошовими потоками підприємства // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 119-127.

51. Полозенко Д. В. Про гроші, інфляцію та фінанси у трансформаційній економіці // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 82-88.

52. Савелко Т. Теоретичні аспекти ринку банківських послуг України // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 27-32.

53. Сапір Ж. – Настільки тяжко, наскільки довго? (Спроба прогнозування глибини і тривалості кризи) // Економіка України. – 2008. – № 10. – С.73-93.

54. Семко, Т. В. Гроші та кредит у схемах і таблицях [Текст]: навч. посіб./ Т. В. Семко, М.В. Руденко –К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 158 с.

55. Твердохлібова Д. Методика оцінки фінансового складу банківської системи України // Економіка України. – 2008. – № 4. – С. 43-55.

56. Фінанси: курс для фінансистів: Навч. посібник / За ред. Оспіщева В. І. – К.: Знання, 2008. – 567 с.

57. Фінансові послуги // Всеукраїнський аналітичний журнал // Підсумки діяльності ринків небанківських фінансових послуг України. – 2008 – № 3. – С. 20-35.

58. Чуб О. О. Банківська діяльність у контексті інтеграції та глобалізації // Фінанси України. – 2008. – № 1. – С. 138-146.

59. Чухно А. А. Природа сучасних грошей, кредиту та грошово-кредитної політики // Фінанси України. – 2007. – № і. – С. 3-16.

60. Шаповал А. В., Міщенко В. І. Оцінка можливих наслідків вступу України до СОТ для банківського сектора // Фінанси України. – 2008. – № 4. – С. 45-56.

61. Шелудько Н. М. Кредитна експансія та стійкість банківського сектора в Україні // Фінанси України. – 2007. – № 10. – С. 148-156.

62. Шелудько В.М. Фінансів ринок: Навчальний посібник / В.М. Шелудько. 2– гевид. випр. і доп.– К.: Знання-Прес.– 2003.–535 с.

63. Щетинін А. І. Гроші та кредит [Текст]: підручник / А. І. Щетинін. –вид. 2-е, перероб. та доп. –К.: Центр навчальної літератури. 2006. – 432 с.